

ИЗМЕЂУ ЧЕКЕ И ГЕСТАПОА

Иван Иљин и Васкрс Русије

Издавач
CATENA MUNDI

Библиотека
Путовође,
треће коло, књига седма

Наслов
ИЗМЕЂУ ЧЕКЕ И ГЕСТАПОА
Иван Иљин и Васкрс Русије

Приредио
Владимир Димитријевић

Уредници
Бранимир Нешић
Бошко Обрадовић

Извршни уредник
Никола Маринковић

Дизајн корица
Марко Р. Марковић

Редакција
Лидија Глишић,
Владимир Димитријевић,
Југослав Кипријановић

Штампа
Динекс, Београд

Тираж
1000

ИЗМЕЂУ ЧЕКЕ И ГЕСТАПОА Иван Иљин и Васкрс Русије

Приредио

Владимир Димитријевић

CATENA MUNDI
Београд, 2014.

*Ову књигу посвећујем белим борцима
за слободу Новорусије,
који се жртвују и за Белу Србију
у знаку Крста часног и слободе златне.*

В. Димитријевић, приређивач

Иван Ильин

БЕЛА РЕЧ НА ПОЧЕТКУ ИЛИ: ЗАШТО СЕ ЗАПАД ПЛАШИ ИЉИНА?

Путин на Иљиновом гробу

Године 2009, 24. маја, тадашњи руски премијер Владимир Путин посетио је гробље Донског манастира у Москви, полагајући цвеће на гробове белих генерала Антона Дењикина и Владимира Капела, књижевника (чији је велики део живота, због антикомунизма, протекао у емиграцији) Ивана Шмељева и Александра Солжењицина, као и философа Ивана Иљина, идеолога белог покрета. Држава Русија је, иначе, организовала пребацивање посмртних остатака већ поменутих белих генерала, Шмељева и Иљина са супругом (Иљини су пребачени из Швајцарске 2005. године; Иљинов архив је, из САД, у Русију стигао 2006) на гробље Донског манастира. У својим говорима, Путин је, неколико пута пре 2009, цитирао Иљина.

У пратњи руског премијера маја 2009. био је архимандрит Тихон (Шевкунов), старшина Сретењског манастира у Москви, за кога се годинама нагађа да је Путинов духовник. Отац Тихон је, још 2001, за Владимира Владимировича рекао да је „истински православни верник, који се исповеда, причешћује и схвата своју одговорност пред Господом за високу службу која му је поверена, као и за своју бесмртну душу“.

Све ово није могло да измакне пажњи западних русофоба.

Ко се боји Иљина?

У свом тексту „Повратак у будућност? Предсовјетска прошлост и политичка мисао у Путиново доба“, објављеном у часопису „Постсовјетска политика“ 2013, Кристофер Ли истиче да је Путин за Иљина почео да се интересује одавно, и да је његов саветник, Владислав Сурков, у свом тексту „Национализација будућности: тезе о сувереној демократији“, надахнуће за тезу о различитости руске демократије од оне западног типа налазио управо код Ивана Иљина.

Дејвид Брукс, у тексту „Путин не може да стане“, објављеном у „Њујорк Тајмсу“ 3. марта 2014, истиче да су мислиоци на које се руски председник позива у својим говорима изградили свет пун „мелодраме, мистике и грандиозних есхатолошких визија“. Међу њима је и Иљин, штетан зато што је записао да ће „Русија једном устати из стања распадања и понижења и да ће започети епоху новог развоја и величине“. Три основне Иљинове идеје су, вели Брукс, „изузетност Русије – идеја да Русија има свој јединствени циљ и смисао“, „посвећеност православној вери“, „поверење у аутократију“, што значи да би, по Иљину, Русија требало да буде „квазитеократска националистичка аутократија предодређена да одигра изузетну улогу на међународној сцени“. Иљин је, такође, опасан због своје идеје да је Запад Русију заразио „бацилом антихришћанства“, при чему сад тај исти Запад тоне у „материјализам, ирационализам и нихилизам“. По Бруксу, иљиновски и берђајевљевски морализам може се срести „у Путиновим говорима, нарочито кад брани став свог режима према гејевима и улози жена“.

У чланку „Да бисте разумели зашто је Путин узео Крим, читајте његове омиљене писце“, објављеном у „Телеграфу“ 26. марта 2014, Колин Фримен цитира Черчила, који се жалио да је руске вође тешко појмити зато што је њихова мисао „загонетка спакована у тајну обавијену енигмом“, и додаје: „Као пословично познате руске бабушке, Москва може да показује безбројна лица спољњем свету, и ретко ко је кадар да допре до праве истине“. (Иначе, он се у свом чланку ослања на истраживања докторанда Марије Сњеговаје, која се бавила Путиновим омиљеним мислиоцима.)

И Фримену је Иљин сумњив зато што је веровао у самосвојност Русије, њену различитост од Запада, надилажење материјализма и верност хришћанским идеалима, као и равнотежни положај између Запада и Далеког Истока. Он указује да је Путин, на Иљиновом гробу 2009, рекао да је „злочин ако неко покушава да одвоји Русију од Украјине“.

Иљин о постсовјетској Русији

Иако идеолог белих и доследан антикомуниста, Иљин је био изразити родољуб, који никад није сарађивао с непријатељима своје отаџбине (због тога је, 1938, морао да бежи из нацистичке Немачке – одбио је да учествује у хитлеровским припремама за напад на СССР, и да буде пропагандиста украјинског сепаратизма маскираног у „антибољшевизам“).

Његова далековидост доказала се много пута. Деценијама пре слома совјетског система, Иљин је објаснио шта чека Русију након тога. Пре свега, знао је да ће делови руске постбољшевичке елите одмах настојати да заведу демократију западног типа, што ће бити погубно по целовитост државе. Говорио је да је демократија сложена појава, и да се људи којима су деценијама на ногама биле букагије не могу приморавати да, одмах после скидања истих, трче маратон (демократија је, по Иљину, својеврсна спортска утакмица, која захтева, између осталог, народно разумевање слободе и потребу за њоме, правну свест, самосталност привређивања припадника бирачког тела, минимум образовања и обавештености, политичко искуство, изграђен лични карактер, оданост отаџбини и грађанску храброст).

Родољубима је Иљин поручивао да се спреме за постсовјетско кључање: „У прво време, сав наш задатак састојаће се у томе да што више скратимо период неизбежног хаоса, који ће се разлићи по Русији после пада тоталитарног комунизма“. Знао је да ће непријатељи његове отаџбине тај хаос покушати да искористе да би је сломили: удружиће се западне силе који желе да је опљачкају, биће ту и они који вековима покушавају да је религиозно потчине (попут Ватикана), као и они који се „неће умирити све

док не успеју да овладају руским народом кроз мало приметну инфилтрацију његове душе и воље, да би му, под видом „толеранције“, наметнули безбожништво, под видом „републике“ подложност закулисним манипулацијама, под видом „федерације“ – национално обезобличење./.../Њима је неопходна слаба Русија, која изнемогава у смутњама, револуцијама, распадању, са становништвом које изумире... Нужна им је Русија безвољна, потонула у бескрајне партијске расправе, неспособна да опорави своје финансије, да попуни војни буџет, да створи своју армију, да изгради неопходну јој флоту. Нужна им је Русија раскомадана, по наивном „слободољубљу“ сагласна са тим комадањем, која умишља да је њено „добро“ у распаду“.

Да би се такав сценарио спречио, потребан је јак вођа који, по Иљину, мора да „1.скрати и заустави хаос; 2. одмах започне каквотни избор људи (за учешће у власти, нап. В. Д.); 3. успостави радни и производни поредак; 4. ако буде нужно, да одбрани Русију од непријатеља и пљачкаша; 5. да Русију изведе на пут који ће водити слободи, расту правне свести, државној самоуправи, величини и процвату националне културе“.

Путин, Иљин и Украјина

Иван Иљин је, још 1938, записао: „Украјина се мора сматрати, у смислу сепаратизма и одвајања, најугроженијим делом Русије. Украјински сепаратизам је појава вештачка, лишена било какве утемељености. Она је настала због таштог славољубља вођа и због међународних освајачких интрига. Ако се одвоји, та држава себе предаје туђинима да је окупирају и опљачкају. Мала и Велика Русија повезане су у једну целину вером, племеном, историјском судбином, географским положајем, привредом, културом и политиком. Странци који припремају њено одвајање морају знати да тиме Русији објављују вишевековни рат“.

Својевремено је архимандрит Тихон указао на чињеницу да се Путин сасвим слаже са ставом белог генерела Дењикина, који је тврдио да нико са Запада нема право да се меша у односе Велике и Мале Русије, и да, без обзира на непријатељство белог

генерала према совјетској власти, сама помисао на комадање Русије скривене под именом Совјетског Савеза јесте злочин.

Очито је – оно што Новорусија данас брани сасвим је на трагу заветних идеја белог генерала и филозофа белих, Дењикина и Иљина. У Путину, они имају настављача своје заветне мисли.

Иљинова подсећања

1. „Русија у свету нема искрених добронамерника. Руски народ може да се узда само у Бога и у себе“.

2. „Русија није пука људска прашина и није хаос. Она је напасве велики народ, који није проћердао своје снаге, и који нема потреба да очајава за своје спасење. Не сахрањујте га пре рока! Једном ће доћи историјски час, и он ће устати из привидног мртвачког сандука и затражиће опет своја права“.

3. „Ми нисмо „десница“ и нисмо „левица“; ми смо – руски родољуби. И све што је добро за нашу родину, примамо и бранимо. И све што је погибелно и штетно за нашу родину – одбацујемо!“

4. „Ако је нашем поколењу пало у део да живимо у најтежој и најопаснијој епохи руске историје, то не може и не сме да усколеба наше разумевање, нашу вољу и наше служење Русији. Борба руског народа за слободу и достојан живот на земљи – наставља се. И сада, више него икада до сада, треба да се уздамо у Русију, њену духовну снагу и самосвојност“.

Овако је писао Иван Александрович Иљин, један од највећих руских умова не само 20. века; и то је писао кад је Русија била Совјетски Савез, и када је изгледало да се никад више неће појавити из тмине историјског усуда који јој је пао у део 1917. године. Том вером живео је Иљин све до 21. децембра 1954, када је отишао Богу на истину. Пред крај живота, у швајцарском изгнанству, није имао издавача за своје књиге. Али, није се бринуо. Сведочио је да пише и оставља на страну и да, ако су његова дела потребна Богу и Русији, издавач ће се наћи и после његове смрти. Ако нису потребна Богу и Русији, она нису потребна ни њему самом; јер, он живи само за Русију.

Ове године навршава се шездесет година од Иљинове смрти. Његова нада се није поколебала, и Господ је није посрамио. Русија устаје, и њени непријатељи се боје Иљинове речи и Путинових дела, видећи у њима тешко решиву загонетку.

Што се тиче ове књиге

Књига коју држите у рукама је својеврсна читанка, дело за прво упознавање с Иљиновим стваралаштвом. Зато се потписник ових редова и огласио као њен приређивач, јер је књигу заиста приредио као хрестоматију Иљинових текстова и текстова о Иљину. У њој има дугих цитата, јер је један од основних циљева приређивача био да се читалац упозна са начином мишљења и писања самог филозофа. Кад год је цитат наведен, речено је ко је аутор превода; кад је преводилац приређивач, то није посебно напоменуто. „Везивно ткиво“ књиге су слике са Иљиновог животног пута, који није био нимало једноставан.

Искрено се надамо да ће ова књига бити допуњена новим чињеницама из живота великог руског православног мислиоца, човека пред чијим делом је будућност, ако је, у доба кад Запад спрема Трећи светски рат против Русије, буде.

А шта поручити читаоцу? Њему, сасвим Иљиновим речима (из његовог огледа „Умеће читања“, у преводу Владимира Јагличића): „Сваки писац каткад сања о свом читаоцу – какав је он и како треба да чита да би тачно, и потпуно, схватио написано... Јер, савремен читалац обећава писцу жељену срећу духовног „сусрета“ ... у извесном смислу сви смо ми „читаоци“: поглед прелеће по словима, слова се слажу у речи, иза речи се крију одређено значење и веза, захваљујући чему речи постају реченице, и ти већ замишљаш нешто свакодневично, исхитрено, пролазно, за кратку употребу, не увек из прве схватљиво, нешто лако нестајуће у бездану прошлости. Јадни су такви „читаоци“! Јадно је такво „читање“! То је механизам без духа. Бујица празнословља. Култура површности. Не, оно што се одиста може назвати „читањем“ – нешто је сасвим друго.

Пре свега, већ је написано оно што предстоји да се чита: неко је живео, мислио, осећао, можда и патио; он је хтео да нам

исприповеда о нечем таквом што му се учинило важним – можда је то нешто значајно о важном; он је тражио реч и израз, борио се за истинитост и тачност, трудио се да пронађе лепоту и ритам. И ево, он нам поклања своје дело: новински чланак, песму, драму, роман, истраживање.

Пред нама су – богатство осећања, резултата, идеја, форми, слободних размишљања, позива, поредби, цело врело духовности – отворено и истовремено скривено, задатост, истовремено испуњена тајнописом. Нека онај ко то може ослободи овај окуп мртвих кукица, нека га ојасни и оживи, да би се затим загледао у њ. Мисле да је то лако; мисле да то могу сви... у ствари, за то су способни немноги. Зашто?

Зато што треба књизи удахнути сву своју пажњу, све душевне способности и тачну духовну припрему. Погледом прелетелим по редовима ништа нећеш добити; прво читање захтева усредсређену пажњу. Такође ћеш задобити мало, читајући тек хладним разумом и испразном уобразиљом. Треба свим срцем прихватити заносну страст, треба послушати ћув у свим дасима нежне лирске песме, а велика идеја може да захтева и читавога човека. То значи да читалац мора тачно обновити душевни и духовни чин писца, пратити га, живети са њим. Тек ће се тада догодити истински сусрет аутора са читаоцем. Јер, истинско читање – то је својеврсно уметничко провиђење, позвано и способно тачно и у потпуности да васкрсне духовне витије другог човека, да живи у њима, да се њима наслађује и духовно богати. То је победа над растанком, даљином и епохом. То је снага духа – оживљавати слова, откривати у себи унутрашња пространства, сазрцавати нематеријално, поистоветити се са непознатим, или чак мртвим људима, и заједно са ауторима, уметнички или у мислима, живети суштину васељене.

Читати значи искати и налазити – читалац се труди да пронађе закопано благо у свој његовој пуности. Да га присвоји за себе. То је творачки процес; то је борба за сусрет; то је слободно јединство са оним ко је закопао благо; то је победоносни полет у оно што се чини немогућим.

Треба се бринути за уметност читања и чврстити је. Читање треба да буде дубоким, мора да постане стваралачко и сазрцавајуће. Само тада свако од нас може тачно да позна шта је достојно читања, а шта није; шта може да сазда дух и карактер у читаоцу, а шта носи у себи само распад.

По читању могуће је познати човека. Јер, сваки од нас је оно „шта“ чита; и сваки човек је оно „како“ чита; и сви ми постајемо оно што смо учили из прочитаног – букет цветова читањем скупљених у нама“.

Читаоче, на Тебе је ред!

Уочи Мале Госпојине 2014. године Господње

Приређивач

О ИЉИНУ И БЕЛОМ ПУТУ

ИВАН ИЉИН - ЖИВОТ И СТВАРАЛАШТВО¹

Иван Александрович Иљин је рођен 28. марта 1883. у Москви, као син адвоката Александра Иљина. Његова мајка, Екатерина Швајкерт (Ekaterina Schweickert) је била Немеца (Иљинов деда Јулијус Швајкерт фон Штадион (Julius Schweickert von Stadion) потиче из Витенберга). Касније је Иљин дедино име користио као псеудоним за књигу објављену на немачком. Пошто му је немачки језик био матерњи, Иљин се у младости страствено бавио немачком философијом, па је своје ране студије посветио Штирнеру, Фихтеу, Шлајермахеру и Хегелу. Након изврсног матурирања 1901. године, Иљин почиње студије на Правном факултету Царског московског универзитета. На овом факултету су предавали изванредни професори, као што су Павле Новгородцев и кнез Јевгениј Трубецкој. Новгородцев, глава тзв. „Московске школе философије права“, сматрао се идејним следбеником вође руског либералног конзервативизма, Бориса Чичерина. Јевгениј Трубецкој, чије су

1 Овај „Животопис...“ је у основи огледа Данијела Циганкова („Позив, изгон, судбина: Иван Иљин и Немачка“, у Архиву за правну и друштвену философију, Билефелд 2001, том 87, 1. четвртина, свеска 1, стране 44–60; Побољшања „Животописа...“ су учињена у оквиру развојног пројекта „Берлински период у стваралаштву руског политичког мислиоца и философа Ивана Иљина“ оствареног 2000/2001 под покровитељством Скупштине Берлина и под вођством професора Карла Шлегела (Karl Schlögel).) Превод са руског на српски језик преузет је са сајта „Евроазијска Србија“. Нисмо успели да пронађемо име преводиоца, коме срдачно захваљујемо.

идеје биле сродне идејама Новгородцева, о томе пише: „Чичерин, један од најчувенијих руских зналаца природног права, увек је сагледавао постојећи правни поредак са становишта истине. А за њега се истина изражавала пре свега признањем личности као самосталног циља и слободног делатника у окружењу.“

Након краћег времена, Иљин приступа научној школи Новгородцева. У њој је владала подстицајна атмосфера, али само за студенте који су имали наклоности према науци и философији. Иљин се сећа ових дана: „Двадесет две године сам познавао Павела Ивановича. Сећам га се са његовог доктората, док је још био доцент. Ми бруцоши смо га нарочито пажљиво слушали; иако нисмо могли много разумети, пажљиво смо упијали сваку реч: говорио је о битном, не о чињеницама и средствима; апстрактно, али истовремено и животно; говорио је о циљевима живота и, у првом реду, о праву научника да те циљеве истражује и заснује. Око њега, његових радова и предавања, развила се расправа и борба идеја, која се чак пренела и у неке часописе.“ Платон, Русо, Кант и Хегел су била тежишта Новгородцевљеве школе. Његова предавања о историји философије знатно су утицала на Иљинову свест.

С друге стране, Новгородцев је наглашавао „ретку истрајност у раду и највећу научну веродостојност“ младог Ивана: „Господина Иљина сам упознао кад је прешао на други курс и почео под мојим вођством проучавање философије у класичним делима старог и новог века. Његов први рад, писан на тему Платонових политичких идеала, указао ми је на то да у његовој личности пред собом имам даровитог и темељитог ученика, који се потпуно предавао предмету наставе. Од тада до краја курса Иљин је спадао у најревносније полазнике наставе философије“. Положивши испит 25.5.1906, добио је потврду о завршеном првом степену. То му је дало могућност останка на Универзитету и припреме за професорски позив. На предлог кнеза Јевгенија Трубецкоја, Иљин је 22.09.1906. остао на катедри за правну енциклопедију и историју философије права.

Рад младог научника

Године 1906. Иљин је под псеудонимом објавио неколико брошура у Москви и десетак чланака у Саратову. Истовремено се његови чланци и размишљања о појединим књигама појављују у московским часописима „Критички преглед“, „Московски недељник“ и у листу „Руске вести“. Превео је неколико књига (често са супругом Наталијом Фокач) са немачког које су касније издате. По магистратури 1909. године, Иљин је почео држати предавања из историје философије права на приватним московским женским високим правним школама, гдје је водио и семинар на тему „Општа методологија правних дисциплина“. Иљин је, ради стицања звања доцента, одржао два предавања на Универзитету: „Идеја личности у Штирнеровом учењу“, које је одредио Факултет, и „Питање силе и права као правни проблем“, које је изабрао Иљин. Оба предавања је Факултет оценио као „одлична“. Уз сагласност Министарства за високо образовање, Иљин је стекао звање доцента на Факултету за правне науке Царског московског универзитета. Године 1910. Иљин почиње свој први курс на Универзитету, постаје члан Московског психолошког друштва, објављује свој први већи научни рад, „Појмови права и силе“, у познатом московском часопису „Питања философије и психологије“. Крајем 1910. одлази са супругом на студијско путовање у иностранство ради припреме свог доктората на тему „Криза рационалистичке философије права у Немачкој у 19. веку“ и упознавања са својствима и методиком студија философије права на европским универзитетима. У једној Новгородцевљевој назнаци наглашава се: „Г. Иљин се препоручује за студије на универзитетима у Берлину, Хајделбергу, Фрајбургу, Халеу, Гетингену, Марбургу и Паризу. Имајући у виду да тема коју је Иљин изабрао подразумева упоредно сагледавање историјских и садашњих разрада теоријско-епистемолошких и друштвено-философских проблема, препоручује му се да, с једне стране, обрати пажњу на опште курсеве историје философије и теорије сазнања, а, с друге, на курсеве који су нарочито посвећени философији права и логици друштвених наука. Као главно, мора чути Зимела

и Минстерберга у Берлину, Винделбанда и Ласка у Хајделбергу, Штамлера у Халеу, Коена и Наторпа у Марбургу, Бутроа и Бугла у Паризу. У погледу свог будућег професорског рада, г. Иљин би морао обратити пажњу на методе наставе и нарочито на ток практичне наставе. Стога му се нарочито препоручује да посећује практичну наставу Винделбанда и Јелинека у Хајделбергу, Рикерта у Фрајбургу, Штамлера у Халеу и Коена и Наторпа у Марбургу“. На студијском путовању Иљин проводи две године. За то време објављивао је чланке како на немачком, тако на руском и сакупљао материјале потребне за своју дисертацију. У лето 1911. Иљин сарађује са Едмундом Хусерлом ради упознавања његових феноменолошких метода. По повратку у Москву, Иљин наставља свој рад на катедри за философију права и правну енциклопедију, држи предавања и води семинаре. Године 1915, са још три руска правника, издаје уџбеник од преко 400 страна „Основи законодавства“, у којем се говори о „општем правном и државном учењу и основном поимању руског државног, грађанског и казненог права“. На његове изванредне говорничке одлике осврћу се Роман Гул, Николај Алексејев и Петар Струве: „... од Грановског, Кудрјавцева, Костомарова, Чичерина и В. Соловјова руско академско говорништво изгубило је свој сјај, да би га у живот вратио неупоредив дар И. А. Иљина“, писао је Струве 1926. године.

Докторат и револуција

На студијима у иностранству, тема Иљинове дисертације се изменила – од „Криза рационалистичке философије права...“ у „Хегелова философија као учење о конкретности Бога и човека“. Појавила се 1918. године у два тома, од којих је први био „Учење о Богу“, а други „Учење о човеку“. 22. фебруара 1914. Иљин је у Москви одржао предавање „Хегелово учење о значају спекулативног начина мишљења“. Тиме је настављен низ његових текстова о Хегелу, који је касније служио као основа дисертације. Иљинова дисертација је тумачила земаљско постојање са два становишта. Прво становиште је апсолутна усамљеност човека,

друго је апсолутно духовно јединство људи. Право представља тежњу човека овом јединству. Свет је отелотворење Божије суштаствености; али Бог, створивши свет, није могао превладати зло. Само се човек као више отелотворење Божијег бића може супротставити злу и победити га. Стога људи носе апсолутну одговорност за добро и зло овог света. Иљинова дисертација је тако високо вреднована да му је Правни факултет истовремено доделио два академска степена: магистарски и докторски степен државних наука. Одбрана дисертације, заказана за 19. мај 1918, се одржавала у већ бољшевичкој Москви. Професори Новгородцев и Трубецкој су сматрани противницима власти. Вече пре заказане одбране Иљин је посетио Новгородцева да би га упозорио на опасност: „Имам основа за претпоставку да је Ве-Че-Ка већ издао налог за хапшење и молио сам га да се чува и не ноћи код куће. Мирно ме је саслушао, дуго одбијајући да преузме неопходне мере. Коначно је обећао. (...) 19. маја сам знао већ у 10 ујутро да су му целу ноћ претраживали кућу, да није нађен код куће, да му је породица затворена у свом стану, да су његови научни списи у рукама комуниста и да су га „чекали“ у његовом стану. У 14 сати сви сарадници Факултета су били ту; владала је забринутост и несигурност: није се смела одржати расправа у којој би учествовао један од противника (Трубецкој).

У пола три дошао је Павле Иванович: чио, углађен, у фракцу, по који је нарочито послао у сопствени опседнути стан. Сви су знали у каквој је опасности био и шта је искусио. Са питањима је почео око три сата, до шест су трајала објашњења. Око седам је расправа завршена. Његова самоконтрола и духовна снага су били запањујући“. Иљин је испрва поздравио Фебруарску револуцију (1917), верујући, као и многи, да ће Русија моћи да се обнови на новим темељима. Касније, поставши конзервативни мислилац, није се хтео тога сећати, као ни својих социјалистичких младалачких греха. Али године 1917. еуфорија се проширила међу интелигенцијом у Русији. Многи интелектуалци су почели узимати активно учешће у политици подржавајући тзв. „привремену владу“. Међу њима је био и Иљин, поставши председник једног окружног одбора у московској области и објавивши пет

брошура о правном поретку у тадашњој Русији. У брошурама је, између осталог, критиковао бољшевице због њихове антиратне и антиродољубиве пропаганде.

Иљин и покрет белих

После октобарског државног удара Иљин је одмах постао активан противник бољшевистичког режима. Сматрао је веома значајним отпор племства и студената војној Црвеној гарди (новембар 1917). У свом чланку „Изразећим победницима“ прогласио је убијене „беле другове“ победницима. Овде је Иљин развио идеје о којима је размишљао још за време Првог светског рата – о праву на супротстављање злу, о праву ратника и борца на усмрћење непријатеља, о моралним проблемима који из тога могу проистећи. Ова разматрања Иљин је касније довео до краја у књизи „О супротстављању злу силом“. Ова књига је довела до расцепа у руском исељеништву. Мањина је подржала Иљинову одбрану белог покрета и бескомпромисне борбе против бољшевика, нпр. Петар Струве, Иван Буњин и Иван Шмељев, вођство Руске Заграничне Цркве (митрополит Антоније Храповицки). Противника је било више: Берђајев, Зинаида Хипијус, многи леви и либерални интелектуалци који су критиковали коришћење Светог Писма за оправдавање рата и борбе. Наравно, нападале су га и присталице бољшевика – Михаил Кољцов у Москви и Максим Горки у свом писму совјетским писцима из Сорента – а да при том свој став нису научно поткрепили. Погрешно је мислити да је овај спор имао чисто академски карактер: ово је заправо била веома конкретна одлука да ли тражити компромис са новим режимом или му се покушати силом супротставити. За Иљина је избор био потпуно јасан и он је већ у октобру 1917. и остварен. Док су генерали Алексејев и Корнилов организовали тзв. Добровољачку војску на југу Русије (Донска област), Иљин је ступио у везу са Алексејевим и почео, на потпуно пријатељским основама, сакупљати новац по Москви за Бели покрет. При том га је у току 1918. три пута хапсио Ве-Че-Ка. Лета 1922. комунистичко вођство је донело одлуку о изгону стотина опозиционих

интелектуалаца. Иљин је ухапшен 6. септембра 1922. (то је био укупно шести пут), саслушан и изведен пред револуционарни трибунал. Под претњом стрељања у случају повратка у земљу, Иљин је осуђен на доживотни прогон. Било му је наложено да отпутује 26. септембра 1922. бродом „Градначелник Хакен“ (једним од тзв. „философских бродова“) у Штетин, заједно са другим руским научницима, философима и писцима.

Емигрантски дани

Од фебруара 1923. Иљин је почео своју делатност као професор на Руском научном институту (РНИ) у Берлину, који је добрих десет година био место окупљања руских учених људи. РНИ је дуговао своје постојање иницијативи и подршци разних немачких личности. Ту су спадали, између осталих, и „Немачко друштво за источноевропске студије“ и његов потпредседник и духовни вођа Ото Хеч (Otto Hoetzsch). У тадашња Иљинова предавања на руском и немачком спадају: „Проблем савремене правне свести“, „Философија религије“, „Учење о правној свести“, „Духовни узроци револуције у Русији“, „Основни облици правне свести“, „Духовна криза и губитак светог“, „Проблеми философије религије у духу источне Цркве“, „О светским узроцима руске револуције“, „О унутрашњим узроцима руске револуције“, „Судбина руског сељака“, „Појмови монархије и републике у светлу научне анализе“, „Руска револуција као психолошки и друштвени процес“ и многи други. У годинама између 1920. и 1930. Иљин је узео активно учешће у политичком животу, прво оном руске емиграције, а затим и у тадашњем немачком. Позната су и његова предавања у организацији берлинске УМСА (Удружење младих хришћана, Young Men's Christian Association), у „Руској религиозно-философској академији“, на Руској политехници у Винздорфу и др., као и учешће нпр. у богослужењу „за све мученике и убијене у Совјетској Русији“ (1927), на свечаном окупљању у сећање на барона Петра Врангела или на окупљању у помен десет година раније стрељаном адмиралу Александру Колчаку (1930).

Идеолог белих

У пролеће 1926. Иљин је учествовао на Руском ванотаџбинском конгресу у Паризу, на којем су преовладавали припадници конзервативног и монархистичког избеглиштва у исељеништву, и одржао свој говор о „натпартијском монархистичком идеалу“. Отада је Иљин у целокупном руском исељеништву постао познат као идеолог Белог покрета и његове заграничне војне организације РОВС (Руски општи војни савез). Од 1926. до 1938. Иљин је одржао скоро 200 предавања у Немачкој, Швајцарској, Белгији, Чехословачкој, Југославији и Аустрији. То је за њега био један прилично мали, али релативно независан извор прихода. Његова предавања пред немачким слушаоцима су можда била најважнија и најпосећенија. Организовали су их у првом реду удружења кућевласника и земљопоседника. Најмање што је било присутно је 300-400 слушалаца, једном у Лајпцигу 3.000, у Диселдорфу – 4.500, у Берлину – 14.000; у просеку – око 1.000 слушалаца по предавању. Нека предавања су објављена као брошуре: „Развлашћивање у Русији и његово значење за свет“, „Развлашћивање у Русији и борба за приватну својину“, „Комунизам или приватна својина? Поставка проблема“. Из другог низа предавања, одржаних пред слушаоцима протестантских парохија, састављена је књига „Пут духовне обнове“ (Београд, 1937); немачка верзија је касније објављена под насловом „Вечне основе живота“. У годинама 1927-1930. Иљин је био уредник и издавач часописа „Руско звоно“, који је имао за циљ „службу исконској и великој Русији“ и задатак „да дубоко и свестрано обнови дух руског образованог слоја, ојача руску самосвест и изабере боље снаге“. Укупно је одштампано 9 бројева, након чега је, због новчаних проблема, издавање морало бити обустављено.

Нацисти и Иљин

Након што су у Немачкој власт преузели нацисти, постепено је сазревао сукоб измеђи Иљина и Министарства пропаганде. У годинама 1932-33. Руски научни институт је био подређен Пруском

министарству за науку, уметност и народно образовање, који је почетком 1933. именовао пуковника у пензији Армина фон Рејхера за новог, комесарског руководиоца РНИ. Рејхер је у лето 1933. уредио да ово министарство објави Иљинов аналитички текст „Несташица хране у Русији као последица комунистичке пољопривредне политике“ (45 страна куцаних на машини). Још раније је Иљину пошло за руком да му Државни уред и Државно министарство унутрашњих послова објаве рад „Смернице Коминтерне за бољшевизацију Русије“ (120 страна машинописа). Али, крајем августа 1933. РНИ прелази из надлежности Пруског министарства за науку, уметност и народно образовање у надлежност Министарства за народну просвету и пропаганду. Јозеф Гебелс је октобра 1933. опозвао Рејхера и заменио га Адолфом Ертом (Adolf Ehart). Иљинов пријатељ Алексеј Квартиров овако се сећа тих дана (иако се неке појединости у погледу редоследа догађаја бркају): „У ово време Гебелс је именован за министра народне просвете и пропаганде и почео је појачану борбу против Јевреја. За његовог саветника за источноевропска питања позван је Ерт, који је пре руске револуције живео у Русији и течно говорио руски. Следећи општу политику немачке владе, Ерт је захтевао од универзитетских професора да се прикључе антијеврејској пропаганди и да у том смислу и иступају пред студентима. Ерт се обратио и Иљину са овим захтевом. Иљин је одбио да му се повинује. Средином тридесетих година (у ствари, 9. 7. 1934) Иљин је отпуштен са Института. Али, он је наставио своју философско-књижевну делатност и писао као прави антикомуниста за разне листове. У почетку су Немци његовим радом били задовољни, али су ускоро приметили да је много онога против чега је Иљин иступао било уперено и против националсоцијализма у Немачкој. Зато су почели критиковати његову књижевну делатност и престали објављивати његове радове, што се значајно одразило на његов материјални положај.“

Иљин и фашизам

На овом месту мора се тачније описати Иљинов однос према фашистичкој идеологији. Док је Иљин 1925-26. био у Италији и

писао књигу „О супротстављању злу силом“, посматрао је фашистички покрет. Поздравио га је као одговор човечанства на изазов интернационализма, безбоштво, бешчашће и грамзивост и као природну реакцију на недостатак воље за моћ и на државно растројство. У Русији је, према Иљиновом опажању, ова појава изражена кроз Бели покрет. Истовремено, опасност по будућност фашизма лежала је у томе што није имао никакве дубоке, верске темеље. Зато је у другим земљама могао ићи за уским партијским политичким циљевима и заклањати се за родољубиву реторику. Иљин је касније писао да је нацизам, са својом расистичком теоријом и борбом против Цркве, попримио управо такав облик.

Шта је утицало на Иљинов позитиван утисак у погледу фашизма? Овакав став је у почетку међу руским исељеницима био веома распрострањен, нпр. Струве и Берђајев су такође били сличног мишљења. Политичка ситуација почетком тридесетих у Немачкој била је следећа: што деснија странка, то антикомунистичкији програм. У овом смислу постојала је одређена сличност између ставова DNVP (под вођством Хугенберга) или NSDAP и Иљинових у погледу комунизма и Совјетског Савеза. Док је Иљин, који је у почетку имао позитивна очекивања спрам „Покрета“, видео у којем правцу иде Хитлеров систем, било је покасно. Од 1928. Иљин је покушавао да упозори немачке политичке и интелектуалне кругове: комунизам је смртна опасност. Објављивао је – по свом изразу, „у области антикомунистичког просвећивања“ – књиге и брошуре, огледе у часописима, чланке у новинама. У пролеће 1930. га је Ото Хеч, по налогу надлежног уреда, чак опоменуо због чланака изразито непријатељских према совјетском режиму да се убудуће или одрекне припадности Руском научном институту или да се при својим јавним иступима држи званичне немачке политике у погледу Совјетског Савеза. Показало се да је Иљин наставио са предавањима и публикацијама у јавности која су „ишла насупрот Хечове амбиције за остваривањем плодних научних контаката са академским круговима у Москви“. Стога није чудо што за сјајног znalца Русије, Иљина, није било места у часопису „Источна Европа“ који је уређивао Хеч (објављене су само две мале рецензије његових радова од 1925. до 1934), иако

је само у времену од 1925. до 1930. ту објављено 40 оригиналних радова совјетских аутора. Иљин је био уредник часописа „Свет пред провалијом“ и приређивао скоро четвртину прилога. План и обрада књиге „Распламсавање пакла“ су такође били његово дјело, при чему је сам (под псеудонимом др Јулијус Швајкерт) приредио други (мањи) део – „Настанак бољшевизма из духовне кризе садашњице“. Берлински издавач Екарт (Eckart-Verlag), који је у то вријеме објављивао већину Иљинових књига, је добро илустрован материјал одштампао као посебно издање да би се могло користити на предавањима и курсевима. „Бољшевичку политику светске моћи“ представио је Иљин под псеудонимом др Алфред Норман (Dr. Alfred Normann). Предговор је написао чувени антикомуниста, женевски заступник и председник „Међународног савеза против Треће интернационале“ Теодор Обер (Theodor Aubert). У њених шеснаест поглавља говори се о циљевима светске револуције, природи Треће интернационале, програму, стратегији, борби за масе, пропаганди у радничкој класи, покрету штрајковања, деловању комунистичке партије међу децом, женама, омладином и сељацима; обрађене су колоније, војне побуне, рат и грађански рат, интервенција. То је, у ствари, била енциклопедија совјетског и међународног комунизма приређена на основу веродостојних извора (записници, односно стенограми са партијских састанака и конференција, чланци и брошуре комунистичких вођа итд.). Иљиновим текстовима је поклањана стална пажња. Осим тога, објављивани су прилози у научним часописима, црквеним часописима, стручним часописима и часописима удружења. Политичка оријентација часописа који су их објављивали кретала се од центра до листова блиских DNVP-у и NSDAP-у.

Када су нацисти дошли на власт, Иљин је мислио да је у питању антибољшевичка реакција, и писао је да је национал-социјализам зауставио процес бољшевизације Европе, чиме је, као и фашизам у Италији, дао извесни предах европском човечанству које се нашло на удару комунистичке пропаганде више него игда. Али, Иљин није хтео да буде марионета у рукама нацистичке пропаганде; пошто је одбио да се повинује нацистичком

„глајхшалтовању“ у култури, он се нашао на удару Хитлеровог тоталитарног режима.

Бекство у Швајцарску

Почетком 1938. Гестапо је ставио забрану на сва Иљинова дела и његова јавна иступања. Иљин је одлучио да се пресели у Швајцарску, али му је берлинска полиција забранила излазак из земље. Само захваљујући срећном сплету околности, Иљин је добио двомесечну визу и јула 1938. се спасио, преселивши се са супругом у Швајцарску. У Швајцарској је Иљин нашао стан у Цоликону (Zollicon), предграђу Цириха. Уз помоћ светски чувеног руског композитора Сергеја Рахмањинова, Иљин је платио кауцију (4.000 швајцарских франака) да би и по истеку боравишне дозволе остао у Швајцарској. Али, политичка делатност је за њега у начелу била искључена; било му је дозвољено да држи само предавања неполитичке садржине, за која је сваки пут морао тражити посебну дозволу циришке савезне полиције за странце. Иљин је за предавања писао текстове на немачком и држао их пред швајцарским слушаоцима у високим народним школама, за различита културна друштва, за Циришки круг за руску културу и историју и за друге кругове. За време ратних година (1939-1945) Иљин је одржао три двосатна предавања и девет циклуса читања у швајцарским народним школама и универзитетима, у разним културним удружењима, у Циришком кругу за проучавање руске културе и уметности 26 посебних предавања и два циклуса предавања: „Главни проблеми филозофије религије“ и „Суштина и особеност руске културе“. Оригинали су чувани у Иљиновој заоставштини у САД (Courtesy of Special Collections, Michigan State University Library, East Lansing, MI 48824-1048). Објављени су тек 1996-97. у Москви. Три предавања из последњег циклуса, и то „Душа“, „Вера“ и „Историјски развитак“, чине књигу „Суштина и особеност руске културе: три размишљања“ (Цирих 1942, 1. изд.). Иљин је намеравао да на основу друга три предавања – „Главни руски национални проблеми“, „Историја

облика државе“ и „Руска стваралачка идеја“ – припреми и другу књигу, али то није урадио (тек је 1997. у Москви објављено потпуно издање „Суштине и особености...“ на руском). Од Иљинових предавања морају се истаћи следећа: „Мир и радост погледа на свет источног православља“ (Цирих, 16. 03. 1941.), „Руска душа у причама и легендама“ (Цирих, 16. 02. 1942.), „Руско схватање уметности и уметничке савршености“ (Цирих, 02.03.1942.), „Руска поезија“ (Цирих, 31. 03. 1942.), „О вечно женском и вечно мушком у руској души“ (Цоликон, 15. 11. 1943.), „Слобода духа у Русији“ (Цирих, новембар 1943.), „Стара руска архитектура и фрескопис“ (Цирих, 14. 02. 1944.), „Кијев, најстарија престоница Русије“ (Цоликон, мај 1944.). Поред тога, Иљин је у Швајцарској одржао циклус предавања „Модерна руска уметничка књижевност“, с којима је између 1920. и 1930. већ иступио у Европи: „Достојевски као човек и карактер“ (Цирих, новембар 1942.), „Достојевски као публициста“ (Цирих, новембар 1942.), „Достојевски као уметник“ (Цоликон, март 1943.), „Гогољ, највећи руски сатиричар, романтик и филозоф живота“ (Цирих, 13. 03. 1944.) итд. Ту спада и Иљинова књига „Основи уметничког стварања. О савршеном у уметности“, Рига 1937.

Помоћ мецене

Швајцарски период је Иљину био испуњен напорним радом на свођењу научних резултата, што је омогућио један срећан случај. После једног предавања, Иљин је упознао швајцарску мецену Шарлоту Барајс (Charlotte Vareiss), која му је, схватајући значај Иљинових радова и трагедију Русије, понудила месечну испомоћ (500 швајцарских франака) и финансирање објављивања његових рукописа на немачком. Овде треба споменути три тома, повезана јединственим садржајем и намером. У њима је Иљин покушао, крећући се од једноставног према сложеном, да одговори на питања која живот поставља пред сваког човјека. Први је објављен још у Немачкој: „Загледан у живот. Књига размишљања“, Берлин 1938, 1. изд., 199 стр., Берлин 1939, 2. изд., 199 стр. Друга два у Швајцарској: „Појуће срце. Књига тихих

сазрцања“, Берн 1943, 173 стр., и „Поглед у даљину. Књига увида и надања“, Цирих 1945, 320 стр. Иљин је сањао да их преради на руски, али је само другу – „Појуће срце. Књига тихих сазрцања“ – припремио за штампу (објављена у Минхену 1958, 154 стр.). И књигу „Аксиоми религиозног искуства“, Париз 1953, на којој је Иљин радио 33 године, истраживачи сматрају веома значајном.

Политичка борба

Упркос забрани политичког деловања, Иљинов борбени дух и схватање дужности философа нису му дозволили да одступи од „завереничког“ рада. Ту спадају не само контакти са заступником генерала Власова (вођом антикомунистичке „Руске ослободилачке армије“ под контролом Вермахта), швајцарским новинаром Георгом Бришвајлером (Georg Bruehschweiler), чији је предлог да приступи „влади“ генерала Власова Иљин одбио, јер није чак ни посредно хтео да сарађује са нацистима, или помоћ избеглицима које су после Другог светског рата прогнале власти, него и веома поверљиве публикације на немачком у швајцарској провинцијској штампи (под заштитним именима „Peter Just“, „P. J.“, „K. P.“, „R. K.“, „Walter Tannen“, „Hans Grau“ или анонимно) писане по поруџбини информативне агенције „Штампа средње Швајцарске“ („Schweizerische Mittelpresse“) под вођством Самуела Хаса (Samuel Haas) (од 1944. „Швајцарско политичко дописништво“), и на руском, између осталог низови чланака „О будућој Русији“ (Женева 1940–41.) и „Наши задаци“. Последњи низ је званично објавио Руски општевојни савез (париска врховна команда) и делио га само члановима („само за истомисљенике“), поштом. Укупно је Иљин написао 215 чланака, који су објављени посмртно у два тома („Наши задаци“, Париз 1956, 346 и 337 стр.). Чланци у „Нашим задацима“ могу се поделити у три велика дела: 1. царска Русија и основе за „катастрофе“: револуцију и социјализам, 2. суштина револуције и бољшевизма, 3. пут ка препороду Русије и начин њене државне обнове. Иљин је често писао о предреволуционарној Русији, о посебним областима њене изградње и њеног живота (нпр. „Отаџбина и ми“, Београд 1926, 16 стр., „О

Русији. Три говора“, Софија 1934, 32 стр, „Стваралачка идеја наше будућности“, Берлин-Нарва 1937, 31 стр, „Пророчко призвање Пушкина“, Рига 1937, 43 стр, „Основи борбе за националну Русију“, Берлин-Нарва 1938, 66 стр, итд). Критиковао је с правом њене мањкавости, али је увек подсећао на њена достигнућа. Русија се у току свог развитка постепено ослобађала трвења и био јој је потребан слободан развој, а не крвава револуција. Она се ипак десила. Зашто? Иљин је видео следећи разлог: руска интелигенција није схватила сопствени народ и његову монархистичку свест, није га могла ваљано водити и окренула се од сопственог цара. Народне масе су биле незналачке, детиње лакомислене, наивне. У руском православљу последњих двеста година недостајало је елемената јачања воље. Руски национални карактер и руска правна свест су још били незрели. Опасне идеје и програми су развијени на Западу, и зато су им западне земље – насупротив Русији – могле пружити вољни, друштвени и организован отпор. У руском „државном организму“ није било неопходних противотрова за увезене „микробе“. Више никад неће бити старе Русије, али пре или касније мора поново настати државно здрава, обновљена Русија. То ће постићи нови руски човек, који је надвладао искушења бољшевиизма и примамљивости прошлости и слабости и непостојаности воље духа, неучвршћену правну свест, преплављеност политичког живота мржњом и тежњама ка безвлашћу.

По мом мишљењу, Иљин је био први руски филозоф (поред Георгија Федотова) који је у оно време сасвим конкретно представио стање које би могло настати у Русији по слому комунистичког режима. Он је сматрао да је веома вероватан хаос и да би прва посткомунистичка влада могла радити против интереса Русије, чиме би се повећали јад и беда становништва. Иљин је предлагао јединствен и моћан облик државе – диктаторски (у смислу првобитног схватања диктатуре, као ванредног лека за хаос, који припрема прелазак у нормално стање) по обиму овлашћења и национал-либерални у основи – ради спашавања државе од привредне катастрофе и грађанског рата. Тражио је политичка ограничења за руководство Комунистичке партије, НКВД-овце и криминалце (Иљин би овде примењивао праксу

сличну денацификацији у Западној Немачкој). Поред тога, израдио је сопствену варијанту будућег руског устава и наглашавао да Русија, у основи, није федеративна држава.

Иљинов одлазак и Иљинов повратак

Честа оболевања и коначно смрт (21. децембра 1954.) прекинули су Иљиново стваралаштво. На надгробној плочи на Цоликонском гробљу исклесан је натпис: „Све осећао/Тако много пропатио/У живот гледао/Много сагрешио/И мало схватио/Хвала Ти, вечна Доброто!“ Његова супруга Наталија и добротворка Шарлот Барајс су предузеле све да објаве његова дела. У годинама од 1954. до 1962. издата су, између осталих, дела: „О значају правне свести“, Минхен 1956, 223 стр, „Пут ка очигледности“, Минхен 1957, 155 стр, „О тами и просветљењу. Књига уметничке критике: Буњин-Шмељев-Ремизов“, Минхен 1956, 196 стр, друго, допуњено издање „Пута духовне обнове“, Минхен 1962, 296 стр. После смрти Наталије (1963.) и Шарлот Барајс (после 1965.), њихов задатак је преузео Иљинов ученик и поштовалац, Николај Полторацки. Он је припремио за објављивање Иљинов рад о монархији, на којем је овај радио 46 година. Године 1909. Иљин је почео разматрати тему „Моћ и изградња државе“. Двадесетих је планирао монографију „О монархији“ и за то прикупљао литературу. У годинама од 1926. до 1930. одржао је низ предавања и говора на ову тему. Иљин је 1950. завршио предговор и седам поглавља књиге, али рад није довео до краја. Полторацки је допунио Иљинов текст одговарајућим чланцима и текстовима са предавања и објавио их заједно у часопису „Поновно рођење Русије“ (Њујорк – Москва – Париз 1978, свеске 1–4) под насловом „О монархији и републици“. У годинама потом је објављено и као књига (Њујорк 1979, 329 стр.).

Данас је име Ивана Иљина познато у целој Русији. Још до 1989. било је потпуно другачије. Посљедње издање „Велике совјетске енциклопедије“, издато у време комунистичког режима, посветило му је само неколико редова, између осталог „религиозни филозоф, заступник новохегелијанизма, 1922. протеран

из Совјетског Савеза збор контрареволуционарне делатности“, и споменуло четири његова дела. Из тога није јасно да је Иљин био један од највећих руских мислилаца и изванредан критичар комунистичке доктрине, приређивач више од педесет књига, односно брошура и стотина огледа и чланака на руском, немачком и другим европским језицима. Његова прва објављивања омогућена у доба „гласности“, настала између краја 1988. и почетка 1989, имала су велики утицај. Иако су дела Николаја Берђајева и Семјона Франка већ била позната совјетским читаоцима, код Иљина су нашли нешто ново. Изгледало је као да је ове текстове писао наш савременик. На пример, обрада проблема Совјетског Савеза / Русије – упркос писања истих 1948-1954. у Швајцарској – била је потпуно тачна. Иљинове бриљантне анализе и предвиђања навела су на помисао неке руске научнике да је неопходно истражити методолошке основе Иљинових анализа и његов животопис. По смрти Полторацког, даље објављивање Иљинових радова организовао је др Јуриј Лисица (Москва). У годинама од 1993. до 1999. московски издавач „Руска књига“ је објавио сабрана Иљинова дела у десет томова (дванаест књига). Планирано је издавање додатних тридесет томова, од којих се већ појавило једанаест. У септембру 2000. пуштен је у рад интернет-пројекат ILJIN.RU² под координацијом Владимира Исакова и Данијела Циганкова.

2 На овој интернет адреси више се не налази сајт овог пројекта. Прим. редакције Catena mundi.

БЕЛА ОДИСЕЈА: СЛИКЕ СА ПЛОВИДБЕ

Иљин као револуционар

Кад данас читалац размишља о Иљину, чини му се да је он читавог свог века био саздан од једног комада: православно хришћанин, монархиста, „бели витез“ на делу и у речи. У самој ствари, Иљин је у младости био револуционар. Није, попут Булгакова, Берђајева, Франка, био Марксов следбеник (формирао се на немачкој идеалистичкој философији Фихтеа), али је сматрао да се у револуцију треба укључити. И он је, у суштини, био обраћеник у хришћанство и монархизам, као и његов старији савременик, Лав Тихомиров, човек који је, од теоретичара револуционарне организације „Народна воља“, што је извршила атентат на цара Александра Другог, постао вагрени идеолог монархизма и аутор најпознатије књиге на ту тему, „Монархије“ (преведена и објављена и код нас). Тихомиров је обраћење доживео у Швајцарској, где је побегао после атентата на цара. Видевши шта је Запад, он је, поред повратка Богу и вери, схватио и сву специфичност руске државности, и молио цара Александра Трећег да га прими у своје подаништво, макар га ставио под надзор, јер он више не може да живи на Западу.

Такав пут је био, у извесној мери, и Иљинов – од револуције ка монархизму. Његов рођени брат, Алексеј Иљин (умро од тифуса 1913), припадао је револуционарном покрету и учествовао у оружаним акцијама 1905-1906. године.

Жестоки полемичар

Иљин није био само беседник, који је истовремено одлично говорио руски и немачки, него и добар полемичар. Рођака његове супруге Наталије, Јевгенија Герчик, присећа се година пред Револуцију: „Откако су се код нас почели окупљати Иљинови, Волошин, Берђајев, Вјачеслав Иванов, постајало је све горе: Иљин је неуморно ловио све њихове слабости, тријумфално откривао њихова 'сексуална изопачења' ./.../ Способност да се идеолошки непријатељ мрзи, презире, вређа је код Иљина била посебно изражена и по томе су га Московљани тих година знали...“ Мора се направити исправка и рећи да је она под „Московљанима тих година“ подразумевала кругове тзв. „руске ренесансе“ („сребрно доба“ руске културе, отприлике од 1890. до 1917.). Иљин је касније писао да је већ тада схватио искушења нове руске публицистике и поклапање њених интереса са „болесном“ сексуалношћу. Према Иљиновом мишљењу, духовни разврат руске интелигенције је био један од основа настанка бољшевиизма. Без улажења у детаље, могло би се приметити да је при анализи појава овог времена Иљин примењивао елементе психоанализе Сигмунда Фројда, којег је лично упознао (1911. су се срели у Бечу).

Зашто је Иљин био такав?

Зато што су представници „сребрног века“ били туђи његовом схватању озбиљности мишљења и живљења. Многи од њих су сасвим били потонули у разне видове окултизма и магије. Александар Блок и Андреј Бјели (право име: Борис Бугајев) су, гајећи култ Дивне Даме на трагу Владимира Соловјова, направили скандал који је из равнотеже потпуно избацио Блокову супругу, Љубов, ћерку чувеног научника Менделеејева, па је она оставила Блока и пошла са Бјелим, који је, на крају, упао у антропозофску секту Рудолфа Штајнера. Вјачеслав Иванов, „господар мишљења“ песника „руске ренеансе“, покушавао је да направи синтезу Христа и Диониса, мешајући саборност са оргијазмом. Сергеј Булгаков је маштао о Софији, Премудрости Божјој, као некој „женској“ допуни Божаства. Берђајевљево хришћанство напајало се са мутних извора гностицизма и немачке мистике,

попут оне коју је заговарао Јакоб Беме. Димитрије Мерешковски и његова жена, песникиња Зинаида Хипијус, фантазирали су о Трећем Завету, који ће бити „завет Светога Духа“. Иљин је њихово „боготражитељство“, спојено са гностицизмом и пансексуализмом, сматрао великом саблазни за Русију, и отворено о томе говорио.

Александар Еткинд, у својој књизи „Ерос немогућег/ Историја психоанализе у Русији“, пише о личностима „сребрног века“: „До нас је дошло много прича о еротским експериментима групног карактера које је, с једне стране, организовао Иванов (Вјачеслав, нап. В. Д.) са својом женом, песникињом Лидијом Зиновјевом – Анибал, а с друге стране, Дмитриј Мерешковски са својом женом, Зинаидом Хипиус/.../Тешко је рећи колико су далеко ишли ови експерименти. Значајну улогу у салону Иванова имали су отворени хомосексуалци, између осталих, Михаил Кузмин, који је оставио неприкривене описе тог живота у својим дневницима/.../ У циљу изласка из сопственог Ја и продирања у туђи его, у циљу рушења њихових граница и њиховог узајамног мешања, пропагирана су сва средства – „парадионизијска полна екстаза“, „света опијеност и оргијски самозаборав“, мистично искуство теозофије и православни идеал саборности“. То Иљин није подносио, и зато је био крајње оштар.

Ни ствараоци „сребрног века“ нису му остајали дужни: Бјели га је описивао као „младог, опседнутог, као скелет бледог хегелијанца, касније црностотинаша“, „на чијим танким и мртвим уснама се могао видети сардонични змијски осмејак“, коме је место било „у психијатријској клиници“, и који је имао „мефистофеловску брадицу“.

Г. Леман – Абрикосов га овако слика: „Страствено самоуверен, непогрешив као папа, он је презирао и мрзео све оне који мисле другачије или који су, по његовом мишљењу, лошег моралног понашања“. Када је Андреј Бјели дошао у сукоб са Иљиновим пријатељем, издавачем Емилијем Метнером, Иван Александрович се, по Леману – Абрикосову, на песника-симболисту обрушио из свих оруђа у једном, „полуотвореном“, писму, при чему је бацање тих „савонаролинских“ анатема на Бјелог, занесењака и наивца, било бесмислено.

Његов сарадник и пријатељ, Роман Мартинович Зиле, у свом некрологу наводи да су противници Иљина често називали „зли Иљин“. Зиле каже: „Иљин никад није био зао, н у животу, ни у својим списима, али је често био *гневан*, и то предметно – утемељено“. Његов гнев се подизао против свих лажи и кривотворина у области мишљења.

Иљин и Фројд

Један од првих Руса који су себе подвргли психоанализи био је, веровали или не, Иван Иљин. И о томе пише Еткинд у „Еросу немогућег“. Иљин је на психоанализу у Бечу 1912. одлазио код блиског Фројдовога сарадника, Едуарда Хичмена, а сматра се да је 1914. похађао Фројдове сеансе лично. По речима већ поменуте Герчикове, „познанство са Фројдом било је за њега откровење. Он је ишао у Беч, прошао курс лечења-разговора и најпре је изгледало као да се нешто поправило и проширило у њему. Али ни фројдовски кључ не може да отвори оно што је иза седам брава“.

Зашто је Иљин похађао психоанализу?

Говорећи о антропозофима и другим окултистима, којих је било много међу руском интелигенцијом пред револуцију, Иљин је тврдио да се они не срећу ни са каквим „вишим бићима“, него са садржајима свог несвесног. Несвесно их је савладало, а стваралац то не сме себи да дозволи. Александар Еткинд открива Иљинове разлоге за подвргавање психоанализи: „Иљин психоанализу одређује као „метод којим човек може не само да излечи и прочисти своје несвесно, већ и да прида свом духу органску целовитост, јасноћу и гипкост“. На тај начин психоанализа може помоћи филозофији, којој прети опасност од „потискивања несвесне сфере са свом њеном суптилношћу, страшношћу и неухватљивошћу“, што душу филозофа чини недоступном за познање њеног предмета. „Све оне ране које се стичу у детињству и живе неисцељене током читавог живота, неретко разједајући душу и излажући је свакојаким психозама и неурозама/.../чине душу мало способном за предметно искуство и истраживање“/.../ „Филозоф, више него било који други научник, мора овладати силама свог несвесног“ – учио је

он. Филозоф који није прошао дуги и тешки рад на прочишћењу душе способан је само за „више или мање успешан компромис између захтева личног несвесног и свесне идеологије“.

Касније ће Иљин прерасти психоанализу. Али, очито, у једном периоду живота она је за њега била веома важна, као својеврсно „очишћење пред философирање“.

Иљин и Иљич

Под влашћу бољшевика, Иљин је шест пута био хапшен. Мало је недостајало да га стрељају. Ипак, спасао је нико други до – Владимир Иљич Лењин. О томе је сам Иљин оставио запис у свом дневнику. Када је, после петог хапшења и држања свега два дана у Лубјанки 1920, отишао код својих пријатеља Јевреја, Голдовских, они су му испричали следеће. После хапшења Иљина, Лењинов близак сарадник, Радек, отишао је код вође бољшевика и саопштио му да је, поводом завереничке афере „Тактички центар“, ухапшен професор Иљин. Иљич је одмах позвао чекисту Агрјанова, који је ствар водио, и рекао му: „Опет сте ухапсили професора Иљина? То је друштвени скандал! Одмах га саслушајте, ослободите и убудуће га оставите на миру!“ Запањени Иљин је питао Голдовске како је то могуће, на шта су му они одговорили да Лењин веома цени његову монографију о Хегелу, на шта је Иван Александрович иронично приметио да онда мора да нешто није у реду с том студијом, чим је вођа револуције хвали. Била је права срећа што су га врховни чекисти сматрали хегелијанцем, јер је, по марксизму, Хегел претеча Маркса. Иљин је говорио да Хегел и Маркс немају ничег заједничког, осим ако се то не посматра у смислу да је отац Смердјакова Фјодор Карамазов. Касније је Иљину, већ у емиграцији, његов пријатељ Бунге причао да је читао неке успомене на сусрете с Лењиним, и да је Лењин својим сарадницима изазивачки говорио: „Напишите ви нешто о Марксу како је Иљин написао о Хегелу! Зашто не напишете? Зато што не умете!“

Стари комуниста Горјев једном је дошао код Лењина и рекао му: „Молим Вас, Владимире Иљичу, ја сам стари, заслужни комуниста, и све до сада немам катедру. А на Универзитету неки

контрареволуционар Иљин студентима држи предавања о Богу!“ Лењин му рече: „Он им вероватно говори о философском богу!“ „Ма, не говори о философском, него о *правом!*“

Занимљиво је гледати портрете Ивана Иљина и Владимира Иљича: у њима има нечег заједничког. Облик лобање, клинаста брадица, снажни изрази лица, концентрација... И, ако се дубље размисли, Иљин и Иљич јесу две могућности Русије – она Христова и она антихристова. Обојица су били људи снажне воље, и спремни на борбу до краја; један се борио за истину Логоса Који је Христос, а други је ратовао против Бога и свега Божијег у свету. Борба њихова траје и данас: док год Лењинова мумија почива на Красном тргу под зидинама Кремља, а Иљиново тело на гробљу Донског манастира у Москви, и док год се Русија коначно не определи између Трећег Рима и Треће Интернационале.

Иљин пред иследником ЧЕКЕ

Уочи протеривања из Русије, Иљина је чекиста поново ислеђивао. На питање како се односи према совјетској власти, Иљин је рекао: „Совјетску власт сматрам историјски неизбежним исходом велике друштвено-духовне болести, која је у Русији сазрела неколико столећа.“ На питање о улози интелигенције и друштва, Иљин одговара: „Задатак интелигенције је да у себи изгради нови поглед на свет и нову правну свест, и да томе научи друге; задатак старог руског друштва је да појми своје недостатке и да отпочне да живи на нов начин.“ Упитан шта мисли о партијама и о партији бољшевика, Иљин каже: „Свака партија изграђује државу само онда и само уколико искрено служи надкласној солидарности; дубоко сам уверен да руска комунистичка партија, пренебрегавајући ова начела, штети себи, свом циљу, својој власти у Русији“. На крају, на питање о стању универзитетске наставе у Совјетској Русији, Иљин одговара: „Високо образовање је под влашћу Совјета прошло низ реформи: плашим се да ће после тих сломова од високог образовања остати само име. Совјетска власт је све време гледала на Универзитет не као на научну лабораторију, него као на политичког непријатеља“.

Иљин је, дакле, рекао све, ничег се не плашећи – совјетски режим је плод болести Русије; бољшевичка партија својом суровошћу, тобож у име радничке класе, руши државу; бољшевици гуше слободу науке на Универзитету.

Било је јасно да такав мора бити протеран из Русије.

Иследник ЧЕКЕ Бахвалов, који је водио овај процес, 11. септембра 1922. у званичном документу је записао: „Ја, сарадник четвртог одељења ГПУ Бахвалов, размотрио сам досије Иљина Ивана Александрича, 39 година, пореклом од бивших московских дворјана, и утврдио сам следеће: од момента октобарског преврата до сада он не само да се није помирио са петогодишњим постојањем радничко-сељачке власти, него ни једног часа није прекидао своју антисовјетску делатност у тренуцима спољних тешкоћа за РСФСР“.

Наравно да је Иљин био антикомуниста. Комунизам је за њега био злочиначко безбожје, које се јасно пројавило чим је презело власт. Уосталом, ево шта каже Ален де Беноа у свој књизи „Комунизам и нацизам“: „Лењин већ 1914. пише: „Суштина нашег задатка јесте/.../тежња за претварањем рата у грађански рат“. /.../ ЧЕКА је основана 20. децембра 1917./.../Троцки одмах изјављује: „Терор ће за мање од недељу дана попримити врло насилнички облик, попут оног који се збио за време Велике Француске револуције“. Док је између 1825. и 1917. царски режим досудио 6321 смртну пресуду, од чега је добар део ублажен на казну присилног рада, Лењинов режим је у марту 1918. године – на власти је био тек пет месеци – побио већ 18.000 особа“.

Сам Иљин је, рекосмо, од тог крвавог режима шест пута хапшен, и сваки је пут могао бити стрељан.

Исповедање животне вере

Године 1921, Иљину је умро отац. У писму Л. И. Гуревичевој, од 24. децембра те године, руски филозоф пише о покојнику, али и исповеда своју животну веру: „Тата је отишао са великом једноставношћу и духовном красотом. Затекао сам га без свести, чак ни ми руку није пружио. Затим је лежао мирно, величајно, спајајући

тиху, јасну доброту горње половине лица са изузетном снажном делатном силом и победничким изгледом доњег дела. Кад смо се већ праштали с њим – ни ни најмањег трага распадања. А још пре три дана он је чистио парадне степенице свог дома, и шалио се са свим комшијама... Не могу а да Вам не кажем: последњих година сам се поносио њиме, и уживао сам у њему. Са тихом нежношћу сам му се поклонио у часу његове смрти. Каква простота, какво достојанство, каква величајност скоро несвесна себе – у трпљењу, у одицању и у *праштању*. Сахранили смо га, по мојој жељи, у његовом старом дворјанском мундиру, само са црним оковратником и црним дугмићима. Мамина туга била је бесконачно нежна, и тако тиха, достојанствена и религиозно-послушна. Ту је све – у том догађају – прожето племенитом лепотом...

У његовом одласку нисам осетио смрт, него „ниње отпуштајшчи“ – молитву, коју сам тихо читао над њим у време његових последњих, дубоких и беспомоћних, уздаха. То није била смрт, него ослобођење сазрелог духа – „безболно, непостидно, мирно“; духа који је – преболео и победио сву своју силну и непокорну земну страственост. /.../Јавља ми се старо питање: да ли човек умире онолико безболно колико се дух његов током живота очистио и сазрео за мудро, божаствено бестрашће?

Касно увече, на дан његовог упокојења, легао сам да спавам, и дуго сам се, преврћући се, туговао; потом сам запалио лампу и почео да читам. Посетио ме је трен малодушја; мислио сам, са извесном завишћу, о њему, отишавшем; живот је постао тако бескрајно страшнији и противприроднији од смрти, да смрт некад изгледа као ослобађајуће спокојство. *Никад* нисам мислио о самоубиству и сматрам га срамним бекством; али у часу малодушности душа се понекад моли: „Позови ме! Осободи!“

И тада ми у руке дође Хомјаковљева песма „Трудбеник“, коју сам први пут прочитао и која ме потресла одговором. Песма има несавршених делова, али има моћну идеју и сјајна је на почетку и на крају. Преписујем је у целини [превод приређивача књиге]:

Кроз коров, по тој глибавој њиви,
Од јутра, сморен дневним кругом,

Спокојан, ратар трпељиви,
Ја орах својим тешким плугом.
Дивљачка мржња мене прати,
И зло ме безумље опкољава,
И сад се борим, непредати,
Ал ипак већ се малаксава.
Време за одмор. О, дубраве,
О, ти, тишино извора, њива!
Над врзинама, понад главе,
Многих су грана тих плетива!
У сени утешној хтео бих сада,
Сагнут над звонким источником,
Да грло жедно од тешког рада
Свежином напуним превеликом!
И да зној дневних напора збришем,
Да терет свагдашње бриге стресем!“
„Безумни! Нема покоја више,
Напред“ – глас дође, а ја занесен.
„На њиви чекају дела многа,
А дана мало остало ти је.
Устај, ти лени слуго Бога,
И крећи, иди!“ Глас Господњи је:
„Купљен си ценом преко свих међа,
Крстом и крвљу купљен си, знај,
Зато над браздом повијај леђа,
Док тмина дану не згаси сјај“.
С трепетним наклоном чела свога,
Пред речју силном што рече Бог –
Праштај ми због роптања тога,
На Страшном суду не буди строг!
Одох да трудом, док зној се лије,
Испуним удео што ми је дат,
А дремеж поглед неће да скрије,
Нећу се предати док траје рат!
И тај плуг тешки, ја, лени слуга,
Оставит нећу – чуј заклетву!

Све док на њивама сечиво плуга
Бразде не спреми за Твоју сетву.

О, да! Да није љубави према родини, осећања призованости
и моје супруге – давно бих се искидао од муке и одбојности...”

Иван Иљин и Врангел

Иван Иљин је, чим је успео да изађе из Совјетског Савеза, ступио у везу са командантом белих, бароном Петром Врангелом, коме је, као представнику истинске Русије, понудио своју одану службу. У писму од 5. априла 1923. Иљин пише Врангелу: „У армији, коју водите, најдрагоценије ми је њено надахнуће, које се већ претворило у вољни карактер. То надахнуће је у својој основи *религиозно*; тај карактер је у својој изградњи *витешки*. Историја човечанства добила је нови *витешки ред*. Русија се срушила зато што таквог реда у њој није било. Без таквог реда Русија се неће препородити. Пад большевика и крај револуције не смеју значити крај тог реда, него ојачање истог. Идеја тог реда мора бити освешћена, изговорена, раскривена у свој њеној државно – патриотској снази“.

А 30. октобра 1923. Врангел шаље Иљину албум у коме се види делатност беле војске у земљама у којима су се сместили после пораза на Криму и повлачења из Русије. Бели су остали под јединственом врховном командом, али су се њихове трупе радним ангажовањем укључивале у цивилни живот земаља које су их прихватиле – рецимо, у Југославији су учествовали у изградњи пруга. Врангел Иљину пише: „Армија се сакрила у раду, о њој сад нико ништа не чује. Али она постоји. Снимци из албума уопште нису „Потемкинова села“. Без обзира на радне услове живота у грађанству у туђини, јединице су неприкосновено сачувале свој војнички дух и самопожртвованост. Постоји веза једних са другима, као и нераскидива веза са командантима, заснована на чисто моралним начелима добровољног повиновања“. Врангел је истакао да такво стање не може бити вечно, али да ће он учинити све да војску сачува за дан када ослобођење буде могуће.

У октобру 1923, Иљин је Врангелу послао „Белешку о политичком стању“, препуну изврских уочавања о околностима у Русији и емиграцији. Иљин истиче да је кључ за освајање власти у Русији – Москва. Савремене државе, са својом централизацијом, увек имају градове – нервне центре. Таква је у Русији, са разбацаним и пасивним становништвом, само Москва, и, делимично, Петроград. По Иљину, „свака револуција је покушај оболеле масе да се пробије ка користољубиво- узурпационом самосталном деловању. Зато се револуција завршава онда кад се маса нађе у стању *безвољне полеглости*. Тада она више *не може* да жели, и, што ја најважније, *не жели* више да жели. Одатле њена тежња да се умири у туђој вољи, осећајући је *као сопствену мудрост* и свој спас. Револуција се завршава кад маса мрачно ћути и покајнички чека. Тада почиње диференцијација нагона националног самоочувања и глухи, мутни покушаји потраге за персоналном вољом спасиоца“.

Ако се појави снажна личност, која је, како Иљин каже, и сама учествовала у „револуционарном блуду“, и која користи револуционарну реторику, али жели стишавање стања, масе ће за њом кренути. Међу онима који би, евентуално, такву улогу могли одиграти у СССР-у, Иљин помиње Троцког, за кога вели да је „паметан, уздржан, одличан глумац, дубоко беспринципијелан, тактички велики играч; мислим да је одавно сарадник Немаца“.

Да би се постигао успех, мора се радити у Москви, и то пре свега у Црвеној армији и специјалним јединицама. Да би се продрло у ЧЕКУ, и да би се она изнутра разарала, неопходни су умешни конспиратори. Правила конспирације постоје, и треба их користити. Она су више унутрашња (начело самосавладавања), него спољашња. Завера мора да се подржи са много новца. Без тога се не може, јер је масовна поткупљивост једна од последица револуционарног уништавања Русије: „Конспиративна организација *најбољих* елемената неће успети без поткупљивања *најгорих*“. Наполеон је, својевремено, купио Таљерана и Бараса.

Не треба заборавити да су комунисти имали на шта да се ослоне када су кренули у своју демагошку пропаганду: „Фабрике радницима, земља сељацима!“ Наиме, иако је цар Александар

Други формално укинуо кметство, сељаштво се и даље налазило у тешком, беземљашком положају, и оно је тражило земљу коју би обрађивало. Трајна ликвидација револуције могућа је само давањем грађанске равноправности сељацима и аграрном реформом.

Постоји низ мера за психолошку ликвидацију револуције: проглашење грађанске равноправности; „аграрна консолидација“; вешт спој најшире амнестије са уклањањем окорелих комунистичких целата; „присуство персоналне воље која импонује и која доноси очита и неоспорна надкласна решења (ликвидација атмосфере револуционарног многовлашћа, самовоље и класне борбе)“.

Веома важно је победити ЧЕКУ, која није баш тако јединствена као што изгледа. Јер, по Иљину, „сви комунисти су спојени не толико похлепом и властољубљем (ту су конкуренти), колико проливеом крвљу,страхом од одмазде и осећањем да су осуђени на пропаст. Многи од њих би ко зна колико дали да могу да збришу „у Бразил“, у своју вилу. Неки ће, ако им буде опроштено, кренути стопама Фушеа (од револуционарног терора до полицијске службе код Наполеона и Луја Осамнаестог)/.../ Тешко је правити преврат *против* свих комуниста. Сад су они расцепљени: десни (Троцки, Камењев) би да одступе, и да уступцима добију признање Европе; леви (Богданов, Бухарин) желе катастрофалну експлозију у Немачкој. У најближој будућности Европа ће подржати ове прве, застрашујући их и купујући их, и можда им помало дајући кредите“

Не треба заборавити да Немачка и даље сарађује с болшевицима: „Политику Немачке, по свему судећи, овако треба схватити: Русија је за њих већ осмотрен плен, којим ће покрити све трошкове рата и контрибуција; болшевици ће бити ту где јесу, постепено се распадајући под руководством Немаца. Они ће ометати сваки преврат који није припремљен у Немачкој; у Москви имају озбиљну агентуру и врло су упућени у свим круговима.“

Француска масонерија је, сматра Иљин, дошла до закључка да је време да се револуција „консолидује“. По њима, постоје два пута – пут убиства (оружане интервенције против Совјетског Савеза) и пут куповине. После рата, који је исцрпео све земље

Европе, вероватно ће се одредити за други пут, пут поткупљивања совјетских вођа, пре свега путем међународног признавања СССР-а.

Америка губи интерес за будућност Русије. Њене хуманитарне организације које су у Русији помагале гладнима биле су Хуверова економска шпијунажа: „Свуда су ишли, све су пребројали, све су записали, унели у мапе, и чекају прави час да уложе паре где треба“, каже Иљин.

Преврат у Русији је отежан зато што су људи скрхани после година револуционарног терора, а симпатизери бољшевика се плаше освете белих, против чега се треба хитно борити.

Слика емиграције је, по Иљину, јадна: „Ту нису иживљене све болести старог друштва: то је неутемељено и безидејно „прављење важним“, спој пасивности са максималним претензијама, политиканствујућа лаж, интрига, клевета; без Бога, без надахнућа и без кичме – та се руља боји само оног ко се ње не боји, и мрзи га, с тим да је спремна да му изјави покорност, и одмах после тога да против истог интригира. После револуције и губљења руског националног центра (престола), сви они – од бившег министра до бившег студента – болују најгорим видом бонапартизма: несвесним честољубљем *непризваних* политиканата – који хоће да фигурирају, да председавају, да говоре „у име“, да усвајају „резолуције“, да играју улогу, ловећи трунчице власти /.../Ту болест су бољшевици у Русији делимично искоренили и делимично субординисали захваљујући одсуству слобода; она је до данас неизбежна у емиграцији. *Од ње је слободан само дух Беле армије*“.

Што се левице тиче, она се плаши преврата: „Они су *исте крви* с бољшевицима, али су комунисти поштено и грубо учинили све те гадости о којима су други левичари само маштали и брбљали, не усуђујући се. Управо зато они преврат нити спремају, нити ће га извршити, као што се неће усудити да убију неког од совјетских главешина.“

Десничари, вођени Марковим, немају стваралачку иницијативу. Марков, на челу Највишег монархистичког савета, врло је вешт интригант, спреман на борбу, али лишен дубље културе и

иницијативе која може бити стваралачка. Миљуков, вођа кадета, Савников, „спортиста револуције“, есер, и Красин, који је кокетирао с бољшевицима, немају довољно снаге да преврат изведу и поведу.

Иљин додаје: „Корисни за преврат могли би да буду Јевреји, ако за себе обезбеде гаранцију која би их штитила од будућег обрачуна./.../Док ту гаранцију не добију, односиће се непријатељски према преврату, и паре дати неће“. Што се масона тиче, он вели да слободни зидари раде и против револуције и против обнове монархије. По Иљину: „Основни задатак: ликвидирати револуцију и наметнути диктатуру, окружену својим људима, масонима. Они ће пристати и на монархију, ако монарх буде окружен њиховим људима, или сам постане члан њихове организације. Изнутра сами не спремају преврат, а могу бити и корисни и штетни. Они као и пре причају о „идејама“, али им је, као и раније, главни задатак – конспиративна организација своје „елите“, свог тајног руководећег масонског „дворјанства“, која *није* повезано ни са религијом, ни са политичком догмом, ни са политичком формом управе („све је добро ако руководи наша елита“). Иљин предвиђа да руска емиграција не може да формира центар отпора бољшевицима, и да ће то учинити или Немачка, ако у њој победи Лудендорф, или Француска, ако се око Поенкареа нађу људи који схватају опасност немачко – бољшевичког савеза.

Врангел је захвалио Иљину на овој убедљивој анализи, и молио га да и даље обавештава о својим погледима: „Драго ми је што сте, после толико времена у совјетској Русији које сте провели одсечени од нашег покрета, с њим сачували снажну духовну везу и поимање његовог значаја. Уосталом, Ви сте увек били међу верним пријатељима Армије“.

Почињући да пише своју студију „О супротстављању злу силом“, Иљин моли Врангела за дозволу да своје дело посвети Белој армији и њеним војсковођама. Када је књига изашла, Врангел је био веома задовољан. Осмог августа 1925. он пише Иљину: „Књига је у мени оставила снажан утисак не само мислима које сте у њој исказали, и које су нама, учесницима борбе са највећим злом на свету, тако блиске и појмљиве, него и својом

крајњом правовременошћу. Многи, духовно скрхани тешким годинама изгнанства, губе веру у моралну неопходност борбе и саблажњавају се мишљу о греховности „насиља“, које почињу да виде у активnoj борби против зла. Ваша књига ће им отворити очи. Нама, који смо на себе преузели сву тежину одговорности за подизање мача у име највише Правде, Ваша књига даће нове снаге за тешки подвиг“. Врангел пише Иљину поводом Иљиновог предлога да се сазда један витешки ред, да је Бела армија сама по себи витешки ред, иако њени официри и војници сада раде тешке послове и учествују у јавним радовима, они обављају исти подвиг као и у Русији – „одстојавају част Родине, више воле да трпе понижења, незгоде и невоље него да срамно приклоне главу пред црвеном интернационалом“. У децембру 1925. Врангел прихвата Иљинову идеју да се направи заједница пријатеља Беле армије, састављена од достојних људи из свих слојева емиграције. Командант каже да, иако поносно гледа у прошлост и сагледава часну садашњост белих, он се ипак боји за њихову будућност – „да ли ће они у сивој свакодневици избеглиштва сачувати онај свештени огањ који се зажегао на пољима Кубана, горео на Криму и још се у изгнанству није угасио“...

Када је Иљин покренуо часопис „Руско звоно“, Врангел га је одушевљено поздравио: „Изгнанички, сиви живот, брига о хлебу насušном, свакодневне животне ситнице снижавају дух. Живот усисава најслабије. Гаси се занос. Ваше „Звоно“ стално напомиње да борба није завршена, буди успаване душе. Погибелном „непротивљенству“ оно противставља истинску, непомирљиву борбу против зла. Умору и слабовољи – као законитост стремљења неугасиву вољу. Малограђанском прилагођавању и ситнодушју – призив на жртвени подвиг“. Последње писмо које је Врангел послао Иљину датирано је 7. марта 1928. године. Командант белих слао му је књигу о херојству руске ослободилачке војске на Криму, која је била врхунац отпора бољшевичким хордама.

Када је сазнао за смрт Врангелову, крајем априла 1928, Иљин није могао да верује. Убеђивао је Котљаревског, који га је о тој смрти обавестио, да чекају појаву распадања тела, јер је можда реч о клиничкој, а не правој, смрти. Пишући Врангеловој супрузи

Олги, Иљин скоро да рида: „Шта ће да ради Русија без свог јединог призваног вожда?! Гледам људе, који се скупљају на парастосу – ходају утваре које не схватају да су без њега историјска прашина и политичко смеће. Отишао је мој херој, мој витез, мудри и надахнути. Угасила се луча Божја. Нема коме да се верује, нема коме да се помаже. Страшно је гледати у тмину која долази. Страшно је због Русије. Куда је води Господ? Зашто је тако страшно искушава?“

Али, борбу је наставио.

ДВА ИВАНА, СИРОТИЊСКА СИНА: БЕЛА СУДБИНА

Иљин и Шмељов

Иван Шмељов је био велики руски писац – писао је романе и приповетке, међу којима су и „Лето Господње“, „Чаша неиспијана“, „Богомоља“, „Сунце мртвих“. Син му је погинуо у грађанском рату, а Шмељов је, у емиграцији, живео у Паризу. Преписка ове двојице руских стваралаца изашла је чак у три тома.

Иљин пише Шмељову 19. јануара 1927. године, хвалећи његову прозу „Светлост познања“: „Истинска уметност је увек философична, свагда метафизичка и религиозна – гори и сажиже, и чисти душу. Нисам једном прочитао Вашу причу; и душа је плакала сузама умилења, а воља је јачала“. Већ 22. јануара 1927. године, Шмељов пише Иљину: „Нисам једном, баш нисам, седао да Вам пишем и да Вас поздравим због Ваше чврстине, због блеска Вашег дара, због храбрости у борби, због велике часности према Русији, због високе и одухотворене човечности – због рускости! Због те горке и свима неопходне *истине*, коју тражите, налазите и свима објашњавате...“

Пишући Шмељову о његовој потресној књизи о грађанском рату, „Сунце мртвих“, Иљин пише: „То је један од *најстрашнијих* људских докумената. Мени је изгледало да после тога човек више не може да живи на овом свету, да се *Бог ужасава што је створио човека*. Сунце не може бити сунце – мртвих!... Нема таквог народа

са тако тешким историјским бременом и са таквом духовном снагом, какав је наш, и нико пре времена не сме да суди мученику који је пао под теретом крста; због тога смо за себе одстрадали дар – да се невидиљиво препорађамо у видљивом умирању – да би се у нама прославило Васкрсење Христово!“

Шмељов је одговорио Иљину да му је та књига била најтежа у животу: док ју је кориговао, као да је гледао у отворени гроб, у коме лежи и он и све што је његово. Писање књиге је било као отварање рана: „Не могу да верујем како се још живи, како људи још жвижде и скакућу! Треба урлати, као пси на месец. А не урлати, него – општи канкан!“

Године 1929, Шмељов пише Иљину о стању у Европи: „Смрди не на барут, него на смрт. Гробље долази. Све звери биће пуштене с ланца. Европи је *нужан* потоп – огањ. И биће га. И потом мора доћи очишћење...неће проћи ни четврт века, а од европске културе ни крхотине неће остати. Та „култура“ очито и огромном брзином у себе сипа *отров* убиствени. Збива се потпун ослабење и ишчезнуће духовне силе... Дивљак, бесни и зверски, *техником* опремљен. У нашој савременој култури *човек* не може да живи. Звер. И она ће живети, док не угине од саме себе“.

До Другог светског рата остало је било још десет година.

Када је Шмељов био у духовној кризи, Иљин га је бодрио: „Ваше писмо ме је огорчило. Хоћу да Вас гледам радоснијег. Јер из Вас бије кључ воде живе... Имајући такво кључање – јер код Вас су такве речи! такав ритам који дише! јер страница новинска трепери, кад Вас на глас читам! – Ви треба да се *радујете* и да ликујете – у ридајима ритма Вашег Господ да се прославља – а не да ропћете на човечуљке...Вама предстоји суд: *Русија* ће Вас волети, и плакати, и радоваће се делима и јунацима. Верујте у то као у Благодат без које нико ништа велико не може да створи. А то што интригирају? Па да. Зато што Ваши списи – њих *укидају!*.../ Будите радосни цар и благодарите Господу и славите Господа, као птица Божја! Добро је плакати! Оци, источни добротољупци – *годинама* су Господа за *дар* суза молили...А код Вас је свака „приповест“ – бисером суза сачињена и бисер суза мами на очи читаоцу. И добро је молити се. А у коме од својих дела се Ви нисте

молили? Ви су своју молитвену силу у уметност „умолитвљујете“ и у њој „измољавате“. Такве молитве ни Евлогије, ни Берлогије у сну не сањају“ (Евлогије – руски митрополит париски, одвојио се од Руске Заграничне Цркве, склон екуменизму и либерализму; Берлогије – игра речи, у питању је Берђајев, нап. прир.)

Шмељов је 1931. убеђивао Иљина да треба да напише естетику: „То мора бити школа „руске естетике“, хришћанске, православне, високо – човечанске! Ви бисте овејали сву „трулеж“ из уметности и посејали добро семе“. О себи је говорио: „Још не могу да се навикнем на мисао да сам *нешто* дао људима, животу, руској књижевности – својим речима и осећањима. Још увек сам онај мали из Калушке улице, из наше кућице. Да, да. И тако ми је потребна „дада“, у Горкину, чије ме благословена рука води... Ја се још увек плашим непознатог, још увек чекам, да ме закрсте, да понављам молитву пред спавање. Још увек молим да ме од несреће и зала чува „дадина“ нежност... Сада, као одрастао, наравно, ствари осећам дубље... – али, да ли ћу наћи шта да кажем?“

О Русији је додавао: „С Русијом се дешава нешто стравично, нешто претераних размера, и пожар је – по вољи судбине, по вољи Божјој – запаљен давно, прадавно, 17. године (ако не и тридесет година раније!)/.../ И сви су криви. Историјски, из дубине векова криви. За мене је то сада – јасно. Смисао емиграције је да – духовно храни наслеђе, оно најбоље, и да га умножава стваралаштвом. И биће да ће доћи Божји час... – и да ће доћи време за сетву. А за кога – Господ зна...“

Дубоко поштујући Иљиново дело, Шмељов га у мају 1931. буди на нове подвиге: „Ви сте и философ, и државотворац, и историчар, и уметник, и богослов руски. /.../ Јер Ви не треба да пловите по рекама и језерцима, не треба да се у „одломцима“ пројављујете (предавања), него да – океанствујете: да створите „Науку о Русији“. Такве нема. *Мора је бити*“.

У јуну 1932. године Шмељов пише Иљину, да се спрема велики слом, јер Немачка је већ кренула новим путем, а свет више не може да балансира у неизвесности: „Ближи се смртоносни сукоб између два крваве социјалне напетости. А демократија – без *личности* – разбила се у парампарчад. Личност је нестала из света,

и нестали су властодршци претходног, „европског“ калибра. Остали су – јавили се! *Нови*, који умеју да преузму власт: комунисти и – националисти. Иде пребирање. И иде – заиста – *ново време*, „Средњовековље“ је завршено. И с њим много тога, па и прекраснога. Парастос индивидуализму. *Наш* век је завршен. Али своје радости ће наћи и нова поколења. „Видећемо небо пуно драгуља“?? О, видећемо небо и земљу – у диму – у шрапнелима и експлозијама које шире отровне гасове! То је то. И човечанство неће моћи да „одмара“, не. Крај савремене и сваке друге културе. На свету *човека* остаје мање од свега, и каква је ту култура?! А дечица брбљају о некој „демократији“?! Каква кратковидост! Иде расплет, и свет тоне у маглу, све пробајући, „почеће од почетка“, али – опаметивши се од искуства претходних поколења...Трудим се да не читам новине, отров тај. Живим усамљено“.

А 30. јануара 1933. Иљин благодари Шмељеву за „Лето Господње“: „То је књига – философска. Давно тврдим људима да стихија православља није она која одбацује свет, него она која га прихвата. Облагодатити свакодневицу – и тиме је препородити. Освештати сваки дах – не „враћајући Богу улазницу“ и не секуларизујући себе и људски живот. Ваша књига је живо илустративно – просећано уметничко доказивање да је тај став исправан. Пијемо из те чаше, не ретко са сузама у очима“.

Шмељов је Иљину објашњавао да је писао своју књигу да би се сетио зашто тугује за родним и рођеним, јер у Русији је било много тога прекраснога, што се не сме заборавити, без обзира на зло које се такође пројављивало: „Било када...читалац руски, тиха душа...препознаће књигу („Лето Господње“) и...растужиће се, уздахнуће... – а мене бити неће. Јер сам *за себе* писао! Да, души сам тражио спокојне речне окуке...и плакао сам, и опет сам се рађао. И благодарим Ономе Који ме је створио, Који ми је дао срце, душу, осећања...и такав језик, васељенски, наш језик – благодарим, благодарим за то *што* ми је дао снаге да се *сетим* и да поново саздам оно што је ишчезло!“

Трећег дана Васкрса 1933,18. априла, Шмељев пише Иљину да је три седмице пред Пасху био тешко болестан, и да није могао да мрдне. А требало је ићи на васкршњу службу: „Како сте Ви у праву

када сте написали: „Да није вере и молитве, одавно не бих живео на овом свету.“ Схватам, баш схватам. Ових дана сам то ако *спознао!*

Три сам седмице опет боловао, и тако сам духовно ослабио, да ми се није мирила ни светлост. Да се подигнем и пођем у цркву – воље нисам имао. И Олга Александровна [пишчева супруга, нап. прир.] се мучила. Нисам могао да се молим... И дође Велика Субота... Болови, тако, престадоше – подигох се, а срце се стеже: па како то, да не могу да се подигнем да идем у цркву, да душу отворим за молитву! Слабост – ни рукама, ни ногама да мрднем... И Олга Александровна тужно каже – како ћемо тако далеко до Подворја [Светосергијевско подворје у Паризу, нап. прир.], да останемо... А три године на Васкршњем Јутрењу нисмо били, или смо ишли на дачу, или сам ја био болестан. Осетих ја како је њој болно без – цркве. Не, мора *све* да се савлада! И одлучим се. Болови ме муче. И, тако, око пола девет... кроз цео Париз, из Севра. Болови су ме убијали, сав сам се скврчио док сам седео у метроу... У десет смо стигли до Светосергијевског Подворја. Света тишина озарила ми је душу. Болови су престали. И гле, почела је да ми дострујава – да се у мени рађа... радост! Бодро, не осећајући ни слабост, ни бол, с необичном радошћу слушао сам Јутрењу, исповедили смо се, одстојали целу Литургију, причестили се... – и таква чудесна унутарња светлост је засијала, такав спокој, такву блискост неизрецивом, *Божијем*, осетих да не памтим – кад сам тако осећао! Као да сам додирнуо тајну: нема смрти, све што је отишло – *постоји*, ево овде, око нас... И кад сам тако осетио, погледао сам, сав у сузама, понад иконостаса, увис... – то је било између Јутарње и Литургије... – нешто чудно се десило! Мислио сам о нашем дечачићу, Серјожици нашем... – у душевној тихости сам мислио, нема смрти, он је *овде*, с нама... и све с нама нити је „било“, нити ће „бити“, него *јесте*, вечно *јесте*... И Карташов (Антон Карташов, руски црквени историчар, нап. прир.), који је седео три корака од мене, због нечега се подигао, пришао ми је, шапће!... – „каква се победа сада празнује!... треба само пазити...! Јер нема смрти... сви умрли су живи... и нема ни живих, ни мртвих... а све је, све – једно...вечно! Отето од смрти и ада! Великим чудом Васкрсења Христовог!...“ Само смисао

његових речи излажем. Али се то тако слило са мојим, тако је потврдило оно што је моје интимно, да ме је осијало! Нисам са њим о томе причао, и он није могао да зна о чему сам мислио, иза леђа ми је седео, није видео моје лице, очи... *предало се* (од једног ка другом, нап. прир.) Јер је *то* – истина. Ето какву сам радост стекао, савладавши слабости и искушења Злога, што ме је задржавало – не иди, тешко је, нећеш издржати. Пођох, – и болови престадоше, и причестих се, и такву радост, такав Светли Празник давно нисам доживео, ма какви – никад још нисам доживео! Бодри, око пола четири смо се омрсили са Карташовим, ишли смо пола сата пешке, у шест изјутра сели у први метро, око осам били у сунчаној нашој градини у Севру, три сата одремали и цео дан смо били радосни, примали смо добре људе. Такву Пасху нисам упамтио. Додуше, и време је прелепо... Какво сунце! И сад сам миран, болове скоро уопште не осећам, и апетит ми се повратио, а три седмице нисам могао храну ни да погледам! Не, не, заиста, зар је могуће живети без цркве?“

Када је у лето 1933. Иљин у часопису „Препород“ објавио оглед „Уметност Шмељева“, књижевник је био задивљен, и написао му је: „Пошао сам да лутам по граду, плашећи се да читам. Тако сам одвикао да читам о себи, да ми је моје одштампано име изгледало туђе. То је неки други Шмељев, тако ми се учинило. Читали смо заједно (он и жена, нап.прир.), а онда сам ја, с прекидима, три пута прочитао. /.../ Намеће ми се мисао да све то морам још да заслужим, а немам снаге да заслужим./.../Читао сам Вас онако како учитељеву похвалу слуша ученик, који је мислио да ће добити тројчицу, а добио пет плус./.../Ви сте,уз сва Ваша знања,многострана и многолика, од Бога обдарени даром уметника – мајстора, оштрим духовним видом, пламеним срцем, ватреном речју, богатством руског језика, који ме доводи до усхићења. Откуд Вам то?! Ја сам у народној маси порастао, а Ви... откуд Вам такво поимање *речи*, таква осетљивост за њу, такво знање?!/.../ Изгледа ми да у себи носите непотрошиви извор тајни речи, – некакве још ненаписане књиге о стваралачкој речи, о законима живота њеног... Ви можете – да, можете! – на неки нов начин да нам дате – и то нам је нарочито сада неопходно! – и Пушкина, и

Крилова, и Гогоља, и Љескова, и Достојевског, и Толстоја... – сав наш Олимп, – Атос!“ (Касније ће Иљин о скоро сваком од ових писаца оставити сјајне огледе.)

Октобра месеца 1934. године Иљин објашњава Шмељеву зашто су га нацисти избацили из берлинског Руског института: „Урођењници земље у којој живим су тако поступили са мном зато што: а) никако нисам желео да учествујем ни у разговорима, ни у плановима о одвајању Украјине; б) категорички сам одбио да ширим антисемитизам у руској емиграцији; в) нисам показао никакве симпатије за то да пропагирам њихову партију у руској емиграцији.

Због тога су ме: а) лишили права на посао и зараду у овој земљи; б) отерали ме из Руског научног института, чији сам један од оснивача, без права на примања; в) забранили ми политичку делатност у њиховој земљи под претњом концлогора; д) проширили су систематски гласине о мени, које код њих значе политичко етикетирање (масон, франкофил, филосемита, јеврејски слуга, итд); г) на руском су штампали клеветничку брошуру о мени, коју шаљу и у друге земље, где се, између осталог, тврди да нисам прогнан, него „послат“ од стране бољшевика, да сам грибоједовски „Удушјев Иполит Маркелич“, да сам пре њих био јудофил, а да сам, кад су они дошли на власт почео да антисемитствујем и да држим предавања о аријевском начелу, да сам, самим тим, превртач, каријериста и масон. А То је све лаж! То ми је плата за све оно што сам учинио за њихову борбу против комунизма! Мислиш, и гушиш се од људске подлости!...

Никад нећу постати масон. Али нисам способан ни за дивљачки антисемитизам њиховог табора. То је антисемитизам *Русији штетан*, опасан за емиграцију и сасвим непотребан нашој земљи, у којој је антисемитизам већ одавно химеричан. Да и не говорим о елементарној неправди... Немам у кога да се надам, осим у Бога.

Тако је било под бољшевицима, кад сам пет година сваког дана чекао хапшење и стрељање; и то се окончало (после шест налога за хапшење и процеса пред трибуналом) – прогонством. Тако је и сад: не могу да будем ни масон, ни филосемита. За мене постоји само један закон: част, савест, патриотизам. За мене је мерило једино – руски национални интерес. Али то ником није

убедљиво. И опет сам пред сломом, и сада, по први пут, не само да Му вапијем за помоћ, него вапијем *ронђући*... У Београду ћемо провести две недељице. Можете ми тамо писати. Али писмо које треба да ми стигне у земљу сталног пребивања мора бити веома опрезно писано! Сетите се: *терор, лустрација, доставе* – а ја на удару. Уосталом, Ви сте увек мудри и опрезни“.

Када је успео да стигне у Швајцарску, октобра 1938, Иљин је писао Шмељову: „Почели су да ме прогоне у Немачкој још 1933. године због тога што сам био руски родољуб са сопственим расуђивањем. Ево списка.

1933. Април – јул. Политичка полиција први пут ми долази у стан. Покушај да ме разобличи као „франкофила“ или да ме употребе против остатка емиграције. Одбио сам.

1933. Август. Претрес мог стана. Хапшење (возили су ме под стражом кроз цео град у отвореним полицијским колима). Забрањено су ми да се „бавим политичком делатношћу“ под претњом концлогора.

1934. Април. Предложили су ми да се, као професор Руског научног института, бавим антисемитском пропагандном у читавом руском расејању. Моје категоричко одбијање.

1934. Јун. Губим право на рад.

1934. Јул. Добио сам отказ у Руском институту.

1935-1937. Радим као приватно лице с Евангелистичком црквом.

1937. Август. Позвали су ме у политичку полицију, где се за четири године скупиле доставе против мене од стране „руског национал – социјалистичког покрета.“ Моји пријатељи су читали доставе. Био сам оптуживан по 22 тачке.

1937. Октобар. Два саслушања у Гестапоу. Да ли сам служио болшевицима у Москви? Одговор: не. Зашто ме нису стрељали одмах, него су ме протерали после пет година? Одговор: Бог им није допустио. Нисам ли масон? Одговор: Не.

1938. Фебруар. Позив у Гестапо. Забрана свих јавних наступа – *на руском, на немачком*. Забрањен мој отворени философски семинар. Никави протести не вреде. Са стране сазнајем да су стигле нове доставе.

1938. Април. Позива ме Розенбергов заменик. У разговору категорички изјављујем да Украјина није под мојом влашћу, али да се никад нећу сложити са њеном окупацијом и отимањем.

1938. Мај. Спремам коначни одлазак из Немачке.

1938. Јун. Добијам, приватно, три обавештења: 1) Настављају да ме прогоне; 2) Министарство пропаганде ме прогласило „разобличеним масоном“, а моји јавни наступи су забрањени: зато што у њима нема антисемитизма, зато што у њој нудим хришћанску тачку гледишта; 3) покушаће да ме увуку у припрему похода против Русије.

1938. Јун. Добијам визу за Сабор (мисли се на Сабор Руске Заграничне Цркве, нап.прир.) у Сремским Карловцима и то с правом повратка у Немачку. Напуштам стан. Ствари и књиге стављам у депо. Једном од пријатеља дајем пуномоћје да се стара о мојој имовини и мојим пословима.

1938. Почетак јула. Трајно напуштам Немачку и прелазим у Швајарску. На Карловачки Сабор нисам ишао због болести... У јулу и августу успевам да изнесем путне торбе с рукописима.

1. августа упутио сам молбу за право да живим у Швајцарској. Још нема званичног одговора, али решење ће бити потврдно. Умешало се мног веома утицајних људим, међу којима је први – Рахмањинов. И то ће се средити.

17. септембра стигле су ми ствари: намештај, библиотека и остало, и то без царине.

Око 20. септембра Гестапо плени моју брошуру „Der Angriff auf die Ostkirche“ („Насртај на Источну цркву“). Она је веома коректна. Сва је против бољшевика. То је беседа коју сам 25-30 пута у току последњих година изговарао са скуповима лутеранских пастора (од 20 до 400 људи). Она је штампана још децембра 1937. и продата у 20 хиљада примерака. 15 хиљада је заплењено. Почетком октобра сазнајем да Гестапо свуда тражи моје пребивалиште у Немачкој и моју адресу...

Зашто је Немачка одједном запленила моју брошуру? Зато што тамо почиње „три године противхришћанске пропаганде“. План: за три године ни у једном храму не треба да буде хришћанског богослужења. Какво ће бити? Измислиће га. Да, то

није масонско „одвајање цркве од државе“. То се другачије зове. И у *томе* је њихова суштина. То је антихришћански шовинизам, коме је све дозвољено“

Шмељов је цео Други светски рат преживео у Паризу. За време једног бомбардовања 1943, о чему пише Иљину априла 1945, око њега је пало шест бомби, а најближа у кругу од 3 до 9 метара. Шмељов је лежао у постељи, и сав је био прекривен комадима стакла. Био је 3. септембар 1943. У собу му је, из неког порушеног француског стана, улетела слика Балдовинетија – „Дјева са Дете-том Исусом“, а у календару, под 3. септембром, био је одломак из Шмељовљеве књиге „Лето Господње“, где је стајала молитва „Спаси од невоља слуге Своје, Богородице“... То је Шмељову повратило веру и наду.

У јулу 1945, Шмељов пише о Чехову: „Открило ми се, и ја сам то чврсто утемељио, ради уразумљења Европе – да Антон Павлович (Чехов, нап. прир.) не само да није био „неверник“, рационалиста, итд, како се мислили на основу његове преписке и „сведочења саговорника“, него је био најдубље и најчедније *религиозан*, – како се открило у скровишту његових стваралачких открићења и „песми појућег дрозда“. Он је – наш, велики, национални, и сав од народне суштине, као Пушкин...“

У августу те године, Шмељов је писао Иљину о ужасу атомске бомбе која мења све у историји, и означава коначну апокалипсу човечанства, које је предивне дарове Господње употребило на зло. Преписка је трајала до краја земаљског пута великана, „два Ивана, сиротињска сина“, како је Иљин звао Шмељева и себе.

Иљин и нацисти

У већ поменутом писму књижевнику Ивану Шмељову, октобра 1938, Иљин описује све притиске које је доживео од Гестапоа пре него што је успео да напусти Немачку и оде у Швајцарску. Да поновимо, још у априлу 1933. године, Гестапо га посећује у стану, оптужујући га за „франкофилство“. Нуде му да сарађује у борби против оних припадника руске емиграције који не одговарају Хитлеровом режиму. Он одбија. У августу 1933. га хапсе и

возе у отвореном полицијском ауту на саслушање. Забрањују му бављење политичким радом под претњом концлогора. У априлу 1934. нуде му, као професору Руског научног института, да почне да се бави пропагандом антисемитизма. Иљин то одбија, па га јуна 1934. отпуштају. У јулу месецу, Иљин свом познанику Зилеу, који га пита да ли су наводи у тексту „Лажни учитељи“, којим га анонимни клеветник оптужује да су га Совјети послали на Запад 1922. зато што је био њихов и зато што је „пројеврејски“ настројен, тачни, пише, између осталог: „Говорити о томе да ја нисам протеран, него „послат“ од стране совјетске власти просто је глупо. У току мог петогодишњег боравка под влашћу большевика ја сам преживео шест налога за хапшење, био на суђењу пред револуционарним трибуналом, два пута се крио у илегали, а моја професорска делатност је сужавана и укинута. Од тога часа, све што сам у иностранству штампао о совјетској власти и комунистичком уређењу, на руском и на немачком, као и сви моји јавни наступи против комунизма и комуниста говорили су или говоре сами за себе/.../ Сва саопштења о прогону професора 1922, која се наводе у брошури, су *чиста лаж*: за путовање паробродом смо сами платили, распродајући своју имовину; сви, који су то хтели, отишли су с породицама, итд./.../Што се тиче мог погледа на јеврејско питање, оно није еволуирало нимало за све ове године, а ја поготову нисам држао никаква предавања о „аријевском начелу“ и нигде никакве одломке о томе нисам објављивао; уопште, ја не користим појам „аријевства“ зато што није научно јасан, а нарочито због сталних злоупотреба истог“.

Иљин каже да је „сваки Јеврејин који воли Русију и бори се против комуниста – мој истомишљеник, а, кад је Русија у питању, мој суграђанин, у коме сви видимо пријатеља и земљака. Морално и политички, то питање другачије ни не смемо постављати. Насупрот томе, Јевреји који у Русији подржавају комунизам и комунисте – уништавају Русију и њени су непријатељи. Антисемитизам, који жели да потре ту границу и сву кривицу да свали на Јевреје – јесте „учење“ које ја нити сам подржавао, нити подржавам. У току последњих неколико месеци морао сам категорички да одбијем да учествујем у антисемитској агитацији

и да трпим све последице таквог свог корака./.../Што се тиче мог прошлогодишњег чланка, објављеног у мајском „Препороду“, заиста сам се у њему оградио од немачког Јеврејства, које већ годинама сарађује са бољшевицима и комунизмом у Русији, клеветујући нас, руске родољубе – изгнанике“.

Иначе, Иљин је у својим текстовима био оштар противник вулгарне „теорије завере“. Писао је, у свом огледу „Светски узроци бољшевичке револуције“: „Малограђанства и дилетантизма морамо се апсолутно клонити: јер оно не отвара очи за спасоносно разумевање и, самим тим, за лечење, него, напротив, завезује нам очи; оно умирује ум и распирује страст, умирује не путем схватања, него путем лошег сурогата. Управо су такви сви уобичајени емигрантски разговори о томе да је револуција просто резултат завере, свеједно чије (једни веле енглеске, други немачке, трећи јеврејске; масони кажу католичке, католици кажу масонске.) Одатле: светом управљају завереници, свесилни, свемогући, који све вуку за нос. А нама остаје да јурцамо за последицама њихових поступака и да их, разобличавајући их, региструјемо – свуда подозревајући језуиту, масона, Јеврејина, Енглеза или Немца.

Тог вулгарног и демагошког приступа ја се сасвим одричем. Уопште не због тога што мислим да језуити и масони не утичу на догађаје; не, они несумњиво утичу – једни на једну, други на другу страну, најчешће сасвим супротну. Него се одричем зато што то није објашњење, него тобожње објашњење; то није позивање на узрок, него на једну од пројава узрока. Оно човека онесвешћује ударцем по његовој манији гоњења (а она, у заметку, постоји у сваком од нас); она vara човека, сугеришући му да је он тобож нешто схватио, мада је, у самој ствари, одведен у мрачно ћоше и онесвешћен ударцем по темену. И ако је икад постао неспособан да схвата било шта о узроцима, то му се десило управо после ове операције која га је помутила. То би било исто као када би се болест тумачила бактеријама које су се покварено договориле (да је изазову), а уз то су свемоћне (након чега остаје само да се све дезинфикује и да се дрхти да можда на столњаку, шпорету, бунди који нису дезинфиковани има на милијарде бактерија). Али бактерије нису узрок болести, оне су само њени изазивачи;

разлог је у организму, његовој слабости, његовом функционалном растројству; бактериолошка анализа није дијагноза, дијагноза је дијагноза болесног организма. То је лажан задатак – јурити свуда са лупом и микроскопом и претварати физиологију и терапеутику у лов на бактерије (за то је неопходна санитарнија – и уз то учена и искусна санитарнија, то јест суптилан рад полиције, а не дилетантска и незнаљачка граја о свемоћи бактерија).

Речју: позивање на свемоћне, тајне и покварене организације – ништа не објашњава; оно прецењује снагу завера човечанских, и сугерише страх, не дајући познање. Јер – а то је главно – стихија живота је ирационална и невероватно сложена, а деловање завереника је ипак – људско деловање, деловање људске намере и самовоље. Живот се креће по тајанственим и сложеним законима природе – материјалне, психолошке, социјалне, привредне. Ако су језуита, масон, Јеврејин и Енглеz у нечему јаки, они су јаки пре свега по томе што су проучили те законе и зато их могу успешно употребити на своју корист – они знају законе људских страсти и слабости, законе власти, берзе и тржишта. Ти закони су заложени у природу; они су доступни свима, па и нама; зашто их ми не користимо тако вешто? Управо зато што или уопште ништа не мислимо или мислимо о томе да је сав проблем у туђој завери. Ми смо као покварени и лени пастири, који нити умеју да напасају овце, нити умеју да их шишају; и све несреће своје непостојаности, сопственог незнања, сопствене неумешности, бескарактерности и нечасности – сваљујемо на заверу вукова из шуме. И сваки пут кад се деси несрећа због наше колебљивости – потежемо објашњење о злој интризи подлих завереника. Сваки пут кад се појави опасност да ће људи видети нашу ружну њушку – почињемо да беснимо против огледала, које је зло, магијско и тајанствено. Стари сељачки метод – на ђавола све сваљивати: „Ја сам вам – зналац, искусан, поштен, трезвен – али ми ђаво везује руке и ноге“. „Ђавоља работа“. „Везује“, „води“. То демагошко позивање на Ђавољу Силу ја категорички одбијам: то није објашњење, него збуњивање; то није пут према снази и победи, није кретање по линији највећег отпора, него пут према слабости и поразу, кретање по линији најмањег отпора.

И, на крају, још једна реч: значи ли то да је поричем деловање и утицај језуита, масона, Енглеза и Јевреја у току рата и револуције? Не значи. Значи ли то да ја поричем сврсисходност и неопходност научног истраживања њихове делатности? Не, не значи. Шта је поричем?

1. Компилаторско брбљање о томе из друге и треће руке, ненаучно и демагошко;

2. Могућност да се тиме објасне узроци светске и руске револуције;

3. Корист за руску националну ствар ако било ко почне да саморазобличавање замењује – тобожњим разобличавањима туђег злочинаштва, почиње да замењује озбиљну дијагнозу – бактериолошком манијом гонења (ти си бактерија, он је микроб, свуда су бацили; ти си језуита, он је масон, они су илуминати – и после свега тога: само сам ја праведник, који све то разобличава).“

Нашавши се на удару нациста, Иљин је бивао у све тежој ситуацији у Немачкој у којој је „Нови поредак“ све „глајхшалтовао“. Од 1935. до 1937. држи предавања у храмовима немачких лутерана. У августу 1937. Гестапо га поново саслушава, на основу 22 доставе које су против њега поднели представници „руског национал-социјалистичког покрета“. У октобру га опет саслушавају и питају да ли је масон. Одговор: „Нисам“. Питају га да ли је служио бољшевицима пре но што је протеран из Русије и зашто га нису стрељали. Одговара да им није служио и да га је Бог спасао од смрти. У фебруару 1938. опет га позивају у Гестапо и забрањују му наступе и на руском и на немачком језику

У априлу га зове на састанак Розенбергов заменик, нудећи му да су укључи у пропаганду за одвајање Украјине од Русије, што он одбија, рекавши да нема никакве власти над Украјином и да је против сепаратизма. У мају, под заклетвом, властима даје следећу изјаву, у којој, између осталог, пише: „Овим под заклетвом изјављујем: 1) никад нисам био члан ниједне политичке партије, ни у Русији, ни у Немачкој, нити било где; 2) никад нисам био члан ниједне масонске ложе, нити организације блиске масонерији, ни пре, ни после рата; ни у Русији, ни у Немачкој, нити било где другде; 3) у својој научној, друштвеној и политичкој делатности

никад се нисам руководио туђим директивама; увек сам поступао у складу са својим религиозним и филососфским уверењима; у својим поступцима и уверењима био сам одговоран само пред Богом, својом савешћу, својим народом и Отаџбином – више ни пред ким и ни пред чим; тако поступао и сада; 4) с осудом и проклињањем односио сам се према суштини револуције у Русији још пре большевичког преврата, о чему сведоче штампани радови, што може да потврди не мали број очевидца; 5) одлучно сам одбацио Совјетску власт у Русији противећи јој се толико да сам из Русије протеран“. Изјављујући да се од 1923. бори против комунизма у Немачкој и другде, али и да се никад није мешао у унутрашње проблеме Немачке, Иљин на крају каже: „Пошто све горе речено излажем под заклетвом, ја самим тим браним своју личну част и достојанство, које пред лицем Господњим сматрам нечим неприкосновеним и што сам приморан да браним као представник свог народа и Отаџбине“. У јуну 1938. један познаник обавештава Иљина да се и даље налази под надзором, да неће више моћи да држи предавања јер га сматрају масоном и филосемитом, али да ће и даље покушавати да га употребе ради пропаганде кад крену у рат против Русије.

У том истом месецу, Иљин успева да добије визу за одлазак на Сабор Руске Заграничне Цркве у Сремским Карловцима. То искористи, па се са супругом пребацује у Швајцарску, где ће му касније стићи и библиотека и рукописи. За то време, Гестапо плени тираже његових књига у Немачкој. Шмељевоу пише, благодарeћи Богу: „Изнесен сам из Немачке као на крилима анђела – ни једног спотицања. Све је спасено – укључујући писма Врангела, Шмељева, чак и записе и албуме.“

Ипак, философа нису остављали на миру ни касније. Године 1943, Немац руског порекла, Георгије Брјушвајлер, који је живео у Швајцарској, нашао се са Иљином и понудио му да уђе у Владу бившег совјетског генерала Власова, који се борио с Вермахтом против СССР-а. Иљин му је одговорио да не може прићи Власову из разлога објективних и субјективних: „Објективни су: 1. Немачка је, као што се и могло очекивати, безнадежно изгубила рат; то је трула даска, брод који тоне; то није место за политичку

акцију (он то није схватао и био је потресен); 2. После свега што је нацистичка Немачка (уосталом, *читава* Немачка) у овом рату учинила против Русије и Руса, везивати се за њу, веровати јој, и очекивати од ње било шта добро за Русију није могуће, наивно је и глупо: она се показала као „руски непријатељ број један“; 3. Власова не знам. Да му верујем кад су у питању Немачка, Русија и большевици немам никаквог основа. Ако он, због својих војника, улази у омчу националног компромиса, то је појмљиво. Али да се други петљају с том омчом глупо је. Све је то осуђено на пропаст. *Субјективни*: 1. Ја нисам политичар, честољубље ме не мучи и не саблажњава. 2. Имам неколико започетих књига, које сам дужан Русији. Молим се Богу да ми да могућност да то урадим; нећу ићи другим путем“.

Овакав одговор био је сасвим у складу с Иљиновом тврђњом у чланку „О политичком успеху“ (у преводу Владимира Јагличића): „Политика је, пре свега, служење – не „каријера“, не лични животни пут, не задовољење таштине, честољубивости и властољубља. Ко то не разуме, или не прихвати, није способан за истинску политику: он може једино да је искривљује, квари и од ње чини карикатуру или злочин. /.../ Политика, у суштини својој, не раздваја људе и не распаљује њихове страсти да би их уперила једне на друге; напротив, она уједињује људе у ономе што им је свима заједничко. /.../ Историја познаје безбројно мноштво живих примера да масе уопште нису желеле вршење истинске политичке власти и њој одговарајућих програма, већ су жуделе за антиполитичким и противдржавним предлозима демагога. /.../ Али, мудри и постојани људи не смеју тиме бити саблажњени; они морају чувати своје схватање и свој програм, чак и тада када им то запрети изолацијом и истрагама. /.../ То значи да политика захтева одабир најбољих људи – прозорљивих, одговорних, који носе свој крст, захтева талентоване организаторе, искусне окупљаче. /.../ Политика не сме лутати од случаја до случаја, сећи уши да закрпи тур, остваривати безидејну и беспринципијелну трговину, предавати се лакомисленој кратковидости. Истинска политика јасно види свој „идеал“ и увек чува „идеалистички“ карактер. Истовремено она мора да буде трезвено-реална. Њен

трезвени „оптимум“ не ваља да се темељи на илузијама и не сме се претварати у химеру/.../Политика без идеја испоставља се ситном, рђавом и немоћном; она све измучи и свима дојади. Истовремено, она (права политика, нап.прир.) је увек одговорна и трезвена; не залуђује се утопијама и противприродним химерама.“

О Немцима, на основу свог вишедеценијског искуства, Иљин пише: „Немци уопште не уважавају оног ко се пред њима снебива, стиди, тражи контакт, помоћ или паре. Живећи у Немачкој ја сам им давао да користе мој рад, ако су тај рад сматрали морално и патриотски прихватљивим за себе; али сам се увек држао независно и ништа никад нисам од њих тражио. /.../ Један Немац из Русије, изучивши своје сроднике, рекао ми је још у Берлину: „Немац је учтив и љубазан само према оном ко га удара ногом“. То је грубо речено. Али према молиоцу који се понижава Немац ће се увек понашати презриво“.

САЗИРАЊА БЕЛОГА МУДРАЦА

Хегелова мисао

У својој дисертацији „Хегелова философија као учење о конкретности Бога и човека“, Иљин је писао да се философија, уочи свог окретања ка новим путевима, увек стваралачки мора осврнути на све вредно из своје прошлости, црпећи надахнуће за будуће кораке. Иако није био хегелијанац, убедљиво је показао величину Хегелове философије, која поистовећује битије и мишљење, раскривено у дијалектичком процесу. Философија је круна целокупне мисли, јер је она самопознање Апсолутног Духа у човеку, и Хегелова намера је била познање Апсолута. Иљин је истакао да је циљ Хегелове мисли „стваралачка објективност“, „безусловна конкретност“ која је завршена и самостална; то је „апсолутни организам смисла који је самог себе створио и који открива природу самог Божаштва“; Хегелова философија тврди да је „појам, који се открива спекулативној мисли, само Божаштво, и то је једина реалност“. Због тога, Иљин је видео да је Хегелов „панепистемизам“ (панлогизам) недовољан да објасни стварност – истину је немогуће докучити појмовним анализама и синтезама. Свет, у коме влада ентропија, не може се савладати пуким мишљењем. Па ипак, Иљин је ценио Хегелов труд и генијалност; писао је: „Гневни испади Артура Шопенхауера против Хегела нису праведни, јер је у самој стварности Хегел био директна супротност онога што је у њему видео жучни франкфуртски философ: пред њим је стварно била „глава“, а не некакав „шарлатан“. Читав

живот он (Хегел, нап.прир.) је био мученик сопственог, превише сложеног, сазирања које се борило против њега самога. Часно је настојао да сачува оданост својој панлогичкој концепцији, која му се открила у периоду од 1800. до 1810. Видео је да се она руши, али није желео да прихвати то рушење, јер за њега је оно значило рушење Бога. Морао је да се „престројава“ у ходу. Пред њим су, због тога, откривале нове „висине“ и „дубине“, он је неприметно преиспитивао свој основни појам разума, прелазећи од „панлогизма“ ка „пантелеологизму“ и мислио је да је његова првобитна познајна идеја успешно заснована. Криза те идеје и читавог његовог система била је велика и поучна. Можда је он отишао из живота не појмивши и не исказавши све то. Али не треба сумњати у предметност његове сазирујуће способности“. Иљин је, међутим, кренуо другим путем – путем православне философије срца, а не слепом улицом рационализма западног типа.

Смисао философије

Још 1915. Иљин је објавио оглед „Философија као духовно делање“, у коме је указао да философирати не значи упасти у ауторитетопоклонство, „мистику“ иницијације (уосталом, тајне, на путевима окултног посвећеништва, ни нема), као ни у „апстрактно мозгоблудије“ (израз А. В. Гулиге, тумача Иљиновог стваралаштва). За себе је руски мудрац говорио да „покушава да изатка тканину нове философије, сасвим хришћанске по духу и стилу, али сасвим слободне од псевдофилософског апстрактног празнословља. Овде нема ни интелектуалистичког „богословствовања“ попут Берђајева – Булгакова – Карсавина и других дилетантских јересијарха... Ова (моја) философија је једноставна, тиха, сваком доступна, рођена из главног органа Православног Хришћанства – сазирујућег срца, али која не подвлачи на сваком кораку своју „школу“. Еванђељска савест – њен је извор“. По Иљину, философ који је умислио да је књиговођа који заводи ред у папирима исто је тако жалосна појава као и философ који је умислио да је подофицер што постројава појмове. За философију је потребна очевидност: „Човек, који никад није преживео очевидност, који

не зна како настаје и проверава се то својеврсно преживљавање, и како оно изнутра „изгледа“ – у теорији познања створиће само игру мртвим појмовима и празне конструкције“. За Иљина је очевидност светлост, мада „има халуцинација и привида. Очевидност јесте светлост, која исходи из самог предмета, која нас захвата предметном силом, која нас потчињава, она је то ка чему човек треба да се пробије... Очевидност одушевљава човека и просветљује му душу. Она му даје ослонац, позицију, карактер. И он је здрав и целовит. Воли оно чиме живи и живи оним што воли. За то се бори до краја својих дана, и ако гине у борби, гине као победник“.

Иљин као тумач уметности

Иљин је био велики зналац и изучавалац умености, не само књижевности, него и музике и сликарства (написао је студију о руском композитору Метнеру, а био је одличан пријатељ са Рахмањиновим, чије је стваралаштво веома поштовао). Бавећи се анализама књижевних дела, он је спајао естетику са духовно-религиозном димензијом литературе.

Иљин је величао човека-ствараоца. У свом огледу „О ствараоцу“ (у преводу Радослава Божића), он каже: „Ево ко с пуним правом тражи за себе слободу, претендује на њу и долази до ње. Она мора да му буде пружена и обезбеђена, да нико ништа не би смео да му прописује и да му никаква људска власт на земљи не би бранила да ствара како му је Бог души одредио... Никаква инструкција споља не сме да ограничава његово духовно сазрцање; њему не треба говорити „ради тако“ и „не стварај то и то“. Јер свака претходна цензура смета његовом стваралаштву и свако прописивање сузбија његово надахнуће. Ако је он само довољно прожет осећањем одговорности, свако мешање са стране је излишно. Јер стваралачки облагорођен човек је предан Највишој моћи у Највишој димензији; он од ње добија своје усмерење и њој се повинује; и стога њему мора бити пружена слобода стваралачког мишљења. То није слобода да се чине злочини или преступи. То није ни разузданост којој је све дозвољено. То није ни

право на разврат, на баналност и на неукус. Али то јесте право на слободну стваралачку молитву; то јесте слобода савесног и одговорног Богохваљења...

За такве људе треба чинити све како би се прошириле њихове земаљске могућности и како би им се олакшао процес њиховог стваралаштва. Уколико је таквом човеку неопходан стваралачки мир, њему треба обезбедити тишину и безбрижан живот. Ако му је потребна мермерна громада да би из ње створио нешто налик Микеланђеловом „Давиду“, треба се побринути да тај мермер обавезно стигне у његову мајсторску радионицу. Уколико он машта о новој, невиђеној виолини, која ће производити анђеоску музику, треба му помоћи у остварењу тог сна. Уколико му је у његовој лабораторији потребан нови апарат за регистрацију људске ауре, неопходно је учинити све како би му се жеља испунила. Његово општење са спољним светом – с природом и с људима – мора му бити олакшано колико год је то могуће. Треба га поштедети оскудице и немаштине. Треба га изоловати од грубих, простих и наметљивих људи. Не сме се допустити да он, слично Леонарду да Винчију, цео живот тражи себи прозаичну или вулгарну зараду, мимо свог надахнутог позвања. Он не сме цео живот да трпи немаштину и да се бори с дуговима попут Рембранта, Бетовена, Гогоља и Достојевског. Не сме се мирити с тим да њега, попут Шопена, прерано отерају у гроб сиромаштво и глад. Недопустиво је остављати га незаштићеног у опасном часу, кад некакви порочни и зли авантурста налик Дантеси Мартинову, крене на њега, као на Пушкина и Љермонтова, да га убије у двобоју. Напротив, његов животни пут мора бити заштићен и поравнат како би он слободно могао да се посвети своме надахнућу, стварајући своја најбоља дела и исказујући своје визије за вечност. Јер у таквом човеку заиста струји Божија бујица, а његове речи и песме ослушкују анђели.

Аристотел је једном рекао да је човек „слободан од природе“ у случају ако је способан да има своје мисли, а не само да прихвата туђе; уколико је он пак слободан од природе и износи своје властите мисли, њему је неопходно „слободно време“ како би смишљао те стваралачке идеје. Јасно је да овде није реч

о обичним и којекаквим мислима, већ о идејама и концепцијама које се примају духовним оком и духовним слухом из саме суштине универзума.

„Доколица“ радног човека своди се на нерад, разоноду и забаву, спорт или дремеж. Доколица стваралачког човека посвећује се усредсређеном сазрцању, напрегнутом раду, истинском стварању – каткад великој муци – а каткад потпуном блаженству. Препуштајући се својој „доколици“, стваралачки човек одбацује све несуштинско, механичко и случајно, да би живео само од суштинског, органског и нужног. Он не живи расејано, безбрижно, већ усредсређено. Он се ослобађа свих субјективних каприца и произвољности. Он се удубљује у „унутрашњост“, у дубину; али не просто у просторе својих субјективних доживљаја, успомена, фантазија, већ у сферу предметног бића, како би перципирао његову суштину, како би је сачувао и изразио у верној и тачној форми. Људима из његове околине се управо због тога чини да је он „одсутан“ и да не види ништа око себе; али то само значи да је он присутан негде на другим „местима“. Они га неретко сматрају „сањаром“ или „фантазером“ и сврставају га у „песнике маштаре“.

Само малобројни, који су повезани са духовним искуством, знају шта он доживљава и шта се у њему збива, зашто му је преко потребна слобода и чиме он испуњава своју доколицу. Јер, у ствари, његово спољашње ослобађање и његова привидна „расејаност“ служе некој унутарњој спутавајућој нужности, и његова драгоценост доколица, коју је Пушкин волео да означава речју „лењост“, испуњена је напрегнутим сазрцавањем или духовним ослушкивањем. Он, који је слободан, спутан је као нико други; њему слобода служи да схвати те унутарње нужности и да следи њихове захтеве. Он нипошто не може да измишља шта му је воља; њему није препуштено да произвољно изумева или да „конструише“ по сопственом нахођењу. Он мора да буде пажљив – да „сазрцава“ и да „слуша“. Он је позван да се „удубљује“ у предмет све док тај предмет не овлада њиме. Тада ће он осетити да је у његовој власти; или, спознајно говорећи, он ће осетити да види предмет снагом очигледности. У том стању он

мора да се налази све дотле док се предмету не прохте да говори преко њега, и док он сам не осети да је спреман да постане „оруђе“ свог предмета и да почиње да живи његовим „пулсом“ и „дахом“. Тада ће он добити право и основ да изрази доживљени садржај – да га излије у форми сонета, романа, сонате, статуе, слике, истраживања, философског „описа“, богословског трактата, проповеди, новог закона или зрелог савесног поступка. И тада ће његово дело изникнути кроз њега, а не само из њега. Он ће бити као „цевница“ свога предмета, његов посредник и гласник. Можда неко у њему чак зачује харфу Божију.

То што он перципира и сазрцава је објективна предметна суштина бића, у које човек мора да проникне – и то сваки човек, свако од нас; јер свако од нас је позван да живи на земљи из саме супстанције и ради ње, из главног и за главно, а не да праши, гушећи се од сопствене прашине./.../ Лични успех у животу њих не задовољава; њихова „користољубивост“, коју је Аристотел назвао духовним егоизмом, тражи надлично, узвишено, духовно, предметно. Они цео живот траже онај пут који сигурно води и довешће их до супстанције, и то у свему и свуда: у вери, у науци, у уметности, у политици, личним односима с људима, у служби и у васпитању. Они траже пут („метод“) и налазе га; а ко је нашао, тај може да помаже и позван је да буди; знао он то или не – он је позвани васпитач свога народа.

Њему ће, наравно, поставити питање откуд он зна да је стварно нашао пут, да сазрцава „предмет“ и да га види веродостојно, да се „укоренио“ баш у супстанцији а не у својој личној досетки. На ово питање сваки стваралац мора да одговара својим делима и својим личним животом: зато што права предметност сведочи сама за себе, и светлост, која потиче из супстанције, из Божанственог ткива света, светли благодатно и убедљиво. Али он може да одговори и вербално, да пружи опис и доказе, јасно и прецизно приповедајући о свом путу и о томе чему и како се он научио“.

Уметник је, за Иљина, стваралац по преимућству. Он сматра да слом савремене уметности почиње у антропоцентризму ренесансе, да би, у епохи романтизма, поједини писци почели да

„романтизују“ и „правдају“ самог ђавола. Неки песници су почели да приказују демоне као привлачне. Отпадија од Бога довела је до настанка безбожне псевдоуметности, са њеном похотном разуданошћу, духовном бесадржајношћу и моралном празнином. Сити људи, којима је досадно, прихватају псевдоуметност као истинско стваралаштво само зарад еротског узбуђења и забаве. Као и Шпенглер (а Данилевски пре свих), Иљин је разликовао културу од цивилизације, доказујући да народи развијене унутрашње културе уопште не морају бити на високом нивоу техничког развоја, који је основ цивилизације. Истинска култура, по Иљину, увек је прожета светлошћу духовности и надом, љубављу и стремљењем ка савршенству, када је уметник окренут срцем Богом створеном свету, пуном тајанствених и необјашњивих чуда, када схвата да све што је вредно долази из Господњег света, из срца које сазире и поје. Духовна култура не подразумева само веру у Бога и бесмртност душе, него и љубав према родини и природи, одговорност за оно што нам је дато: „Уметност се рађа само онда када се је предмет, који нас је ранио и дао нам дар, узме духом и стваралачки преживи у његовом божаственом значају“.

У свом огледу „О уметничком савршенству“ (у преводу Радослава Божића), Иљин даје основне назнаке своје естетике: „Опажљива материја уметности уопште није оно најважније у уметности; она није нешто само себи довољно и њу не треба тумачити као „самостално“ тело уметности. Напротив: она је нешто секундарно, помоћно, она мора да се покорава вишем смислу дела. Естетска материја је „носилац“, „оруђе“ или „знак“ оног уметничког садржаја који мора бити „исказан“ или „показан“. Тај носилац мора бити на висини изражавањег садржаја, он мора да му одговара. Оруђе мора да буде послушно. Знак мора да буде изражајан и садржајан. Власт над њим има естетски садржај (то јест уметничка слика и уметнички предмет који кроз њу говори). Оно главно што уметник „казује“ (или „показује“, или „означава“) – влада над естетском материјом ауторитативно бирајући речи, боје, звуке, површине, гестове и масе ствари. И у „материји“ је само оно уметнички веродостојно што је захтевано од оног „Најважнијег што се има рећи“.

Стога у уметничком делу естетска материја мора да проистиче из садржаја, и да у њему има своје оправдање и основ. Уметничко је само оно што је садржајно-нужно. Овде је савршено само оно што је изражајно, што је у својој изражајности тачно, што је у својој тачности прозрочно и што је стога нужно; што ће уштедети снагу, време и пажњу и поуздано водити до главне идеје датог дела. Сва естетска материја мора да стоји на располагању оном „Најважнијем што се има рећи“ испољавајући при томе огромну покорност, спремност и прилагодљивост; она мора пажљиво да се прилагођава и преобликује не одричући се својих сопствених закона, али проналазећи у њима нове, можда дотад невиђене форме.

Други „слој“ (друга „кора“) је естетски лик који се показује и перципира. То је онај „лик“ или „обличје“ које је замислио уметник; он тражи себи материју како би се у њој оваплотио и како би „зрачио“ из ње и кроз њу. Естетски лик може имати опипљиву природу: таква су обличја материјалних ствари – лептир, цвет, дрво, кућа, крајолик; али он може имати и неопипљиву природу попут душевног расположења, на пример, Григова „Меланхолија“, или људски карактер, на пример, „кнез Мишкин“ код Достојевског, или духовна борба између људи, на пример, Брут и Цезар код Шекспира. А у музици је „лик“ музичка тема у свој њеној индивидуалности, променљивости и судбини, у њеном општењу са другим темама датог дела.

Сви ти естетски ликови имају своје особене законитости: сваки лик мора се показати као нешто оригинално-објективно, веродостојно, сазрцатељно-убедљиво, индивидуално-изнутраједино, само себи верно, завршено, органски повезано с другим ликовима итд. Расплинути, нејасно представљени, неоригинални, лоше ракурсовани, неприродни, неверодостојни, у перцепцији неубедљиви, нецеловити ликови – карактеристични су за лошу уметност; незреле и непромишљене, неискристаллизоване, недовољно индивидуализоване, нејасне људске карактере, који се приказују у психолошки неприродним животним ситуацијама, који изговарају извештачене, афектиране реченице и чине духовно неосноване, неприродне поступке – стварају лоши

уметници, и они спадају у ружну, неуметничку уметност. Све је то уметнички лажно, неприхватљиво; све то разочарава, ума-ра и доживљава потпуни крах. Али законитости другог „слоја“ такође нису самосталне, нису саме себи довољне; оне нису нај-виша инстанца. У сваком уметничком делу комплетна структура ликова потчињена је највишем и најважнијем „слоју“ – главној идеји дела, оном средишту уметничког остварења, уметничком предмету, и представља његово верно и неопходно оруђе.

Читава ствар је управо у том трећем, најдубљем „слоју“, у оном „најглавнијем-најважнијем“ што чини „језгро“ или „клицу“ дела; ради његовог уметничког „артикулисања“, ради његовог „прикривеног откривања“ све се и зачиње, промишља и ства-ра. Сви естетски ликови морају да израсту из њега, развијајући његов садржај, повинујући се његовом ритму, изражавајући његову идеју и вољу. „Слој“ естетских ликова мора јасно, тачно и економично да изражава уметнички предмет дела; он мора да служи предмету као верна и прозачна средина, како би пред-мет сијао и био приман кроз њу са очигледношћу, скривајући се иза њега и откривајући се кроз њега. Стога сви ликови датог дела-романа, драме, слике, сонате, симфоније, скулптуре, балета – морају стајати на располагању уметничком предмету, морају му се подредити и морају показивати највећу могућу спремност, предусретљивост, прилагодљивост и изражајност.

То право „језгро“ дела, тај његов најбитнији и најдубљи центар на који се све своди, ради којег се све чини и ствара и без којег се све распада – основна је концепција уметника, његова скривена „замисао“, која је покренула његово стваралаштво. Управо та предметна „замисао“, коју не производи ни мисао, ни произвољно хтење, већ је зачета у сфери оне несвесне духовности, која је свој-ствена свакоме од нас – управо она за себе проналази неопходне ликове и веродостојну чулну материју. Она је онај „духовни цвет“, који је уметник запазио на просторима духа; тај цвет га је очарао и он га је понео са собом како би за њега одабрао прикладно умет-ничко рухо и како би га у таквом виду показао другим људима. Тај духовни цвет могао би се означити као „идеја“, али уз услов да се тој идеји не приписује никаква рационална форма: јер се

та „идеја“ поима ирацио-налним сазрцањем срца које не треба мешати са обичним мишљењем; то јесте, ако хоћете, „мисао“, али у смислу духовне медитације; то јесте „сазрцање“, али сазрцање које се не реализује чулним снагама душе већ срцем, чији зрак погађа, плени и „узима са собом“.

Тај „духовни цвет“ није субјективна измишљотина или чисто лична химера уметника. Он је реалност, духовна суштина. Он би се могао означити као духовни „пралик“ или као жив начин постојања, као класично, сваком човеку доступно животно стање. Ово животно стање уметник доживљава, сазрцава и оно постаје његов предмет. Он га налази у Богу, у човеку или у природи ствари. Постоје таква првобитна стања која он налази само у Богу – на пример, „савршенство“, „несатворивост“, „вечност“, „благодат“, „неисцрпна милост“; или у Богу и у човеку: „љубав“, „праштање“, „доброта“, „бесмртност“; или само у човеку, на пример: „грех“, „савест“, „молитва“, „борба са страстима“, „искушење“, „мржња“, „простота“, „завист“, „злочин“, „кајање“; или – у Богу, у човеку и у природи, на пример, „светлост“, „мир“, „стваралаштво“, „страдање“; или само у природи и у човеку, на пример, „сан“, „жеђ“, „већење“, „цветање“, „прецветавање“, „налада“. Уметнику се све то може откривати или статички, или динамички, или врло једноставно, или врло сложено, или појединачно, или масовно, или као наговештај, или као бура. Шта ће од тих „праликова“ или „првобитних стања“ уметник да опази, шта ће га очарати, шта ће изабрати – у томе он има слободу. Али сваки такав „предмет“ он мора аутентично да доживи, да буде „очаран њиме“, да прође кроз неку врсту „опседнутости“ њиме како би веродостојно почео да говори из њега и да га уметнички приказује. На такво духовно искуство он нипошто нема „монопол“; оно је доступно сваком човеку способном за духовно сазрцавање: сваком наивном грађанину, а поготово позваном уметничком критичару који мора бити у стању да свако уметничко дело перципира у целини, са свим његовим неопходним „слојевима“ и деловима.

Сагласно томе, свако уметничко дело као да хоће да каже човеку: „пусти ме у дух твоје душе, доживи ме целовито, дај ми да се одржим у твојем унутарњем „простору“, у твојем животном

ткиву; ја ћу ти подарити срећу а можда и муку; пружићу ти продубљивање и озарење, разумевање и очишћење, прозрење и мудрост“. Или: „узми ме са собом, ја ти доносим мудрост и просветљење“. Или: „овде те очекује нова духовна медитација, приказана у ликовима, прими је и понеси је у живот“. Човек који стварно прими такво уметничко дело и промедитира у њему скривену медитацију, приближиће се кроз његову „материју“ и кроз његове „ликове“ у њему скривеном, „духовном цвету“.

То је смисао праве уметности; у томе је њена суштина и мисија: она је позвана да људима пружа истинску духовну арому. Уметник није позван да „поучава“ и „проповеда“; он не сме да буде тенденциозан нити сме људима да намеће било какву доктрину. Он је позван да сам цвета међу цветовима духа, природно, нехотично (*desinvolto*), органски и с неком тајанственом, лаком, победоносном одлучношћу; да цвета и дарује људима аутентичну, чудесну и очишћујућу арому својих духовних цветова.

Тако се проналази критеријум уметничке вредности: тако се препознаје савршено уметничко дело. Ако бисмо хтели да тај критеријум изразимо у виду захтева, онда бисмо морали рећи: „Уметниче! Буди веран законима естетске материје. Те законе мораш да знаш и схватиш, а материјом мораш у потпуности да владаш. Само ћеш тада моћи тачно и савршено да прилагодиш материју твога дела захтевима естетског лика и уметничког предмета.

Буди исто тако веран и законима естетске форме. Ти мораш исправно схватити својеврсност тих „бића“ и у потпуности њоме овладати. Само ћеш тада моћи да оформиш читав сплет оних ликова које ти сазрцаваш и приказујеш – у строгом и изражајном складу с твојом основном замисли, с твојом предметном медитацијом, с њеним духовним цветом.

А да би осетио основну замисао, да би докучио уметнички предмет, мораш да се предаш сазрцању срца и да из свог сазрцавајућег срца питаш Бога, свет и човека о тајнама њиховог бића. Зарони у ту духовну дубину, као у некакво море, и врати се из ње с бисером. Изгуби се у блаженим просторствима духовног искуства и донеси отуда најбољи цвет. И сачувај у свом стваралаштву

верност том бисеру или том цвету. Само у том случају ћеш сазнати како и од чега живи уметник „обузет предметом“; тек тада ћеш бити у стању да створиш ликове адекватне предмету и одговарајућу естетску материју: дај нужно и само нужно! само предметно укорееено! и ништа сувишно, ништа прекомерно! само оно, кроз чега светли и сија сам пралик предмета!

Ето, то је правило, то је критеријум уметнички савршене уметности. И у будућности ће руски народ, пробуђен и прочишћен невиђеним патњама које су му биле послате, поново ступити на тај велики, класични пут својих великих уметника и почеће поново да ствара нову и прелепу уметност“.

Иљин је своје умеће тумачења књижевности, као својеврсне светопогледне философије, показивао, између осталог, и на примеру бајке. У предавању „Духовни смисао руске бајке“ он каже (у преводу Владимира Јагличића): „Она ни на шта не обавезује, никоме ништа не намеће, ништа не захтева. „Ако ти се не свиди – не слушај“... Она је као цветић, али не вртни, не намерно израстао и вештачки, већ као пољски цветак који се сам сеје, сам укорееује, сам листиће истерује и чашке отвара, Божијим сунашцем се греје, Божијом кишицом измива, Божијом птичицом је опеван, Божијој пчелици мед свој предаје. И мед је рај – чудесан, миомирисан – не даје се гордоме умнику, једном од „школованих“, већ га пчела подари само једноставном и мудрому пчелару./.../Стотине година се скупља тај миомирис у неприметним и непознатим душама људским, у руским душама које непримећене цветају и незнано прецветавају на пољима наше отаџбине. Стотине је и хиљаде година томе недрењу националног духовног искуства, скривеног и развијаног у руским народним бајкама./.../ Не слушајте бајку при светлости дана или скептичне и бескрилне свести. Бајку ваља слушати увече, или ноћу, у зачараној тами која скида са ствари познати и једнозначни изглед и придаје им нови лик, неочекиван и тајанствен. Бајку ваља слушати осутоњеном свешћу на граници полусна и полуободрености. У сусрет бајци треба да се отворе хранилишта и јаме несвесног, где душа живи младеначки, сједињујући дете са мудрацом; где опстаје на дечији начин, „глупа“, и не стиди се те своје глупости; где је на

дечији начин поверљива и искрена, где беспомоћно пита и двоуми се, где се беспомоћно плаши и ужасава; где више не измишља „шалу“ и не „игра се“, већ се запућује у бајку са свом озбиљношћу и страшћу наде и очајања; где се већ и не сећа шта је то „игра“, јер у суштини то више и није игра, него живот, сам живот – и борба, и победа, и догађај./.../А ми – ако се мучимо, ако тражимо општење са нашим народом, ако примишљамо наше судбине, ако размишљамо о нашој несрећи, или за претешки и опасан живот приправљамо нашу децу – седнимо заједно с Пушкином под зелени храст наше Русије, и нека нам наш мачак мудријаш започне своје песме и доприча своје бајке“.

Иљин је писао и о великим руским књижевницима. Говорећи, 1943, о Пушкину, он је уочио његову генијалност да једним погледом спозна суштину ствари, што није пошло за руком ни циничном Волтеру, ни очајничком трагаоцу за собом, Бајрону, ни Гетеу, који није био хришћански ум, и који је могао само да се с поштовањем односи према Непознатом. Пушкин је био национални геније и пророк који је схватио да је родина духовни појам. И Пушкин и Гогољ стремили су да у Русији отпочну с религиозним очишћењем, да би је спасили од саблазни која им је претила. Тај задатак је и даље актуелан.

У својој важној књизи „О тмини и просветљењу/ Књига уметничке критике“, Иљин се посветио стваралаштву Ивана Буњина, Ивана Шмељова и Александра Ремизова. По Иљину, ове писце спаја јединство предмета и јединство националног искуства. Буњин је, каже он, мајстор спољашњег вида, одличан сликар руске природе и тајни чулне љубави. Буњин показује ствар кроз њен задах с таквом снагом, да се слика одмах урезује у душу. Све чулно, од страсти у лову, преко освете, до полне привлачности, Буњин приказује генијално. Овај писац човека свесно своди на природно постојање. Он зна да постоји духовно и божаствено, али их не успева да додирне у потпуности. Страст и демонска жеђ за насадом не могу пишчеве јунаке да одведу Богу.

Ремизов је уметник који себе пројављује у свету фантазије, митотворства, неологизама. Бајке, легенде, апокрифи, предања, пословице, сујевејра, басме – одатле он црпе своју енергију. Опште

осећање код њега је састрадање и љубав као израз женског начела. Живећи као са „одраном кожом“, осетљив на оно што нико други ни не примећује, Ремизов је, по Иљину, „јуродиви руске литературе“. Он жали свет, и боји се свега демонског у њему. Ипак, игра речима му понекад измакне контроли, и он не може да понуди излаз из зачараног круга своје уобразиље.

Највиши тип писца је Иван Шмељов – национални и православни уметник у правом смислу те речи, чији јунаци живе са обнаженим срцем, и који показује побожну, честиту, чисту и невину руску душу, али и све ужасе грађанског рата (као у књизи „Сунце мртвих“), који су дошли као плод безбожја.

Иљин се бавио и песништвом. По њему, руски песник не пева о предметима, него „пева из њих самих“. За руску поезију нема ничег ситног и непотребног. Руска поезија поетизује стварност, и из ње почиње да блиста оно свештено. У њој је било и утицаја циничног волтеријанства, и мрачног бајронизма, али је, у суштини, руска поезија прозачна и чиста. У огледу „Када ће се препородити велика руска поезија?“ Иљин слуги да ће тај препород наступити кад се Русија ослободи наслеђа безбожја и неморала, и врати својим светим изворима. Прави песник мора да продуби и очисти срце, а и да оплемени своје духовно искуство. Осећање Божаственог дало је песништву огањ Пушкина, усхићење Јазикова, Љермонтовљево чувство светског бола, Тјутчевљево сазирање бездана, родољубље Алексеја Толстоја. По немачком философу В.Офермансу, који је 1979. објавио књигу о Иљину, за њега је уметност значила „служење Богу и доношење радости људима“.

БЕЛА ВЕРА: АКСИОМИ РЕЛИГИОЗНОГ ИСКУСТВА

Завештајно дело Ивана Иљина, које је писао преко три деценије, јесу „Аксиоми религиозног искуства“. У писму архимандриту Константину (Зајцеву), познатом теологу и мисионару Руске Заграничне Цркве, 10. октобра 1951. Иљин каже: „1) *Искуство* те књиге носим читавог живота, од прве дечије исповести. *Замисао* те књиге књиге носим од 1920, када сам од Историјско-филозофског факултета Московског државног универзитета добио позив да читам курс „Увод у историју религије“./.../Текст, поставка питања, њихово разрешење су прецизирани и продубљивани деценијама и деценијама. Године 1946. сео сам за припремљен текст и завршио га за две године без прекида. Још две године сам „стављао у покрет“ сабрано богатство литературе (Свети Оци. Оригинали азијатских религија. Средњи век. Најновије). Све сам завршио 1951. г, при чему је све *два и три пута редиговано*. Писао сам књигу са глуво-слепом мишљу да ће ме она „покидати“ и *одвести*./.../Ја не пишем о *догматима*, јер их примам у складу с Никео – Цариградским симолом; а „неодогоматику“ госпде Булгакова и Берђајева и других одувек сматрам умишљајем и глупошћу. Пишем о *акту*: како се мора сачинити акт вере у души савременог човека, који је све протраћио и који је постао убог. Јер, ако се он *тако* сложи у било којој души, већ конфесионалној или неверујућој, тај акт ће га *привести свештеној природи Православља*./.../Јереси ту нема, можете бити уверени; нема чак ни присенка истих, јер нисам измишљао, него сам истраживао;

тражио сам да се приближим праисконском, а не да измишљама нешто ново/.../ Овде је сабрано мноштво – и мирисних цитата из Светих Отаца, и анализа датих историјских чињеница, које показују путеве и саблазни туђинских јереси, итд. То је арсенал за православног проповедника; то је потврда онога да су древни народи имали своје претходеће – „делимично“ откровење; то је откриће чињенице да је Христос тајанствено „пастирствовао“ и нехришћанима. Заштита Иконе. Раскривање проблематике имеславља, реформаторства, инквизиције...“ Касније је оцу Константину писао и ово: „Једна од мојих главних мисли је – не створити „јерес“. Мислим да их код мене нема. Треба знати за моју вишегодишњу одбојност према мерешковштини – берђајевштини – розановштини, аскезу мојих сила расуђивања, оштро чуло одговорности, које ме је водило кроз живот. Долазећи до „свога мишљења“, деценијама сам га проверавао и спокојно га износио тек ако би га нашао код мени нарочито драгих Отаца Цркве: Василија Великога, Григорија Богослова, Јована Златоуста, Паламе, Дамаскина. Верујте, *смутње* код мене нема. Али, то није *богословље*, него истраживање из области историје религије“.

Ево шта о овом делу у „Енциклопедији руске философије“ пише В. И. Курајев: „У средишту пажње овог дела налазе се проблеми природе, својеврсности и структуре религијског искуства, његовог сазнајног статуса, међусобни однос религиозне вере и философског и научног знања. Као основни извор овде служи изучавање дела црквених отаца, првенствено источно-хришћанских. Много пажње посвећује се критичкој анализи начина на који ову проблематику постављају западна, како философска, тако и богословска мисао. Приликом изучавања наслеђа црквених отаца, Иљин је настојао да сагледа оне одлике њиховог религиозног искуства, које су на изванредан начин носиле општи карактер и биле својствене религиозном искуству као таквом. Оне непрестано треба да служе као полазна тачка, која омогућује одвајање здравог религиозног искуства од разних његових деформација; оне треба да имају прилично самоочигледне особине. Такве полазне самоочигледне основне поставке религиозног искуства, он назива аксиомима.

У такве аксиоме он сврстава аксиом целовитости вере, сазрцања срцем, предметности, одговорности, смирења, трезвености, аутономије, самосталног делања. Укупно је издвојио 26 аксиома религиозног искуства. Религиозно искуство представља посебну врсту духовног искуства и барата с натчулним садржајима. Религиозно искуство претпоставља да у човековој души постоји некакав минимум (некаква честица) божанског бића; оно захтева лично неговану, високу духовну културу, која може да обезбеди стваралачку сарадњу свих човекових сила и способности. Религиозно искуство се састоји из три основне компоненте: предмета, чина и садржаја. Под предметом се подразумева Божанство, онакво какво у ствари јесте; све оно што има директне везе са бићем Божијим разоткрива ове или оне његове особине. При томе, „лична самовоља према религијским питањима апсолутно је недопустива, јер је човек позван да верује не у своје оскудно лично „по мом мишљењу“, већ у тајанствено и предметно „заиста““.

Созерцање религијског предмета јесте основа вере; љубав према њему је основа религиозности; воља ка њему води ка религиозном искуству и гради га. Религиозно искуство је непрекидна бујица промена душевних стања и доживљаја, које у човековој души изазива контакт с Божанством; свако такво душевно стање и доживљај Иљин назива религиозним чином. У исто време такво душевно стање, пошто се односи према реалном објективно постојећем Божанству, носи у себи некакав објективни садржај, који се односи на опажено и доживљено Божанство. Али чин и садржај су типолошки различите појаве, које имају своје посебне законе и извршавају самосталне функције у склопу религиозног искуства. Чин је догађај душевног живота; он је личан и субјективан, подвргнут законима психологије, физиологије и психопатологије. У религији чин је молитва, покајање, извршење тајне, љубав према Богу, захвалност њему, писање религиозних песама и химни, итд. Напротив, религиозни садржај није душевно стање; њега не чине душевне функције, он није лични доживљај и не подлеже законима психологије и физиологије. Он је оно што је религиозна душа преузела и примила, што се види у љубави према Богу. То је оно за шта се човек моли и због чега захваљује

Богу. Религиозни садржај доживљава се увек лично, али оно што је доживљено лично може бити приступачно и другима.

Иљин много пажње посвећује разјашњавању питања о томе на који начин се не само стиче, већ и укоренењу религиозно искуство. Нарочито важну улогу у томе игра поштовање аксиома религиозног искуства и ослобађање од историјски наталожених предубеђења у вези с природом, културно-стваралачким и сазнајним могућностима религиозног искуства и религиозне вере. У савременим условима највећу опасност за правилно разумевање сазнајних могућности религиозне вере представља научно-културни феномен, који Иљин назива „интелектуализмом“, подражавајући под њим преувеличане представе о могућностима и способностима разума и чулности. Основну грешку интелектуализма Иљин види у томе што он неосновано сматра да постоји само оно што се може мислити према законима разума и што је рационално објашњиво. У ствари, човеково мишљење увек заостаје за бићем; оно региструје само његов мали део. Уз то, мишљење је само једна од духовних снага које учествују у изградњи религиозног искуства и религиозне вере. Религија је шира од мисли, дубља од ње, и зато се закони религиозног искуства не подударују са законима мишљења. Наравно, жеља да се нешто провери, да се увери у нешто – природна је; јер, не сме се прихватати као истина оно што је плод фантазије и човековог несвесног. Религиозном искуству су крајње потребни трезвеност, критеријуми, који одвајају праву веру од сурогата вере.

Али грешке интелектуализма су у томе што он намерава да нађе ове критеријуме у разумном поимању и у формама чулности; међутим, од свих човекових сазнајних способности управо су разум и чулност најмање повезани са духовним животом. Када је наука настајала, духовни садржаји били су у искључивој надлежности религије, и наука их је оставила по страни, а природа је била занемарена од стране религије, те се наука позабавила природом. „Тако је настала и свој метод изоштрила позитивна наука изван вере и љубави, ослобађајући се од религиозног искуства, да би се касније обрушила на њега духовно слепом критичком анализом“. Привидна ефикасност ових напада на религиозно

искуство и веру објашњавана је /.../ не тиме што је вера противразумска, већ тиме што је „метод науке одгајен у бездуховној, па чак и противдуховној лабораторији“. Али ако покушамо да превладамо ове ограничености интелектуализма, открићемо да је мишљење позвано да учествује у изградњи религиозног искуства и да се нимало не искључује из њега. Ипак, то ће бити не апстрактно-мислећи разум, већ духовно-опитни сазрцавајући ум. Однос вере и ума има сасвим другачији карактер, него однос вере и разума. Права вера је сама по себи већ умна. Јер, ум се по томе и разликује од разума, што он себе отвара за апстрактно-логичке конструкције, али сазрцава предметно, полазећи од духовног искуства. „Ум који уништава веру, није ум, већ површни разум. Вера, која устаје против ума – није вера, већ страшљиво, протачко сујеверје. Философију религије ствара управо верујући ум, на основу умне вере“. Сила која мишљење уздиже на виши ступањ свог развоја јесте созерцање срцем. Оно извршава две основне функције: синтетичку, која у једну целину обједињује све човекове духовне моћи и способности, и функцију њиховог обогаћивања, испуњавања новим садржајем. Комплетно (са „Литерарним додацима уз сваку главу“) ово Иљиново дело објављено је у Русији 2002–2003. године.“

Листајући „Аксиоме“

Читајући својевремено „Аксиоме религиозног искуства“, потписник ових редова је направио неколико бележака за себе, са изводима из Иљиновог текста. По Иљину, основно питање јесте – како верујемо. То јест, не да ли верујемо, чак ни не да ли верујемо догматски исправно, него *како верујемо*, и шта стоји иза наше вере. Да ли је она, у овом или оном облику, само психолошка утеха, или жива и истинита? Својевремено је потписнику ових редова бивши члан секте Харе Кришна, који је пришао Христу, рекао: „Ја сам тражио срећу, мислећи да тражим Бога. У „Харе Кришни“ сам нашао срећу, али нисам нашао Бога“. Дакле, психолошка „срећа“ није исто што и Бог.

Ево шта Иљин каже о неопходности живе вере:

„Човеку као духу и, уз то, зрелом духу, неопходно је имати самосталне погледе и уверења. Он мора да сагледава и види свет, људе и Бога, градећи свој поглед на свет и боговиђење; људи за то неспособни су празни и мртви/.../Верујући мора стајати *на својим ногама*. Он мора у самом себи носити сву ту залиху која му је неопходна да би се изборио са сваким страхом, искушењем и саблазни. Ако тога нема, сваки страх ће га сломити, свако искушење ће га надилазити, свака саблазан ће га одводити на криве путеве. Ово би се могло изразити на следећи начин: религиозни човек своју религиозност мора мерити из перспективе *беспомоћне усамљености*. То јест, способношћу супротстављања свим претњама религиозног прогона, свим мукама затворске самоће, свим страховима дављења у мору, свим искушењима установљене и обезбеђене некажњивости (кад се нађе у искушењу да може да чини неподопштине, а да га на земљи нико за то не може казнити, нап. прир.), свим саблазнима тајног компромиса, свом очајању самотног умирања међу непријатељима. *Религиозност се мери усамљеним стајањем пред лицем Божијим*“.

Само слободно прихватање Бога, сматра Иљин, човека може довести до Њега. Он каже: „Човек правим путем према Богу не иде кад жуди, боји се, или за себе тражи земаљске успехе; нити онда кад тражи власт или се предаје магији; нити онда кад се усилжава да Бога „појми“ разумски или да „уобрази“ Бога, и то земаљском уобразиљом; нити онда кад је он жедан хипнотичког покоравана и кад реши да себе принуди да поверује у оно што нареди ауторитет који је он изабрао или који му се наметнуо... Него онда кад он слободно и *целосно воли савршенство и сушито савршенство види у Богу/.../Сваки верујући мора да носи у самом себи живе корене своје вере; да не верује „зато што је од детињства тако васпитан и навикао“*, него зато што Божански пламен гори у његовом слободном срцу, сија његовом личном разуму, испуњава његову вољу, озарава и осмишљава сав његов живот; да верује не само оно што му је „предато и указано“, него у оно што је он стварно видео и сагледао срцем, уживо и на јави; веровати не само људима и ради људи, него у самоћи ноћне таме, страшне

опасности, мора које бесни, снежне пустиње и тајге, у најдубљој усамљености утамничености и незаслужене казне.“

И Црква, сматра Иљин, те и такве људе увек мора васпитавати у својим недрима, јер ће, ако у њој буду мање снажни, колебљиви, неодлучни, сама она бити срушена изнутра: „Постоје људи кадри да од хартије изрежу коло папирнатих човечуљака, који један другог држе за руке. Таква кола могу чак и да стоје, ако површина стола није превише глатка и ако у соби нема сувише промаје. Али чим се ваздух покрене – читаво коло несамостојећих човечуљака лети под сто. *Црква опстаје на људима самосталне љубави, самосталне молитве и самосталног делања.* Има ли чега убогијег и лажнијег, од скупа себичних људи, који декламују о љубави, или скупа тврдица – рачунција који хвале доброту и пожртвовање? Један човек са пламеним срцем стварнији је од читаве гомиле лицемера. И ако је црква за време богослужења пуна таквих лицемера који се не моле, јер нису способни за самосталну молитву, него само уображавају да се *они други, тобож, моле* – читава ова религиозна заједничкост остаје лажна и под пепелом мртвих речи уопште не искри огањ Божији. Који дела у Богу – дела сам, и не препушта другима да делају уместо њега, нарочито кад их он зове и води. Управо зато је свака Црква призвана да одгаја, снажи и умножава у свом саставу људе самосталне љубави, самосталне молитве и самосталног делања. А то пре свега значи људе самосталног Богосагледања и непатвореног религиозног искуства.“

За разлику од аутономне вере (која не подразумева религиозну самовољу, него усвајање Божанског Предмета онаквог какав он јесте), постоји и религиозна хетерономија, посредованост у прилажењу Богу, жеља да се човек на путу ка Вишњем одрекне своје слободе и верује „како му наредe“. Управо та врста тежње наших савременика једна је од основа секташког успеха данас. Иљин о религиозној хетерономији каже: „Хетерономно искуство се одриче личне одлуке, посматрања, уверавања, избора и усвајања; оно не зна из ког разлога верује; *оно и не верује у Бога, него верује другим људима на реч.* Сагледање оног у шта се верује и примање истог остаје ван граница његовог искуства; проверавање

сопствене вере му се не даје и он га не усваја; он верује, предметно не преживевши оно у шта верује. Све се то оставља другоме или другима. Хетерономно верујући верује по туђој заповести и одређењу, по туђем нахођењу, избору, проверавању; слепо, пасивно и покорно. То значи да он верује у оно за шта сам није сигуран да ли то треба или не треба веровати, а, ако треба, због чега треба; ако не треба, на којој основи не треба... Тај човек не влада својим неверовањем (јер њиме управљају неодређени „други“), ни својим веровањем (јер над њим имају власт неодређени „трећи“). И ако он то осећа, макар и мутно, и с тим се мири, онда *он почиње да не верује у своју веру* и да се боји за њу... Та вера није појава личне духовности, него *масовне психологије*... То није вера као база личног духа, него, пре би се рекло, прецењено сујеверје... Он „верује по наредби“ и не верује „јер је забрањено“. Тиме он унакажава саму природу своје Вере, – њену слободу, – њену духовност, – њену целосност, – њену силу. Религија није гажење духа од стране власти имајућих. Она се не своди на слепо усвајање, наметнуто споља. Религија не сме сугерисати човеку слепоту по питању духа и вере. Тај пут не води васпитању, него рањавању људске душе. То није пут религиозног окрилаћења, него пут застрашивања, бескрилности и одумирања. Он не води вери, него празноверју, – или сујеверју.“

У истинској религиозности нема места за папизам и гуруизам, за одузимање слободе верујућем човеку у име „послушности“. Иљин бележи: „Непосредан додир и сједињење не може се заменити никаквим често људским посредништвом. Сама идеја о томе да „посредник“ између човека и Бога има право и основ да *одвоји* човека од Бога, да *заклони* Бога собом, да човека не пусти Богу, јесте религиозно разорна, противрелигиозна, која устаје против Бога и поробљава човека/.../Основни задатак сваког религиозног посредника састоји се у томе да *човека научи непосредном обраћању Богу*... *Религиозни посредник је слуга религиозне непосредности*, у томе је његово назначење и призив“.

Данашњи човек у потрази за вером је инфантилан: он не уме да размишља и разабира. А истинска вера је трезвеноумна: „Христос није могао да завешта човеку духовну неразборитост

или доступност срца за свако искушење.“ „Дете су ту јавља као символ *чистоте срца*, а не слепоте; непосредности, а не лаког предавања саблазнима, *циљевитости*, а не свелаковерја. И детиње треба примати управо Царство Божје, а не саблазни, искушења која га замењују, која морају бити одбачена или, у сваком случају, доведена у питање и под сумњом“.

Узроци општег распадања религиозног доживљаја света су и друштвени. Иљин бележи: „Истинска религија није само ствар стања у цркви, него дело читавог живота и целокупног стваралаштва. А, међутим, савремено човечанство иде за четири велике „секуларизоване“, у суштини, богопорицајуће силе; за науком чулног искуства, за религиозно-равнодушном државном политиком, за самодовољном индустријом на челу са берзом, и за „модернистичком“ уметношћу, која је одбацила љубав, протраћила вољу, и не зна ни духа, ни разума. Дилема која нам је историјски постављена јасна је: или ћемо остати на том путу у пропаст, или ћемо смоћи снаге да се тако препородимо, очистимо, и пробудимо наше религиозно искуство да ће Божје луче опет озарити наше душе и обновити нашу културу“.

Страшно је остати без духоносне религиозности, јер је она преображавајућа сила. Шта се преображава у здравој религији? Иљин каже: „*Земаљска љубав* налази свој смисао као целосни израз духовне блискости. *Страх* бива оплемењен и постаје срдечно страхопоштовање пред Богом. Човек се учи прозбеној молитви и јасно схвата за шта може, а за шта не може да моли Бога. Магија престаје да буде саблажњива, зато што се човек учи смирењу и осећа да је већ добио и оно што није заслужио – и силу духа, и власт срца. Сазирање га штити од апстрактног интелектуализма; срце гаси опасности јаловог рационализма; и трезвеноумље замењује плитку „трезвеност““.

Али здраву религиозност, која преображава, заменило је свеопште просташтво. Шта је просташтво? Иљин га дефинише овако: „Простачки акт животни садржај прима и према животним предметима се односи тако као да у њима не живи *свештена тајна битија* – не по главном и не из главног; он узима *неглавно* у њима, тако као да тог главног у њима уопште ни нема. *Простачки*

садржај лишен је оног главног, заједничарење са којим свему даје највиши и апсолутни духовни значај. Простачко је, да тако кажемо, „обезглављено“, и зато је оно *религиозно – мртво, слично обезглављеном човеку*“.

Рушењу свега светог претходила је разорна борба против Бога: „Савремено агресивно безбожништво у својој државно-економској форми и у својој тоталитарној култури није ништа друго до *борбено просташтво*, које је решило да се путем саблазни и терора наметне читавом човечанству. У свету се подигао *агресивни простак*, који се не само наслађује својим просташтвом, него у њему види ново, више „ослобађајуће откривење“, и настоји да га наметне свим народима у хетерономном поретку. Он не подноси свештено, јер оно разобличава његово просташтво. И гле, слеп за Божанско, он је спреман да ослепи и све остале људе, и док год има неког ко види Бога на небесима и осећа Његово присуство у земаљским пословима и предметима – он не може да се умири; он ће се умирити тек онда кад се у људским душама угаси последња луча Творца“.

И тако се појавио *простачки свет*: „У том свету све се мери *новчаном ценом*; и љубав (проституција), и покајање (индулгенције), и правна свест (најмљени софисти, адвокати и политичари), и уметност (тржиште естраде и изложби), и слободна реч (штампа која се продаје).

Овде се све решава мишљењем руље, одобравањем улице: предрасудом, оговарањем, ефемерном репутацијом, модом, масовном психозом, рекламом, пропагандом, фељтоном, већином гласова. Овде се све *усмерава рачунцијски и таштином*, која човека не повезује са предметном супстанцом живота, него са својим беспредметним одразом у туђим душама. Такав живот, узет не из главнога, *рађа светску таштину и малограђанско просташтво*, – уске погледе, ситне размере, ништавне побуде, море лажи и претварања, навикнуто лицемерје, поткупљивост и разврат. *Смрт*, узета не из главног, изазива *ситан страх за себе* (подозривост, колебљивост, дезертерство, деморализацију, издају) и шићарцијство у односу према другима (пузаваштво пред наследником, кривотворење тестамена, мародерство на бојном пољу, убиство). *Срећа*, узета не из главног, води простачкој

самодовољности, простачком наслађивању, простачком егоизму. *Несрећа*, узета не из главног, изазива простачку малодушност, простачку озлојеђеност, огорченост, роптање. *Богатство* – води глупавој гордости, простачкој неодговорности и још вулгарнијој раскоши... *Сиромаштво* – застрашености, пузаваштву и зависти...

Суђено нам је да живимо у том вулгарном свету, у коме је све узвишено погажено и бачено у блато. Непрестани наш задатак је, међутим, да се са тим не миримо, да тражимо оно *узвишено, свештено и бескрајно добро*, због чега једино и вреди живети на овом свету.“

Иван Иљин је уочио да, у данашњем свету, магија све више замењује религију: „Човек који у животу стреми магијској власти и мисли да до ње дође на путевима религиозног искуства иде лажним путем. Магија и религија нису једно и исто. Оне се разликују и онда кад се у магији појављују религиозни, а у религији – магијски елементи. Магија тражи надљудску силу и власт, и то преко укључивања у тајанствене сфере и стихије, независно од њихове духовне каквоте и достојности. Магија не тражи Бога и живи однос са Њим; она тражи моћ; и не Бога свемогућег, сазираниг у смирењу и поклонењу, него Богу једнаку моћ за човека, који пружа руку према власти – због гордости и самопреузношења. Зато магија није религиозно, него демоничко дејство. Она не иде путем духа, то јест „каквоте“ и „савршенства“, него путем силе и власти. Онај који силу жели по сваку цену, не може да рачуна на „каквоту“ и „порекло“ те силе, њено достојанство и природу. Пут Савршенства и усавршавања – тежак је и узан, он не обећава власт и захтева аскезу, одрицања, смирење, и, вероватно, страдања. Зато властољубац бира други пут, који води мимо савршенства и мимо духа: он је спреман да прими власт од тамних тајни и злих стихија; он се обраћа подземним, нагонско-животињским залихама енергије и мрачним, злочиначко отимачким енергијама сатанистичког карактера. У свему томе разоткрива се противурелигиозна природа магије: она је бездуховна, равнодушна према Божанскоме, отимачка, безљубавна, аморална“. (Најпознатији сатаниста 20. века, Алистер Кроули, каже: „Чудновато је како је оно што је добро досадно, а како је

зло занимљиво“; нап. прир.) Она обећава „слободу“ под видом „власти“, али то је „слобода“ тобожња, јер се достигнута „власт“ показује као привремено преимућство у земаљским пословима („доживотно богатство“, „способност магијског чудотворства“, „државничка моћ“, „неодољива привлачност“, „капа – невидивљка“, „неиспразнива кеса“, итд.) и у исто време као вечна поробљеност духа – злу. Овде „слобода“ крије ропство, а „власт“ – пропаст. У томе је основни смисао Христових искушења у пустињи – кушач му је нудио дарове магије и био је одбачен.

Сваки магичар тражи богосличну силу и власт, и то по било коју цену. Али не крочи свако ко тражи силу и власт на пут магије: јер постоји сила која је од духа, – његово дејство, његова пројава, његов дар; и постоји власт, коју Бог прима и која се Богом дарује и која се остварује и служењу Њему. Другим речима: истинска духовна религиозност доноси човеку своје велике дарове, дарове благодати, које човек не тражи у својству земаљске силе и власти, нити их тражи по било коју цену и на било каквим путевима и нису са његове стране плод демонског отимања. „Харизматски дарови“ се примају у смирењу и не дају се самоумишљеним гордељивцима. То је добро познато и у монашкој пракси. Зато се може рећи: свако отимање надљудске силе својим снагама, које човека води ка тајном дејствовању и окултној борби, одводи га од правог религиозног искуства/.../ Религиозно искуство се не може стећи одлуком и насиљем празне воље; воља, сама по себи, је силна, али слепа; одлучна, али произвољна; усредсређујућа, али не љубавна; упорна, али не и разумна. Она је способна да држи и води, али не зна куда и у име чега“.

Иако Црква Христова превазилази сваку религиозност, она је не превазилази тако што укида религиозност, него тако што је испуњава, доврхњује, осмишљава. Православље није антирелигиозност, него надрелигиозност, синергија Бога и човека на путу спасења у Христу. Зато је веома важно да знамо какве су претпоставке здраве религиозности, која у благочешћу Цркве од Истока добија своју благодатну пуноту. Поставља се питање – одакле, у наше време, оволико спорења око тога шта јесте, а шта није Свето Предање (од догматике до богослужења): одакле, због чега,

модернизам и реформизам. Очито, дошло је до забуна и заблуда. А оне су последица одступања од истинитог религиозног акта.

Иљин о томе каже: „Секте и јереси су увек имале тим већи успех у масама уколико су више успевале да претворе *нови акт* (свог „откривења“, нап. прир.) у *масовну психозу* (психозу ганућа, страха, моралне педантерије, психозу страствене разуданости или, обратно, аскетског одрицања.) Историја нам показује секте и јереси које су се сљубиле са таквим, нескладним, духовно скућеним, аморалним и протувречним садржајима („учењима“), да нам је тешко и замислити такву „религиозност“. И једино проучавање *религиозног акта* сваке од датих секти може да баци светлост на њену идеју и њен успех. Али управо зато против секти се не треба борити забранама закона, нити у терминима њиховог учења („садржаја“), него у *областима њиховог акта*. Догматска полемика овде није сврсисходна и безуспешна је: секташки акт је унакажен и не прихвата претходни садржај. Што се више инсистира на „аргументима“, тиме секташи упорније развијају своју „доктрину“. Њима се свиђа њихов *нови акт*; они се њиме наслађују и не виде његове слабе и лажне стране. Занимљиво је да ту исту црту или склоност психопатологија налази код својих пацијената; здраво оповргавање не само да не помаже, него заштрава развијање и продубљивање болесникове химере. Секташи управо и *верују у неистинито*, зато што *верују неистинито*; и треба им супроставити пре свега и више од свега *верни акт*, који мора бити целосно и делатно *ваплоћен у самом мисионару који им се супротставља*.

Све то осветљава савремену кризу хришћанства. С једне стране, догматско „правоверје“ уопште не обезбеђује *истинитост и снагу верујућег акта*. Човек у свести и на уснама може имати беспрекорно истините речи и садржај („догмате“), али *ни у срцу, ни у вољи ни у делима их нема*. Најученији богослов може бити лишен љубави, искрене вере, хришћански исправне воље, и дела која јој одговарају: он ће бити *апологета исправног учења и образац неистинитог акта*; и у таквом споју он ће бити камен спотицања и извор саблазни. Цркву и религију ништа тако не подрива као *неистинити акт* који носи *истиниту проповед*,

као проповедник Христа, лишен љубави, вере, савести и дела живота по савести.

С друге стране, губитак хришћанског *акта* неизбежно собом повлачи губитак *хришћанских садржаја и хришћанског духа*. Хришћанин који је у себи дао првенство не љубави, не срдачном сагледању и не хришћанској савести, него мудровању и мудровањем руковођеној вољи, губи хришћански акт, с њим и хришћански дух. Мудровање га води путевима уског интелектуализма, и доводи га до *разорних сумњи и порицања*; мудријашка воља га води путем срца лишеног љубави и рачунцијског утилитиризма и доводи га до практичне безбожности.

Црква је пре свега, позвана на то да *оживљава, продубљује, снажи и очишћује религиозни акт који јој је задат*. На то је позван сваки пастир; он је, пре свега, *засадитељ хришћанског акта*, то јест његов живи остваритељ и учитељ. *То значи да он сам мора да живи и да се моли тако да би имао силу и право да томе учи своје парохијане*. Пастир са искреним и пламеним срцем гради веру и цркву; пастир, лишен срца, који не уме да се моли – ствара мртву парохију и подрива постојање своје цркве.“

БЕЛИ ИСТОК И ДАЛЕКИ ЗАПАД

Иљин и папизам

Још док се философ лечио од катара у шајцарском Тиролу 1924, племић С. М. Волконски му је говорио како за Русију има наде, јер многи руски свештеници на проскомидији тајно помињу папу римског. „Заледио сам се: издаја своје Цркве, обмана приликом савршавања Свете Тајне, богохулна лаж у олтару – зар је то утешна појава?! Ту сам први пут схватио да је сам С. М. Волконски тајни католик и просто сам „упио“ сву порочност католичке Цркве. Узгред, овде су биле од значаја његове хомосексуалне склоности, о којима ми је сам отворено говорио. Невољно сам се сетио психоаналитичке тезе Сигмунда Фројда: „Ако угледаш издају, питај се да ли је у њу умешан хомосексуалац; ако видиш хомосексуалца – практиканта, питај се где да очекујеш његову издају?“

Док је писао књигу о супротстављању злу силом, у којој је требало да се позабави и језуитским начелом по коме циљ оправдава средства, Волконски му је упутио позив језуитске школе у Инсбруку, где су га очекивали стручњаци овог римокатоличког реда да му све „објасне“. Иљин је, међутим, сам нашао потребну литературу у Италији, у библиотекама Уфици и Сан Ремо. Онда му је дошао свештеник Владимир Абрикосов, Рус који је прешао у римокатолицизам, који је покушао да Иљина убеди како учење о циљу који оправдава средства не постоји код језуита. Кад му је Иљин прочитао текст језуите Ескобара – и – Мендозе који је

говорио супротно, Абрикосов се наводно изненадио, и замолио га да не пише о томе, јер Ватикан, опет наводно, преиспитује учење језуита и жели да их заустави у њиховим намерама.

На крају, издајник православне вере није могао да издржи, па му се непосредно обратио: „Реците, Иване Александровичу, како се ви односите према питању поновог јединства Црква? Јер ми видимо да вредни елементи руске емиграције не прелазе нама, прелази само смеће. А замислите какве би последице биле!... Православље има молитвену силу, али нема вољу и дисциплину; а ми имамо вољу и дисциплину, али немамо молитвену силу. Замислите, кад бисмо се сјединили, имали бисмо *све*, и био би обезбеђен тријумф хришћанства у свету“. Иљин му је рекао да, у области медицине, не верује у могућност пресађивања животињских органа човеку, а ни у такве експерименте кад је духовност у питању: „Православље ће из своје молитвене силе или извући и вољу и дисциплину, или ће се угасити у историји. Пресађивати му вољу и дисциплину из католицизма је безнадежан посао. И католици морају из себе и у себи да роде молитвену силу“.

Године 1931, док се враћао из Женева у Берлин, Иљин је доживео следеће. У вагону с њим седео је један римокатолички прелат, који је добро познавао Иљиново дело и антикомунистички идејни став. Лепо су разговарали, и прелат је све време узвикивао да је он Иљинов пријатељ. А онда: „Између Базела и Франкфурта на Мајни он ми се обрати овако. Рече ми да пре свега треба да се постарам да „спасем своју душу“. Зато обавезно треба да постанем римокатолик. Али не треба да то радим отворено. Треба да примим католицизам тајно, а јавно да останем православлац. Тада ће ми се отворити велике могућности: ја ћу моћи да радим и у православљу и у евангелистичким центрима Берлина, по указима прелата Мишела д'Ербињија из Рима, а католици ће ми у Немачкој обезбедити доживотну професорску катедру на једном од својих универзитета.“

Иљин није могао да верује у оно што чује. Ипак, уздржао се од коментара, затражио време да размисли, и од свог саговорника посетницу и препоруку да га назове у Келн кад год то жели. Касније се обратио извесним моћницима из римокатоличких

кругова, јасно им рекавши свој став. После му се више нико није обратио с предлогом да се покатоличи, али је Иљин сазнао да су извесне руске интелектуалце паписти врбовали.

Зато није нимало чудно што је руски филозоф овако писао о односу православља и римокатолицизма (превод Бранислава и Марије Марковић): „Значај православља у руској историји и култури духовно је одређен. Да бисмо то схватили и у то се уверили, не морамо да будемо православни; довољно је да познајемо руску историју и да будемо духовно проницљиви. Довољно је да кажемо да су хиљадугодишњу историју Русије стварали људи хришћанске вере; да је Русија настала, да је јачала и развијала своју духовну културу управо у хришћанству, да је хришћанство примила, исповедала, sazрвала и у живот укључивала управо преко акта православља./.../

Самобитност руског народа огледа се у његовом посебном и самосвојном духовном акту. Под „актом“ треба схватити унутрашње устројство и склоп човека: његов начин доживљавања, поимања, размишљања, хтења и деловања /.../. Сваки Рус који је боравио у иностранству могао је на сопственом искуству да се увери у то да други народи имају другачији од нас практични и духовни начин живота: ми на сваком кораку имамо то осећање и тешко се на то привикавамо; понекад увиђамо њихова преимућства, каткад дубоко осећамо њихово незадовољство, али смо увек свесни њихове инородности и почињемо да чезнемо за отаџбином. То се да објаснити самобитношћу нашег животног (практичног) и духовног склопа; или, другим речима: наш акт је другачији./.../

Међу непријатељима Русије, који никако не прихватају њену културу и осуђују целокупну њену историју, посебно место заузимају римски католици. Они полазе од уверења да у свету постоје „срећа“ и „истина“ само тамо где се на челу налази католичка црква и где људи беспоговорно признају ауторитет римског папе. Сви остали, дакле, иду погрешним путем, све је мрак или јерес, и треба раније или касније да буде преобраћено у њихову веру. То представља не само „директиву“ католицизма, већ само по себи разумљиву основу или претпоставку за све његове доктрине,

књиге, оцене, организације, одлуке и активности. Некатоличко у свету треба да нестане: или путем пропаганде и обраћења, или пак казном Божјом.

Колико су ми само пута у последњим годинама католички прелати покушали лично да објасне, како „Господ гвозденом метлом чисти православни исток, не би ли се тамо устолучила једина католичка црква“... Колико пута сам се следио због мржње којом су били испуњени њихови говори и њихови погледи. И слушајући те говоре, ја сам почињао да схватам зашто је и како је прелат Мишел д'Ербини, који је руководио источно-католичком пропагандом, могао два пута (1926. и 1928) да путује у Москву, да би остварио унију с „обновљеном црквом“ и, у складу с тим, „конкордат“ с бољшевицима, и како је могао да, по повратку оданде, без икаквих ограда, објављује гнусне чланке комуниста, који су мученичку православну патријаршијску цркву називали (дословно) „сифилистичком“ и „развратном“... И ја сам управо тада схватио да до „конкордата“ Ватикана и Треће интернационале није дошло све до данас не зато што је Ватикан „одбацио“ и „осудио“ такав споразум, већ зато што то нису хтели сами комунисти. Схватио сам зашто је дошло до уништавања православних саборних и обичних цркава и парохија у Пољској, које су спроводили католици тридесетих година овога века... На крају сам схватио у чему је прави смисао католичких „молитава за спас Русије“; како оне прве, кратке, тако и оне коју је 1926. написао папа Бенедикт XV, за чије је читање, према објави, обећавано „триста дана индулгенције“.

И данас, када видимо како Ватикан годинама спрема поход на Русију, како масовно сакупља руску религијску литературу, православне иконе и целе иконостасе, како масовно припрема католичко свештенство за симулацију православног богослужења на руском језику („католичанство источног обреда“), и озбиљно проучава православну мисао и душу у циљу доказивања њихове историјске неоснованости – ми, Руси, морамо себи поставити питање: у чему се састоји разлика између православља и католицизма, и на њега одговорити с крајњом објективношћу и историјском документованошћу./.../

За разлике догматске природе зна сваки православни: прво, упркос одлукама Другог васељенског сабора (Константинопољ, 381. године) и Трећег васељенског сабора (Ефеског, 431, Правило 7), католици су увели у 8. члан Симбола вере допуну о исхођењу Духа светог не само од Оца већ и од Сина Божјег („Filioque“); друго, у 19. веку овоме је придодата нова католичка догма о „безгрешном зачећу“ Исуса Христа од Деве Марије („de immaculata concerpione“); треће, године 1870. установљена је нова догма о непогрешивости римског папе у стварима цркве и вероучења („ex cathedra“); четврто, 1950. још једна догма о посмртном телесном узнесењу Деве Марије. Ово би биле најважније разлике догматске природе које није признала православна црква.

Разлике црквено-организационе природе састоје се у томе што католици признају римског првосвештеника за главу цркве и јединог правога намесника Христовог на земљи, док православље признаје само Исуса Христа за главу цркве и сматра једино правилним да се црква гради на васељенским и помесним саборима. Православље такође не признаје светску власт епископа-бискупа, као ни католичке организације типа редова (пре свега језуита)./.../

Мисионарске разлике. Православље признаје слободу вере и у потпуности одбацује дух инквизиције – прогањање јеретика, мучења, ломаче и принудно крштавање (Карло Велики). Оно брани при обраћању чистоту религиозног сазрцања и његову ослобођеност од свакојаких мотива са стране, нарочито од застрашивања, политичких спекулација и материјалне помоћи („доброчинство“); оно не верује да земаљска помоћ брату у Христу доказује „правоверност“ добротинитеља. Православље настоји, по речима Григорија Богослова, „не да победи, већ да стекне браћу“ по вери. Оно не тежи власти на земљи по сваку цену.

Политичке разлике. Православна црква никада није претендовала ни на световно господство, ни на борбу за државну власт у виду политичке партије. Исконско руско-православно решење овог питања своди се на следеће: црква и држава имају посебне и различите задатке, али помажу једна другој у борби за благостање; држава управља, али не наређује цркви и не бави се принудним мисионарством; црква организује своју активност

слободно и самостално, чува световну лојалност, али о свему суди својим хришћанским мерилом и даје потребне савете, а каткад и прекоре властодршцима, а мирјанима поуке (сетимо се Филипа Митрополита и патријарха Тихона). Њено оружје није мач, није партијска политика и није интрига неког монашког реда, већ савет, поука, критика и изопштавање. Византијска и после-петровска скретања ове врсте не могу се окарактерисати као здрава појава.

Католицизам, напротив, увек, у свему и на све начине тражи власт (световну, клерикалну, имовинску и лично сугестивну).

Моралне разлике. Православље се обраћа слободном срцу човека. Католицизам – слепо-покорној вољи. Православље настоји да пробуди у човеку живу, стваралачку љубав и хришћанску савест. Католицизам тражи од човека да се повинује и поштује прописе (законе). Православље поставља питање о најбољем и позива на јеванђелско савршенство. Католицизам говори о „прописима“, „забранама“, „дозвољеном“, „опростивом“ и „неопростивом“. Православље иде у дубину душе, тражи искрену веру и искрену доброту. Католицизам дисциплинује спољашњег човека, тражи спољашњу побожност и задовољава се формалном страном ствари (види Н. З. № 119).

И све то је најтешње повезано с првобитном и врло великом разликом у самом акту.

Вероисповест се разликује од друге вероисповести по свом основном религиозном акту и оном што њега чини. Важно је не само то у шта верујеш, већ и то чиме, то јест каквим силама душе се остварује твоја вера. Од времена када је Христос Спаситељ утврдио веру на живој љубави (Мт 23, 37; Мк 12, 30–33; Лк 10, 27; упореди 1 Јована 4, 7–8, 16), ми знамо где да тражимо веру и како да је нађемо. То је од највеће важности за разумевање не само своје већ и туђе вере, као и читаве историје религија. Управо на овој основи ми треба да разумемо православље и католичанство.

Има религија које се рађају из страха и хране страхом; тако се афрички црнци у својој маси пре свега боје мрака и ноћи, злих духова, мађија, смрти. У борби са тим страхом и у његовом експлоатисању код других је и настала њихова религија.

Има религија које настају из пожуде и хране се еротиком, која се доживљава као „надахнуће“; таква је религија Диониса-Вакха; такав је „шиваизам леве руке“ у Индији; таква је руска секта самобичеваца.

Постоје религије чију основу чине фантазија и машта; њиховим следбеницима довољне су митске легенде и химере; песничтво, жртве и обреди; они занемарују љубав, вољу и мисао. Такву религију представља индијски браманизам.

Будизам је настао као религија одбацивања живота и аскезе. Конфучијанство се појавило као религија историјски кроз патњу достигнуте и искрено доживљене моралне доктрине. Религиозни акт Египта био је посвећен превладавању смрти. Јудејска религија је тражила пре свега национално самопотврђивање на земљи, истичући генотеизам (бог националне искључивости!) и етичке законе. Грци су створили религију породичног огњишта и видљиве лепоте. Римљани – религију магичног обреда. А хришћани?

Православље и католичанство подједнако налазе своју веру у Христу, Сину Божјем и у јеванђелској благовести. Па ипак, њихови религиозни акти су не само различити већ и по својој супротности неспојиви. (Управо ова чињеница одредила је и све оне разлике на које смо указали у чланку „Настанак и превладавање бољшевизма у Русији“).

Првобитно и основно буђење вере за православног је унутрашња побуда, сазрцавајућа љубав, која види Сина Божјег у свој Његовој благодати, у свом Његовом савршенству и духовној сили, клања му се и прима Га као сушту истину Божју, као своје главно животно благо. У светлости тог савршенства православни признаје своју грешност, чисти њоме своју савест и ступа на пут покајања и ослобађања.

Код католика, насупротив, веру подстиче вољна одлука: да се укаже поверење одређеном (католички-црквеном) ауторитету, да му се потчини и подреди, да човек натера себе да прихвати све што тај ауторитет одлучи и пропише, укључујући и питање добра и зла, греха и његове дозвољености. Зато код православног верника душа оживљава од слободне ганутости, од доброте, од топле радости – и тада процветава вером и њој одговарајућим

добровољним делима. Овде благовест Христа буди искрену љубав према Богу, а слободна љубав у души буди хришћанску вољу и савест.

Католик, напротив, сталним напорима воље приморава себе да прими веру коју му прописује његов ауторитет.

У стварности, међутим, вољи су у потпуности потчињени само спољашњи покрети тела; у много мањој мери њој је потчињена мисао; а још мање – живот маште и свакодневних доживљаја (емоција и афеката). Ни љубав, ни вера, ни савест нису потчињени вољи и могу да потпуно игноришу њена „присиљавања“. Могуће је натерати себе на стајање и клањање, али је немогуће присилити себе да осећаш дубоко поштовање, молитву, љубав и захвалност. Само се спољашња „побожност“ повинује вољи, а она и није ништа више до спољашњи привид, или просто лицемерје. Човек може себе да принуди да „жртвује“ имовину, али дар љубави, саосећања, милосрђа се не може изнудити ни вољом, ни ауторитетом. За љубављу – како земаљском, тако и духовном – мисао и машта иду саме од себе, природно и радо; воља, пак, може на томе да инсистира читавог живота, а да оне не подлегну том притиску. Из отвореног срца пуног љубави савест ће, као глас Божји, проговорити самостално и власно. Али дисциплина воље не води савести, а подређеност спољашњем ауторитету потпуно ће заглушити личну савест.

Тако се одвија та супротност и непомирљивост двеју вера; и ми, Руси, морамо то увек да имамо на уму.

Онај ко буде градио веру на вољи и покорности ауторитету, неизбежно ће морати да ограничи веру на интелектуално и вербално „признање“, остављајући срце хладним и тврдим, замењујући живу љубав – законима и дисциплином, а хришћанску доброту – „хвале вредним“, али мртвим поступцима. И сама молитва код њега претвориће се у безосећајне речи и неискрене покрете тела. Онај ко познаје религију старо-паганског Рима одмах ће у свему томе препознати његову традицију. Управо ове црте католичке религије руска душа је увек доживљавала као туђе, чудне, вештачки натегнуте и неискрене. И када од православних људи чујемо да у католичком богослужењу има гламурозности,

бљештавости, али недостаје искрености и топлине, понизности и усхићења, праве молитве и духовне лепоте – ми одмах знамо где за ово треба тражити објашњење./.../

Даље, ако вера зависи од воље и одлуке, онда је јасно да неверник не верује зато што не жели да верује, а јеретик спроводи јерес зато што је одлучио да верује на свој начин; и „вештица“ служи ђаволу зато што је опседнута злом вољом. Разуме се да су сви они преступници пред Законом Божјим и да их треба кажњавати. Отуда инквизиција и сва она сурова дела којима је испуњена средњовековна историја католичке Европе; крсташки походи против јеретика, ломаче, мучења, уништавање читавих градова (на пример, града Штединга у Немачкој, 1234); године 1568. сви становници Холандије, осим поменутих поименично, били су осуђени на смрт као јеретици, а у Шпанији инквизиција је престала да постоји тек 1834. Разлог тих казни је разумљив: неверник је онај који не жели да верује, он је злочинац и преступник пред лицем Божјим, њега чека пакао; и, ето, бољи је краткотрајнији огањ земаљске ломаче него вечити огањ пакла. Природно је да људи који су сами код себе вољом изнудили веру покушавају да је изнуде и код других; и виде у неверовању или туђој вери – не заблуду, не несрећу, не заслепљеност, не духовно сиромаштво, већ злу вољу.

Православни свештеник, напротив, држећи се речи светог апостола Павла (2. Кор 1, 24) не тежи да преузме власт над туђом вером него да пробуди радост у душама људи; и чврсто се држи Христовог завета о „кукољу“ који не треба пре времена сажећи (Мат. 13, 25-36). Он признаје водитељску мудрост Атанасија Великог и Григорија Богослова: оно што је силом постигнуто противно жељи – не само да је изнуђено, неслободно и ружно, већ се просто није ни догодило (Беседа 2,15). Отуда и упутство које је митрополит Макарије 1555. дао првом казанском архиепископу Гурију: да на све могуће начине привлачи себи Татаре и да их на леп начин – љубављу приволи на покрштавање, а да их страхом на покрштавање никако не нагони. Православна црква је одувек веровала у слободу вере, у њену ослобођеност од земаљских интереса и рачуна, у њену срдачну искреност. Отуда и речи

Кирила Јерусалимског: „Симон Мудрац у купатилу зарони тело у воду, али срце не просветли духом, спусти се и изађе телом, а душа остаде погребена.“

Даље, воља земаљског човека тражи власт. И Црква, која гради веру на вољи – неизоставно ће тражити власт. Тако је било код муслимана, тако стоје ствари код католика током читаве њихове историје. Они су увек тражили у свету власт, као да је Царство Божје овде на земљи – свакојаку власт: самосталну световну власт за папе и кардинале, а исто тако власт над краљевима и императорима (сетимо се средњег века); власт над душама и нарочито над вољом својих следбеника (исповедаоница као оруђе); партијску власт у савременој „демократској“ држави; тајну власт у редовима, тоталитарно-културну власт над свима и у свим пословима (језуити). Они гледају на власт као на оруђе у успостављању Царства Божјег на земљи. А та идеја је увек била туђа и јеванђелском учењу, и православној цркви.

Власт на земљи тражи вештину, компромис, лукавство, лицемерје, лаж, обману, интриге и издајство; а често и злочине. Отуда учење о томе да циљ оправдава средство. Узалуд противници тумаче ово учење језуита у смислу да циљ „оправдава“ или „благосиља“ лоша средства; тиме они само олакшавају језуитима да поднесу критике и оспоравања. Овде уопште није реч о „праведности“ или „узвишености“, већ или одопуштању од стране цркве, о дозвољености, или пак о моралној „исправности“. Управо у овом смислу, врло истакнути оци језуити, као што су Ескобар-а-Мендоза, Сот, Толет, Васкоц, Лесија, Санкец и неки други, тврде да „поступци постају добри или лоши у зависности од доброг или лошег циља“. Међутим, циљ човека је нешто за шта само он зна: циљ је лична ствар, потајна, која се да лако симулирати. С овим је тесно повезано католичко учење о допустивости и чак негреховности лажи и обмане: треба само речи које се изговарају протумачити у себи „другачије“, или користити двосмислене изразе, или ћутањем ограничити обим реченог, или прећутати истину – и лаж неће бити лаж, обмана неће бити обмана, а лажна заклетва на суду неће бити грешна (о овоме види код језуита Лемкуља, Суареза, Бузенбаума, Лајмана, Санкеца, Алагоне, Лесија, Ескобара и других).

Али код језуита постоји и друго учење, које коначно даје њиховом реду и њиховим црквеним делатницима одрешене руке. То је учење о рђавим делима, која се, наводно, врше „по вољи Божјој“. Тако код језуита Петра Алагоне (као и код Бузенбаума) читамо: „по вољи Божјој могуће је убити невиног, украсти, водити развратан живот, јер Он је Господар живота и смрти, и зато треба испуњавати Његову заповест!“ Само се по себи разуме да о постојању тако чудовишне и немогуће „заповести“ Божје одлучује католички црквени ауторитет, повиновање коме чини саму суштину католичке вере (све ове податке узимам из моје књиге „О супротстављању злу силом“, где су наведени аутентични извори).

Онај ко се, пошто размисли о овим цртама католицизма, окрене православној цркви, видеће и схватиће једном за свагда, да су најдубље традиције двеју вера супротне и неспојиве. Осим тога, схватиће још и то да се сва руска култура формирала, јачала и цветала у духу православља – и постала онаква каква је била почетком 20. века пре свега зато што није била католичка. Рус је веровао и верује љубављу, он се моли срцем, слободно чита Јеванђеље; ауторитет цркве помаже му у његовој слободи и учи га слободи, откривајући му духовно око, а не плашећи га земаљским казнама, како би избегао онострани. Руско добротинство и брига за сиромашне руских царева увек су долазили из срца и доброте. Руска уметност у целини израсла је из слободног сазрцавања срца: и романтична занесеност руске поезије, и тежње руске прозе, и дубина руског сликарства, и искрени лиризам руске музике, и изражајност руске скулптуре, и одуховљеност руске архитектуре, и дубока осећајност руског театра. Дух хришћанске љубави продро је и у руску медицину, с њеним духом служења, некористољубља, интуитивно-целовите дијагнозе, индивидуализације пацијента, братског односа према ономе који пати; и у руско право, с његовим тражењем праведности; и у руску математику, с њеним предметним сазрцањем. У руској историографији он је створио традиције Соловјова, Кључевског и Забелина. У руској војсци он је створио традицију Суворова, а у руској школи традицију Ушинског и Пирогова. Треба срцем сазнати ону дубоку везу која спаја руске православне свеце и

старце са склопом руске простонародне и просвећене душе. Читав руски начин живота је другачији и особенији зато што је словенска душа оснажила своје срце у заветима православља. Чак су и друге руске вероисповести (изузев католицизма) упиле у себе зраке те слободе, скромности, срдачности и искренности.

Сетимо се још да је читав наш Бели покрет са свом његовом верношћу држави, његовим патриотизмом и пожртвованошћу потекао из слободних и верних срдаца и да и данас опстаје захваљујући њима. Жива савест, искрена молитва и лично добровољно учествовање у рату спадају у најлепше дарове православља, и нема ни најмање основе да те дарове замењујемо традицијама католицизма.

Отуда и наш однос према „католицизму источног обреда“, који се данас промовише у Ватикану и многим католичким манастирима. Саму идеју – да се душа руског народа потчини путем претворничке имитације његовог богослужења и да, уз помоћ те лицемерне операције, заведе католицизам у Русији – ми доживљавамо као религиозно-погрешну, безбожничку и неморалну. Тако у рату бродови плове под туђом заставом. Тако се кријумчари роба преко границе. Тако у Шекспировом Хамлету брат сипа у ухо своме брату – краљу – смртоносни отров док овај спава...”

Иљиново опредељење за православно хришћанство, дакле, проистицало је из његовог најбољег уверења да је реч о религији слободе и љубави, у којој благодат Божја води човека ка Сунцу правде, Христу. Зато је он наглашавао да без обнове православне вере неће и не може бити обнове Русије.

Иван Иљин о Западу

Иако је изванредно познавао западну философију и културу, а од 1922. непрестано живео на Западу (или, можда, управо због тога), Иван Иљин је своје земљаке у емиграцији увек упозоравао да буду трезвени и опрезни. Говорио је: „Где год да се ми, руски национални емигранти, налазимо у нашем расејању, морамо увек да памтимо да нас други народи не схватају и не поимају, да се плаше Русије, да не саосећају с њом и да су увек спремни

да се радују сваком њеном слабљењу. Само је једна мала Србија нагонски саосећала са Русијом, али не знајући је и не познајући је./.../ У осталим земљама, међу другим народима, ми смо непознати и „непопуларни“.

По Иљину, то су већ уочили руски великани попут Ломоносова и Пушкина, који су приметили руску „неевропејску“ природу. Достојевски и Данилевски су схватили да Европа не само што не поима Русију, него је и не воли; савременост само потврђује ове тезе. Разлози тог непоимања и отуђености у Западној Европи су, поред непознавања руског језика, пре свега верски. Европом је од искона владао Рим – прво пагански, па папски, који је усвојио много тога паганског: „Грчка вероисповест, одвојена од свих осталих, даје нам нарочити национални карактер“, говорио је Пушкин. Иљин вели: „Рим никада није одговарао нашем духу и карактеру. Његова самоуверена, моћна и сурова воља увек је била одбојна за руску савест и руско срце. А грчку вероисповест ми смо примили на тако самосвојан начин, не мењајући је, да се о њеном „грцизму“ може говорити само у условном, историјском смислу“. Такође, Иљин каже да је Западу туђе руско схватање света, природе и човека.

Западњаци су горди, и не желе да се удубљују у друге и другачије светове, који се разликују од њиховог света. Гордост је увек кратковидост и безизлаз.

У свом тексту „Немачка – главни национални непријатељ Русије“, Иљин пише: „Руси, који су макар неколико година живели у Немачкој између два рата, видели су да се Немци нису одрекли „похода на Исток“, од освајања Украјине, Пољске и Прибалтика, и да спремају нови поход против *Русије*!.../Циљ Немачке није био „ослобађање света од комунизма“, па чак не ни освајање нових земаља на Истоку, него истребљење становништва у најважнијим руским областима и насељавање у њима Немаца. Њихов план је био замишљен одавно: 1. разорити и ослабити *Русију* ратом и револуцијом; 2. истребити руску националну интелигенцију помоћу бољшевика (то је стари немачки метод „обезглављивања“ народа, успешно примењен на Саксонце, Чехе и Западне Словене), 3. по могућности, истребити руско становништво у заузетим областима

(одатле гладни и голи и боси у концлогорима, принудни рад у Немачкој, систем узимања талаца, итд; аушвицки крематоријуми за Јевреје били су само генерална проба за масовно истребљење у освојеним областима); 4. населити и понемчити окупиране области; 5. раскомадати остатак *Русије* (демагогијом међу руским националним мањинама) и свуда поставити марионетске германофилске власти“. Рат који је Хитлер покренуо против Русије био је укорјењен у средњовековном германском империјализму.

Иљин је, у свом огледу „Шта свет наводи на раскомадавање Русије?“ истакао да Руска империја није уништила ни асимиловала ни један од малих народа на својој територији, док су Германи то чинили од самих својих почетака. У доба Карла Великог, од Данске до Дунава било је словенских племена – Бодрића, Љутића, Укра, Поморјана, Срба и других. Од њих није остало ништа: Германи су их нападали, убијали њихове племенске вође, угледне и утицајне, уништавали сваки отпор и на силу крштавали у римокатолицизам, чиме је отпочињала убрзана германизација.

Иљин је 1950. упозоравао да је немачка пропаганда уложила огромна средства у разбијање Русије, нарочито у украјински сепаратизам; указивао је да ће после пада комунизма многи властољупци уз помоћ западних сила, кренути да освоје власт у Русији; предвиђао је да ће „светска закулиса“ од својих планова комадања Русије одустати тек ако доживи потпуни пораз. Иљин је тада подсећао да је 1917. од земље у револуционарном хаосу свако отимао шта је хтео: Енглези су потапали руску флоту под изговором да би бољшевици могли да је скористе; Немци су освојили Украјину и стигли до Волге и Дона. Чим падне комунизам, кренуће опет дипломатске и војне претње, отимање сировина, подмићивање појединаца, партија и маса, организовање најамних банди, стварање марионетских влада, продубљивање грађанског рата по кинеском моделу. Иљин додаје: „А нова Лига народа покушаће поново да успостави „нови поредак“, посредством резолуција донетих без руског присуства (Париских, Берлинских или Женевских), усмерених на гушење и разградњу Националне Русије/.../Али за нас је поучно то што су европски политичари почели да причају, у исти мах, и о паневропском уједињавању и

о комадању Русије! Одавно слушамо те гласове... Светска закулиса сахрањује једину и јединствену националну Русију. Није то паметно. Није то далековидо. Жури се у мржњи и безнадежно је заувек.“

У свом тексту „Мрзитељи Русије“, Иљин је истакао да Западу није доста што је његовој отаџбини наметнуо комунизам. Они хоће још – „да понизе и оцрне руску културу, да прикажу руски народ као народ ропски, који је заслужио да робује, да припреме комадање руске државе и освајање руске територије, да унаказе, понизе и покоре њено православно-хришћанско вероисповедање. Напори у том правцу су трајали током читаве бољшевичке револуције. Они трају и сада“. У тексту „О нади у странце“, на страницама „Наших задатака“, Иљин је оштро прекоревао руске емигранте који су веровали да ће им странци помоћи у борби против совјетске власти, подсећајући на све акте непријатељства које су ти исти странци предузимали кроз векове, настојећи да покоре и униште њихову отаџбину. Поставља Иљин и питање – с каквим то страним политичарима шурују тзв. либерални Руси? Па зар су то утицајни политичари својих земаља? Нису, јер „где, у којој то држави политичар који саосећа са националном Русијом може да изгради каријеру? То је било могуће само у краљевској Србији“. Иљин завршава свој текст: „Па чему да се надамо? Јер се без наде никад не може! Наша нада је двострука. Пре свега, у Бога, да се неће срдити на нас довека и да ће нас помиловати... Друга је нада у духовно оздрављење руског народа/.../Русију могу ослободити и препродити само Руси!“

Паметном више него доста.

БЕЛИМ ПО ЦРВЕНОМ

Критика комунизма

Иван Иљин је наводио шест разлога због којих је комунизам насртај на Бога и човека: прво, он је противприродан, јер не прихвата личносни начин живота који је Бог дао човеку, и гаси сваку личну иницијативу; друго, он је антисоцијалан, јер проповеда идеје класне мржње и освете, вечне борбе пролетера против свих који то нису – комунисти тиме укидају идеју народног братства и солидарности, прогоне грађане, наводе их да буду потказивачи и морални шљам, пљачкају имовину, тобож у име „национализације“, а, у ствари, да би је преотеле комунистичке вође, при чему је темељ комунистичке мржње завист; треће, комунизам траћи народну снагу, јер уводи потпуно апсурдне начине привређивања, проглашавајући их за једине исправне, чиме народ губи вољу за живот и рад; четврто, због своје противприродности, од гушења побожности до уништавања личне иницијативе, комунизам је осуђен на то да се спроводи терором; пето, комунизам није праведан – свеопшта присилна једнакост је највећа неправда, јер људи се ни не рађају једнаки; шесто, комунизам не ослобађа људе, него им узима сва права и слободе.

Иљин је сматрао да је праведно оно друштво које спаја стваралачки однос према приватној својини са „социјалним“ настројењем народа – хришћанска љубав и братство су основа социјалности; чувати слабе, потребите, болесне, беспомоћне, повезивати напредак појединца с наплетком заједнице, будити

и подстицати у народу каквотне стваралачке силе – то је пут ка препороду. Својинско право, уосталом, око кога су се толико ломила копља, јесте *право које морално обавезује*.

Комунизам је борбени антитеизам, који је разарао све људско у Русији. У књизи „Криза безбожништва“, Иљин је показао да комунизам удара на саме темеље живота, а пре свега на веру, морал и породицу. Јарославски (Губељман), вођа Савеза борбених безбожника, јасно је говорио: „Тамо, где побеђује религија, комунизам губи снагу. И комунистичко устројство живота може бити остварено само тамо где је народ ослобођен од религије“. Комунизам је био сатанистичка религија, о чему говори руски социолог, један од челника Светског конгреса породица, Алексеј Комов: „Уместо Десет заповести, имали смо партијски програм, уместо Свете Тројице Маркса, Енгелса и Лењина, уместо свештеника комесаре, уместо Царства Небеског – светлу будућност на земљи, уместо крста – петокраку и пионирску мараму, уместо икона Лењинове бисте, уместо крштења пријем у пионире, комсомолце, партију, уместо светаца – хероје социјалистичког рада, уместо Васкрслог Христа – Лењинову мумију. Петрокрака је вишезначни окултни симбол – у јудаизму то је звезда Соломона, у масонским ложама кључно знамење ове тајне организације, у средњовековним јересима, попут катарске, застава мржње према традиционалним облицима живота и сан о хиљадугодишњем царству човековом на земљи. Срп је симбол неизбежне смрти, који је био у рукама Плутона, цара подземног света. У Средњем веку смрт је, ако се сећате, представљана са српом у руци. Чекић је масонски инструмент изградње Соломоновог храма и симбол власти над друштвом. Лењинов маузолеј, у који је смештена злокобна мумија, грађен је по узору на степенасте пирамиде Месопотамије и Мексика, а тамо су, зна се, приношене и људске жртве.

Да ли је случајно да су, у име „светле будућности“, после 1917. побијени милиони: царска породица Романових, грађански слој, козаци, сељаци, дворјанство, а најпре људи хришћанске вере? Рецимо, само 1937. ухапшено је 162.500 делатника Руске Православне Цркве, а стрељано њих 89.600. Русија је пре доласка большевика имала 80 хиљада храмова и капела, да би их уочи Другог

светског рата остало стотинак. Имала је хиљаду манастира, да би сви до једног били затворени. Кад је Стаљин решио да се обрати Цркви ради помоћи у Великом отацбинском рату, само тројица епископа су били на слободи“. („Геополитика“, септембар 2014).

Зато је Иљин против комунизма водио одлучан бој: бели витез против црвене аждаје.

О супротстављању злу силом

Једна од кључних Иљинових књига, „О супротстављању злу силом“ написана је против толстојевског, квазихришћанског учења, о непротивљењу злу. Посвећена је белима и њиховој анти-бољшевичкој борби. Иљин у њој поставља низ пресудних питања и на њих одлучно одговара. Да га чујемо (превод је из истоимене Иљинове књиге, и припада Ани Јаковљевић): „Питање о супротстављању злу: да ли му се и како треба супротстављати, није питање расположења, произвољности, укуса и темперамента, већ је питање карактера и религиозности, то је питање религиозног карактера, то је питање основне религиозне силе – љубави, и то љубави која прихвата свет. Основни проблем нашег истраживања нема смисла за оног ко одбацује свет, ко не признаје његове вредности, ко не види у њега уложене Божанске снаге и творевине, као и за оног ко га вољом не прихвата. Спољашње манифестације зла са којима се треба борити улазе у ткиво света који се одбацује и, ако у свету нема ничег што вреди бранити од напада злотвора, ако тај свет заслужује само да буде одбачен, да му окренемо леђа и да се удаљимо, онда се и проблем силе и мача гаси и отпада. Проблем мача је практичан проблем и његово решење зависи од практичног прихватања света, јер онај ко одбацује свет одбацује и мач (али не и обратно). Међутим, онај ко не одбацује свет само на речима, фразом или позом, већ га одбацује истински, тај нема никаква права да остави своју личност у његовом саставу; јер све дотле док човек пристаје да живи у свету, он прихвата свет већ самим тим што се користи њиме, његовим добрима и његовим могућностима. Осамљивање, пустињаштво и смањење потреба не изражавају доследно одбацивање света, напротив: све је то

посебан начин прихватања света, и то истанчаног прихватања, које води строгом избору да би се дошло до новог виђења. Једном речју, сваки човек који није самог себе умртвио прихвата свет и зато проблем мача за њега има и смисао и значај.

За хришћанина се питање о прихватању света решава тиме што он следи Христа. Хришћанин мора ићи Његовим стопама: попут Њега – он мора прихватити свет, али не и зло у свету; попут Њега он мора примити зло, осетити га и схватити, али га не сме прихватити; он са злом мора започети борбу на живот и смрт. Следећи Христа, прави хришћани су увек примали на себе светско бreme и муку света, а самим тим и муку зла и бreme борбе с њим, и то како у себи самима, тако и у другима. Примајући на себе ту муку и борбу, они су се припремали и за завршницу ношења крста: за прихватање смрти у борби од руке зла које је одбачено.

Да бисмо достојно прихватили свет морамо с потпуном очигледношћу схватити Божије дело на земљи и стваралачки га, свом својом снагом, вољом и делом прихватити као своје сопствено дело. При томе, своје дело не смемо приказивати као Божје, него Божје дело морамо прихватити као своје. И у зависности од тога колико то човеку пође за руком, он ће успети да тачно постави и реши проблем мача...

Они који одбацују мач инсистирају на томе да је пут мача неправедан пут. То је тачно што се тиче апсолутне моралне оцене, али није тачно када се тиче указивања на реални исход. Разумљиво је маштати о томе да за морално савршеног човека не постоји несавладива препрека за чисто духовну победу над злом, да он може да заустави и преобрази злочинца само својим погледом, речју или покретом. Овакво маштање је разумљиво јер представља резултат двају идеја које су се укрстиле: идеје богоподобности савршеног човека и идеје Божије свемоћи; оно као да се позива на то да се истински савршен човек приближава Божијем савршенству, које увећава његове духовне снаге, тако да пред том духовном снагом злочинац све теже опстаје. То је племенито, али наивно маштање. Његови недостаци показују се истог часа када оно покуша да се претвори у универзално правило понашања.

Ово маштање је духовно мањкаво, јер обраћање и преображај злочинца морају бити његов самостални акт, пламен његове личне слободе, а не одраз туђег савршенства, јер да је то могуће, он би се од самог Божанског даха већ одавно преобразио. Ово маштање је и историјски неуверљиво: духовна снага праведника има границу пред суштим злочином. Чини се да хришћанину ни не приличи да прецењује ово маштање, будући да пред очима има ликове бројних светаца које су на смрт измучили злочинци који се нису преобратили нити преобразили...

Пут мача је пут који није праведан, али ко је тај човек који се плаши те неправедности, проглашава је за „злочин“ и бежи од ње? То је исти онај човек који не само да се у току читавог свог живота мирио са свим могућим неправдама, зато што су му оне биле „потребне“ или „корисне“, него мирне душе и сада константно греша, и то у своју „корист“, а да му то ни на памет не пада. И онда, одједном, када треба на себе да преузме терет државности, служење које, по дубоким речима Петра Великог, представља истинско „Божје дело“ и зато не трпи „потцењивање“, он се тада досећа да свакако мора бити безгрешан праведник, плаши се и афектирано проглашава ту неправедност за „грех“, и нестаје без трага и гласа...

Да, пут мача јесте неправедан пут, али не постоји духовни закон према коме онај ко пролази кроз неправедност, обавезно иде ка греху... Ако би то било тако, онда би сви људи, будући да непрестано пролазе кроз неправедност па и кроз грех, били унапред осуђени на неминовну пропаст, јер би се греси гомилали и њихов терет би повукао човека у провалију. Не, животна мудрост није лажно праведништво, она се испољава онда када се због нужности одважно ступи у неправедност, када се иде кроз њу, али не ка њој, када се ступи у неправедност да би се из ње изашло.

Да, пут силе и мача није праведан пут, али зар постоји други који би био праведан? Да то случајно није пут сентименталног несупротстављања, који смо већ разобличили као пут издаје слабих, саучесништва са злочинцем, „сакривице2 са оним ко врши спречавање и, најзад, као пут наивно-лицемерног задовољства собом? Наравно, овај пут има „мирнији“ и „пристојнији“, мање

крвав спољашњи облик, али само лакомисленост и зла тупост могу да се не досете каквом ценом су плаћени тај „мир“ и та „пристојност“...

Ако неко пред лицем агресивног злочина захтева „идеалан“ и савршен морални излаз и не прихвата ниједан други, онда он не разуме основну животну трагедију: да из такве ситуације нема идеалног излаза. Већ због самог присуства противдуховне и противљубавне бесне воље у души другог човека, безусловно праведан излаз постаје до крајности тежак и проблематичан: јер како не судити и не осудити? Како да не напустимо пуноћу духа и да се не узнемиримо? Како да се не инфицирамо и не супротставимо? Међутим, ако је присутно истинско зло које се претвара у спољашње зле поступке, онда праведан излаз постаје фиктиван и лажан задатак. Овај излаз не постоји и не може постојати, јер дилема пред коју је човек стављен не дозвољава ту могућност. Ова дилема ствара велики сукоб између човековог духовног задатка и његовог моралног савршенства, сукоб који одувек прати човека у његовом земаљском животу. Свако од нас мора слободно сагледати Божје дело и добровољно га прихватити, али није довољно бити чврст само у прихватању, треба бити чврст и у одбрани овог дела. Увек је могуће појављивање људи, личности, савеза и организација које ће „слободно“ одбацити Божје дело, утврдити се у супротном и кренути у напад. Злочинац, који је нарушио Божје дело и који на то присиљава и друге људе, ставља сваког ко је прихватио Божје дело пред дилему: изневерити и издати свој духовни и религиозни задатак, а сачувати своју „праведност“, или остати веран Богу и своме назначењу тиме што ће се изабрати и остварити пут неправедности. Не постоји праведан излаз из овог положаја, јер онај ко је изневерио Божије дело и издао свој духовни задатак може свој излаз сматрати праведним само зато што га није до краја промислио. Одсуство морално савршеног начина деловања пред злочинцем који напада мора бити схваћено и до краја промишљено.

Ако праведан излаз објективно не постоји, онда је проблем праведног излаза лажан и његово тражење безнадежно, а понекад се иза те безнадежности успешно скривају кукавичлук и

неискреност. Напротив, смелост и поштење овде захтевају отворено прихватање духовног компромиса.

Ако се у свакодневном животу и обичном говору компромис састоји у прорачунатом уступку човека који пази на свој лични (или групни) интерес и који се нада да ће мања жртва донети већу корист, онда се духовни компромис, који смо ми установили, не врши у личном интересу и не покушава да донесе никакву корист. То и јесте несебично прихватање своје личне неправедности у борби са злочинцем као са непријатељем Божјег дела. Онај ко прихвата духовни компромис, тај не размишља о себи већ о Предмету, а ако размишља о себи, онда не размишља због свог свакодневног интереса, већ због свог духовног и моралног рада, и ако размишља, онда то чини мање него онај који се скрива и дрхти над својом лажном праведношћу. Компромис носиоца мача се састоји у томе да он свесно и слободно, добровољно прихвата морално неправедан излаз као духовну нужност. И ако је свако одступање од моралног савршенства неправедно, онда он на себе преузима и неправедност, и ако свако свесно, добровољно допуштање неправедности представља кривицу, онда он прихвата и кривицу за своју одлуку. Ако је до тада имао највећу срећу да живи приближавајући се захтевима савести, сада он ускраћује себи ту срећу као немогућу. /.../Пред лицем те немогућности онај ко се супротставља мора се одлучити на духовно нужан, па макар и неправедан пут. Он мора прихватити постојећу моралну безизлазност и мора је одбацити осећањем, вољом, мишљу, речју и поступком. Будући да жели добро и да је предан Богу, он види да је принуђен да на себе преузме неправедност у име религиозно исправног циља, па, можда, и кривицу, и да се на неки начин удаљи од добра, и то потпуно свестан онога што чини. Његов је положај морално трагичан, и јасно је да само јаки људи имају снаге да из њега изађу. Међутим, јак човек потврђује своју снагу управо тиме што не бежи од конфликта у лажну и врлу пасивност, и не затвара очи пред његовом трагичном природом, и не пада због малодушности у лицемерје; јак човек схвата трагичност свог положаја и иде му у сусрет да би у њега ушао и да би га потом искоренио. Он преузима на себе неправедност, али не због себе

већ у име Божјег дела. Оно што он чини у тој борби представља његов сопствени поступак, његову сопствену делатност, и он ни не помишља да је припише Богу. То је људски излаз који он сам осмишљава као духовни компромис и који је у исто време његов подвиг; јер он представља велики предметни напор његове воље у борби коју он води за добро. Овде подвиг није само у вођењу борбе, већ и у духовном напору који је потребан да би се отворено прихватила и издржала могућа кривица. Напрезање духа овде је потребно не само да би се убио злочинац већ и да би се издржао сопствени поступак, и живот проживео са извршеним делом, а да се при том оно не унижава малодушним одрицањем његове нужности, нити идеализацијом његовог моралног садржаја./.../

Борба са злом увек захтева хероизам. Не само када се води у облику унутрашњих напора, који човека васпитавају и дају му духовна крила, него и када се води мачем који присиљава и спречава. Хероизам мача није само у томе што је његово дело тешко, узнемирујуће, пуно лишавања, опасности и патњи, већ је и у томе што су носиоцу мача потребни посебни духовни напори да би сачувао своју духовну тврђаву, јер његов хероизам јесте хероизам свесно и убеђено прихваћене неправедности. Осим тога, човек који се хвата мача у безизлазној борби са злочинцем јесте херој још и зато што тиме преузима на себе бреме света. Стављен пред основну трагичну дилему, која му не оставља морални излаз, он религиозно пристаје на ту безизлазност и, бирајући најмање неправедан и најтежи пут мача, он тај пут прихвата као своју судбину.

Религиозно прихватање своје судбине представља основни хероизам на који је позван сваки човек, и то не у смислу квијетизма, детерминизма, безвољности или фатализма, него у смислу вољног, животно-делатног и религиозно-преданог прихватања које созерцава живот као служење, осветљује га зраком мисије и улива сву личну снагу у религиозно служење тој религиозној мисији. Судбина човека је таква да на земљи има посла са дивљањем зла које се од тог дивљања не може одговорити. Човек не може побећи од своје судбине; постоје само две могућности: или да се нечасно од ње окрене и да је доживљава у слепилу и

малодушности, или да је часно прихвати, осмишљавајући то прихватање као служење и остајући веран свом задатку. Али то значи и посегнути за мачем у име Божје ствари.

У том прихватању своје судбине и мача човек „губи своју душу“, али учвршћује свој дух и његову врлину. Он губи своју душу не само у nižем смислу – тако што се слаже да изгуби свој земаљски живот у борби са злочинцем, него и у вишем смислу – тако што узима на себе извршење дела чије бреме он потом носи, можда кроз читав живот, дрхтећи и гадећи се при сећању на њих. Он прихвата не само бреме смрти, него и бреме убиства; а са бременом убиства, осим мучности самог акта, преузима и мучност одлуке, одговорности, можда, кривице. Његова духовна судбина га води мачу и он је прихвата, и мач постаје његова судбина. И изабравши тај излаз, то херојско решење основне трагичне дилеме, он није праведан већ је у праву.

Христос није учио мачу него љубави. Али никада, ниједном речју није осудио мач, ни у смислу организоване државности, за коју мач представља последњу санкцију, нити у смислу војничког звања и дела. И већ су први његови ученици, апостоли Петар и Павле (I Петрова, II, 13-17; Рим. XIII, 1-7.), открили позитиван смисао тога што их није осудио. Истина, апостолима је указано да мач није њихов позив „јер сви који се маше за нож од ножа ће погинути“ (Матеј, XVI, 52); и Христос није желео да га бране оружјем. Управо кроз то одбијање да буде браћен и кроз разговор о плаћању пореза (Матеј, XXII, 17-21; Марко, XIII, 14-17), и кроз разговор са Пилатом (Јован, XVIII, 3-38; XIX, 9-11) провејава дух слободне, царске лојалности, којег ће касније утврдити апостоли, а којег нису достигли – и којег су касније одбацили – они који су, попут Атенагоре, Тертулијана и других, одбацили и свет.Земаљска погибија тако остаје највиша јеванђелска „казна“ предвиђена за носиоца мача.

Христос је учио љубави, али управо љубав уздиже различите ствари: и жртву неправедности и жртву живота. Да, онај ко узме мач од мача ће и погинути, али љубав може подстаћи човека да прихвати погибију. Онај ко је узео мач спреман је да убије, али исто тако мора бити спреман и на то да буде убијен;

зато прихватити мач значи прихватити смрт, и онај ко се плаши смрти тај не би требало да се лаћа мача. Међутим, у љубави не само да нестаје страх од смрти, него се откривају побуде и убеђења која воде мачу. Смрт није само „казна“, која је у мач заложена, него и живи разлог за прихватање мача. Јер латити се мача има смисла само ако се то чини у име нечег за шта вреди умрети: у име Божјег дела на земљи. Бесмислено је да се мача лаћа онај ко на свету нема и не зна за ништа што би било изнад њега самог и његовог личног живота; за њега је исправније да баца мач и да се спашава, па макар и по цену издаје и понижавајућег покораванја злочинцима. Али има смисла погинути за Божје дело у себи и у другима. Онај ко умире за њега даје мање за веће, своје лично за надлично, смртно за бесмртно, људско за Божије. И тиме што даје свој живот, човек мање чини већим, своје лично надличним, своје смртно бесмртним, јер себи, човеку, он приписује врлину слуге Божјег. У овом смислу смрт је разлог за прихватање мача.

Духовни компромис који смо ми открили и утврдили неизбежан је за човека у његовом земаљском животу. Начело спољашње присилне државности се не своди на мач, али се у последњој инстанци на њему заснива: државна ствар се никако не своди на мач, али мач јесте њена последња и нужна потпора. Онај ко не признаје мач, тај руши државу; али узалуд он мисли да тиме себе спашава од компромиса, јер он пре прихвата безвољни, кукавички, издајнички и лицемерни компромис, него компромис који је вољан, смео, самопожртвован и частан. Мач као симбол људског раздвајања на живот и смрт није, наравно, оно „морално најбоље“ у односу човека према човеку. Али то што „није морално најбоље“, ипак је духовно нужно у животу људи. Није свако способан да се лати мача и да се помоћу њега бори, нити да у тој борби остане на духовној висини. За ово нису потребни најгори, него најбољи људи, који у себи спајају племенитост и снагу, јер слаби неће изнети то бреме, а зли ће изневерити задатак мача...

Тако настаје један од трагичних парадокса људског земаљског живота: најбољи људи су позвани да воде борбу са злочинцима, да с њима ступе у неизбежан контакт, да присиле њихову злу вољу, да спрече њихову злу делатност и да, при томе, воде борбу

средствима која нису најбоља, од којих ће мач увек бити најдиректнији и најплеменитији. Вођење државне борбе са злочинцима ствар је нужна и духовно исправна; али путеви и средства те борбе бивају принудно неправедни. И само су најбољи људи у стању да поднесу ту неправедност, а да се њоме не инфицирају; да у њој нађу и сачувају праву меру; да увек имају на уму њену неправедност и духовну опасност; и само најбољи могу пронаћи за њу најбољи лични и друштвени противотров. Монаси, научници, уметници и пасивни посматрачи срећни су у поређењу са државним владарима: њима је дато да стварају чисто дело чистим рукама. Али они не могу судити и осудити политичара или војника; напротив, морају им бити захвални, за њих се морају молити; требало би да им желе мудрост и очишћење, јер би морали да схвате да су њихове руке остале чисте за чисто дело само зато што су се нашли људи чистих руку за нечисто дело. Они морају имати на уму да би живот на земљи био немогућ када би код свих људи страх од греха био јачи од љубави према добру.

У једном од својих писама Амвросије Медиолански приповеда о тузи која обузима анђеле када морају да оставе блаженство пасивног посматрања са висине, са његовим миром и чистотом, и да, по Божјој заповести, слете на земљу доносећи злочинцима суд, казну и ватру Божанског гнева; добром бићу не доноси радост него тугу када мора да напусти плерому, окрене се злу и казни га по заслуги... У овој слици сваки племенити носилац власти и мача мора наћи себи утеху и извор снаге.“

Значи, по Иљину, рат са злочинцима се мора водити, али га не смеју водити најгори, него најбољи. Изворна идеја аристократије и витештва је право на власт и углед на основу саможртвовања храбрости. Племић и витез бране заједницу до своје крви, и само на основу те дужности, они стичу своја права. То је оно што Солжењицин зове *жртвеном елитом*.

Зауставити злочинца

Иљин, знајући да је борба против зла и злочина тешка и пуна бола за оног ко, макар и најчистијег срца, у њој учествује, настоји

да одговори на питања која сваком човеку поставља савест. Ево неких од одговора:

„Међутим, обраћајући се вољи злочинца, он [заштитник добра, нап. прир.] пред собом нема здраву унутрашњу снагу, способну на самоприсилу и самообуздавање већ расклиману, разложену, пометену похоту. Ако је то воља, онда је она слепа; не она која води већ која опседа; није воља која бира него неизбирљива; и ако је она која влада, онда влада под зловним страстима. То је „воља“ која не познаје самообуздавање и која не жели да га упозна; и при том је толико мотивисана изнутра да се снага психичке присиле, која долази споља, показује немоћном и недовољном. Ипак постоји „воља“ која се испољава, објективизира кроз бујицу спољашњих дела и поступака, који јој пружају животно задовољење. Инсистирати на томе да је спољашњи притисак на ту „вољу“ допустив само уз њену претходну сагласност може само духовно и психолошки наиван човек: јер само духовна наивност може да поштује аутономност зловне похоте и само психолошка наивност може да допусти да зла похота изрази своју сагласност за то да је спољашња интервенција лиши задовољства. Зато се не треба заслепљивати и отежавати своје понашање том „несагласношћу“ злочиначке похоте. Злочинац, наравно, „није сагласан“ на то својом зловом, и ово је природно јер зло не би било зло већ добродушна слабост ако би се мирило са противделовањем. Али онај ко се супротставља, ко присиљава и спречава, извана поражавајући активну злу похоту злочинца, дужан је да се обраћа његовој потенцијалној духовности, уверен да је духовна вољност, пошто је још жива – на његовој страни. Аутономија злочинца била би света само онда ако би и у злоби и у злочинима она остајала као манифестација духа, али, у суштини она представља манифестацију противдуховности; и њена суштина није у самозаконитости (аутономији) и није у управљању собом, већ у безакоњу и саморазуздавању.

Најзад, супротстављање које присиљава и спречава злочинца никако не постаје манифестација зла или злочин због тога што се на човека преноси посредством његовог тела./.../

Физичко деловање на другог човека против његове воље

духовно се појављује у животу сваки пут када га изда унутрашње управљање собом и нема духовно-душевних средстава да би се предухитриле непоправљиве последице грешке или зле страсти. У праву је онај ко одгурне од провалије путника који се у њу загледао; ко отме од озлојеђеног самоубице бочицу са отровом; ко на време удари по руци револуционара који циља; ко у последњем тренутку обори подметача пожара; ко из храма истера бестиднике који се баве врачањем; ко се пушком баца на гомили војника који силују девојчицу; ко свеже неурачунљивог и украти опседнутог злочинца. Да ли ће он тиме испољити злобу? Неће – већ осуду, узнемиреност, гнев и истинску вољу да се не допусти објективација зла. Да ли ће то бити поништавање духовног начела у човеку? Не, већ његово вољно утврђивање у себи и вољни позив другом који открива своју недовољност. Да ли ће то бити акт који руши љубавно сједињење? Не, то ће бити акт који тачно и мужевно испољава духовно раздвајање између злочинца и оног ко то није. Да ли је то издаја Божијег дела на земљи? Не, то је верно и самопредано служење Божијем делу.

Можда ће то ипак бити „насиље“? Није свака примена силе на „несагласног“ насиље. Насилник каже својој жртви: „ти си средство за мој интерес и моју похоту“; „ти ниси аутономни дух, већ мени потчињена жива ствар“; „ти си у власти моје самовоље“. Напротив, човек који присиљава или спречава у име духа не чини присиљеног средством свог интереса и своје похоте, не негира његову аутономну духовност, не предлаже му да постане жива ствар, не чини га жртвом своје самовоље. Али, он као да му каже „слушај, ти управљаш собом непажљиво, погрешно, некомпетентно, лоше и стојиш пред кобним грешкама“; или „ти се понижаваш, напрасито бесниш, ти поричеш своју духовност, ти си опседнут злом, ти си неурачунљив – губиш се и пропадеш – заустави се, овде ја томе стављам крај!“. Тиме он не руши духовност безумника, већ поставља темељ његовом самообуздавању и самоизградњи; он не понижава његово достојанство, већ га присиљава да прекине своје самопонижење; он не пориче његову аутономију, већ захтева њено успостављање; он не „чини насиље“ над његовим „убеђењима“, већ потреса његово слепило

и освешћује га по питању његове непринципијелности; не учвршћује његову противљубавност, већ окончава његову мржњу која прелази границе. Насилник напада, онај ко спречава – парира. Насилник тражи покорност себи самом; онај ко присиљава тражи повиновање духу и његовим законима. Насилник презире духовно начело у човеку; онај ко присиљава поштује га и брани. Насилник користољубиво мрзи; оног ко спречава не покрећу ни злоба ни похлепа, већ праведан предметни гнев.

Наравно, постоје међу њима и сличности: ни насилник ни онај ко спречава не наговарају и не мазе; обоје делују на човека упркос томе што он није „сагласан“; ни један ни други не презају од деловања на човеков спољашњи састав. Какво је површно посматрање потребно да би се на основу тих формалних аналогја утврдила суштинска једнакост и подједнака духовна забрањеност како насиља тако и спречавања?

Дакле, целокупно учење о противдуховности и противљубавности физичке присиле и спречавања усмерених против злочинца пада као неосновано, као предрасуда и сујеверје. Ни присила ни спречавање нису ни противдуховни ни противљубавни, такво је само злобно насиље. И док га врши, човек никада није у праву: и зато што је зао; и зато што је објективирао своју злобу; и зато што је презрео туђу духовност; и зато што је другог претворио у средство своје похоте. И то да он није у праву стоји, независно од тога шта ће у коначном збиру донети ономе ко је пострадао и, можда, чак и њему самом – моралну корист или моралну штету... Присила усмерена против злочинца и злобно насиље, без обзира на кога је усмерено, нису једно те исто; њихово мешање је беспредметно, неправедно, пристрасно и слепо./.../

Од самог почетка је јасно да се оваква поставка питања не разликује само суштински од оне поставке коју су биле истакле присталице несупротстављања, него је и потпуно одбацује. Њихова поставка се у целисти заснива на недовољном, погрешном духовном искуству – чисто личном, предметно непровереном, филозофски незрелом. Предметно и истински они не проверавају то о чему говоре, наивно полазећи од сопствених душевних стања и не подозревајући да је то филозофски опасно и недопустиво.“

Дакле, апсолутни пацифисти су (ако су искрени) интелектуално и политички наивни, али друштвено могу бити опасни, поготову кад заједницу треба бранити. Они, пак, који су пацифисти-петоклонаши, и који свесно, јудински, раде за туђина, иду путем несрећног издајника чији лик Нови Завет тако јасно приказује.

Морални пацифизам

Човек који се бори против зла морално је трагичан. Човек који то не чини најчешће је кукавица. Распет између тих и таквих крајности, он је *дужан* да у борбу уђе. Иван Иљин каже: „Може ли човек који тежи моралном савршенству да се супротстави злу силом и мачем? Може ли човек који религиозно прихвата Бога, његов свет и своје место у свету да се не супротстави силом и мачем? То је било основно двоструко питање из којег је проистекло целокупно наше истраживање! Шта на то питање може и мора да одговори морално-племенита душа која у својој љубави према Богу и Његовом делу на земљи тражи религиозно исправан одговор воље на спољашњи напад зла?

Одговор који смо добили звучи несумњиво и одређено: физичко спречавање и присила могу бити религиозна и патриотска човекова обавеза и тада он нема права да их не употреби. Испуњење те обавезе уводи га као учесника у велики историјски бој између слугу Божјих и снага пакла. У том боју он неће морати само да исуче мач, него ће на себе морати да преузме и терет убиства.

У вези са последњим закључком у решавању овог проблема појављује се дубоко и суштинско усложњавање. Убити човека... Зар онај ко убија ближњег чува своје „морално савршенство“? Зар такав исход може бити морално правилан, безгрешан и праведан? У складу са основним питањем одговор мора да задовољи човека „који тежи моралном савршенству“... Зар савест човека може, под било којим условима, признати убиство као безгрешно-праведну ствар? А ако не може, како се, онда, задовољити таквим одговором?!.../

Да ли се, заправо, у борби са злом, нарочито при спољашњој присили и спречавању, лично морално савршенство онога ко се бори умањује и деформише? /.../

Човек није праведник и борбу са злом не води као праведник нити међу праведницима. Будући да сам у себи крије начело зла и бори се са њим, и мада је далеко од тога да га потпуно порази, он види да је присиљен да помаже другима у њиховој борби и да спречава делатност оних који су се већ предали злу и траже свеопшту пропаст. /.../Човек, који искрено воли и кога воља води, бори се чак и када нема довољно снаге и када је сиромашан. Он не почиње од врха – од идеала, него са дна – од несреће и нужде. И у томе је у праву: јер је у борби са злом разумно и реално не полазити од максимума моралног савршенства, затварајући очи пред својом неправедношћу и свима својственом грешношћу, већ од постојеће ситуације злих страсти и племените воље, тражећи могући минимум греха и могући максимум помоћи и учвршћивања. То никако не значи да човек мора у себи да угаси вољу за моралним савршенством, напротив, та му је воља потребна до последњег даха. Али то значи да се његова наивна фантазија о лаком достизању савршенства може опростити само деци: бити светац у машти није исто што и бити светац на делу. Од прихватања те разлике, од спознаје те разлике које прожима човекову душу, душа се кали и постаје мудра. Човек непрекидно мора да негује и јача вољу за моралном чистотом; мора у себи да јача чисту и искрену вољу за пуноћом духовне љубави и за њеним потпуним претварањем у животне ствари, али не мора и не сме да умишља да ће у томе брзо и лако успети. Међутим, што више у томе успе, то ће пре успети да нађе и мање неправедан или, што је исто, наћи ће праведнији излаз. „Више“ ће постићи онај ко тражи „све“, али се дешава да неразумно, упорно захтевање „свега“ одузима човеку и „мање“, јер постоје одређене животне ситуације у којима очито не треба тражити праведност или светост већ најмање зло и најмању неправедност. У таквим случајевима практични максимализам ће увек бити испољавање наивности или лицемерја./.../

Ако се морално савршенство састоји у постојању потпуне љубави према свему што живи и постоји, онда борац са злом, који је духовно прогледао, допушта у самом себи морално несавршенство, ограничено штетно стање, и на њему заснива своју делатност. Он ће утврдити да није попут сунца способан да подједнако сија и злима и добрима (Матеј, V, 45) и деловаће у складу с том спознајом. Ма како била предметно основана и праведна и, колико је то могуће, правилна и одговарајућа његова негативна љубав, она остаје свесно допуштено морално несавршенство које се искорењује“./.../

Тако се у сваком зачетку мржње, у свакој примеси злобе, у сваком окретању човека од човека, и не само у томе, већ и у непотпуности љубави – од просте равнодушности до непоштедног спречавања – крије акт убиства у зачетку и примесама. Природно је да површни и малодушни људи пролазе поред тога затворених очију, окрећући се и игноришући ситуацију („па не могу ја све да спашавам“); не премишљајући се, они прихватају сву ту повезаност људп у животу и смрти, и покушавају да осећајем ухвате њене законе, и да је искористе онако како њима одговара. Међутим, убеђени борац са злом нема ни основа ни права да затвара очи пред том околношћу. Напротив, он мора да осмисли и промисли све функције негативне љубави, а нарочито функцију мача. Он мора у потпуности да схвати шта чини и на шта се одлучио, не предајући се ни малодушности ни лакомислености. Да, негативна љубав јесте ограничена, штетна, функционално непотпуна и негативно се односи према злочинцу. Таква је већ у својим првим манифестацијама: неодобравању, несаосећању и одбијању сарадње које до максимума долазе и споља се учвршћују погубљењем злочинца и убиством у рату. Све је то тако, и у свему томе нема ни савршенства ни моралне светости. Али, тим пре онај ко води борбу са злочинцем то мора да прихвати.“

Дакле, у борби против зла уопште нема једноставних решења. Напротив, сва су тешка и неподношљива; сва су испуњена распећем душе и тела. На путу борбе против зла, и сам човек, неукрепљен Богом, може постати злочинац.

Полемика око Иљинове књиге

Први који су реаговали на Иљинову књигу били су бољшевички интелектуалци. У московској „Правди“ од 19. јуна 1925. године појавио се текст Михаила Кољцова, „Подмлађивање Еванђеља“, који је тврдио да Иљин у књизи проповеда „непорочно убиство“, и да је реч о „најновијем патенту православља, које оправдава погроме Јевреја, грађански рат и бели терор“. Максим Горки, који у то време живи у Соренту, у Италији, али је свим срцем уз бољшевице, у писму, маја 1927, М. М. Пришвину, каже да „професор Иљин пише, ослањајући се на канонска Еванђеља, оце цркве, богослове и свој сопствени натрули, али виспрени, разум, својеврсно Еванђеље освете, у коме доказује да се људи не смеју убијати, осим ако су у питању – комунисти“.

Руски либерали републиканско-демократског правца такође нису ћутали. Игор Демидов огласио се у новинама вође кадета, Миљукова, „Последње новости“, 25. јуна 1925, текстом „Легенда која се ствара“. У њему он тврди да сва сложена философска процедура коју је Иљин употребио у књизи има само један циљ – да „освешта“ идеју монархије и посрами идеју демократије. Он хоће: „Ми, Божјом милошћу““. Морал који Иљин напада није толстојевски, него хришћански, новозаветни.

Иљинов савезник, Петар Струве, одговорио је Демидову, критикујући га за повезивање Иљина са бољшевицима и помен инквизиције. Зар је Демидов заборавио Светог Сергија Радоњешког који је благословио своје монахе, Пересвета и Ослабу, да учествују у боју на Куликовом пољу на страни Светог Димитрија Донског? Демидов је у јулу те године објавио текст „Пут учеништва“, у коме тврди да Иљин не заступа толико мач војника колико мач целата.

Зинаида Хипијус, жена Димитрија Мерешковског, написала је два полемичка чланка против Иљинове књиге. Тврдила је да је он престао да буде философ, и да је постао опседнут, човек који је запенио, онај ко не пише, него лудује, „изговарајући своје непристојне клетве и претње“. Извесни анонимни пашквилант назвао је Иљинову књигу „богословљем преког суда“. Један, под псеудонимом „Члан Цркве“, назвао је Иљина „чекистом у име Бога“.

Жесток је био и Берђајев, који је свој оглед о Иљиновој књизи назвао „Кошмар злог добра“. Тврдио је да се „гушио“ читајући књигу, да је она за њега била „ноћна мора“, и да је „ЧЕКА у име Божје много одвратнија од ЧЕКЕ у име ђавола“. Иљин више воли добро од човека. Он је моралиста склон инквизиторском начину мишљења. По Берђајеву, најодвратнија је Иљинова „патетична химна смртној казни“. Јуриј Ајхенвалд, на трагу Берђајева, рекао је да је страшно да се у целату види „помоћник Христов“. И Василије Зјењковски се критички огласио, па је Иљина оптужио за акосмизам и рационализам.

Иљин је својим критичарима одговорио јасно, и, како би он сам рекао, предметно. Између осталог, рекао је да он нигде не тврди да је мач свети, нити да је Крст исто што и мач, као и то да је мач довољан у борби против зла. Он је само Богом допуштено оруђе за борбу против зла у свету који у злу лежи. Иљин је питао своје опоненте – постоји ли иједан руски светац „толстојевског“ стила мишљења: од Светог Сергија Радоњешког до Светог Серафима Саровског ниједног таквог није било, него су сви благосиљали „христољубиву војску“. За чланак Берђајева је истакао да се његовом аутору заиста приснио кошмар, и да је, у стању гушења ноћном мором, Иљину приписао идеје које њему не припадају. Берђајев тврди да Иљин изједначава Цркву и државу, а Иљин пише да Црква осмишљава и освештава пут државе; Берђајев тврди да Иљин смртну казну одушевљено посматра, а Иљин каже да је свако убиство човека, па и злочинца, трагедија, која од наредбодавца и извршиоца смртне казне захтева покајно самоочишћење, итд.

Важно је истаћи да су највећи делатници Руске Заграничне Цркве, митрополит Антоније (Храповицки) и архиепископ Анастасије (Грибановски) Иљинову књигу сматрали потпуно православном, иако се у јавну полемику нису мешали.

ИЗАЗОВИ БЕЛЕ ПОЛИТИКЕ

О правној свести и правном поретку

Иван Иљин је био философ права, и ту област живота заједнице је сматрао веома важном. Што се правног поретка тиче, он мора бити засновано на правној свести грађана, а правна свест не може да противуречи савести. У „Путу духовне обнове“ Иљин каже да се кроз закон мора видети намера законодавца и оно добро које је дотични хтео да донесе народу својим законом. Из народне правне свести произилази и обличје државе, која је пројава те свести: „Само жива народна правна свест даје државној форми осуштаствљење, живот, силу“. Зато сваки народ има право на свој устав и сопствену државну форму.

Православље је Русији дало нарочиту правну свест, видљиву у њеном монархизму. Цар није пуко средиште власти, него вршилац воље Божје. Цар стреми да служи Богу и народу, а не појединим сталезима или, касније, партијама. Кад се Русија препороди, кључни знак тог препорода биће обнова правне свести.

У свом огледу „Идеја права у филозофско- правној концепцији И. А.Иљина“, Андреј Митић указује на чињеницу да су морал и право код руског мислиоца нераскидно везани. Право мора да се усклађује с моралом, то јест закон треба да прописује људима онакво понашање које је у складу са њиховом савешћу. Правна свест је непосредно, интуитивно проницање у виши духовни смисао правних односа, који јесте природно право. Човекова слободна лојалност, по Иљину, подразумева не само познавање својих права, него и дужности и обавеза. Предуслови правне свести су: осећање

сопственог духовног достојанства, принцип аутономије (човек мора бити кадар да буде самом себи закон, у смислу поштовања правних норми и испуњавања својих дужности према ближњима и заједници), као и принцип међусобног поштовања међу људима.

У наше дане, на делу је криза правне свести. Митић о Иљино-вом схватању овог проблема пише: „Правна свест без религиозних корена није могла да одржи ни „монументалну државност“, ни културу Рима. Иљин налази да су „спас и обнова“ правне свести и правног поретка дошли тада од хришћанства. /.../ Ново духовно искуство хришћанства, засновано на пожртвованој љубави и савести, почело је да надахњује „људску правну свест“ /.../, да отвара нове приступе како свету у целини, тако и држави и праву. Иљин налази да је хришћанска правна свест научила човека да духовно претпоставља материјалном, и да лично (као принцип користољубља, гордости и насртљивости) потчини надличном (као принципу квалитета, достојанства и савршенства) /.../ Тиме су ударени „племенити праоснови“ правне свести: достојанство, самосавлађивање и дружељубива колективност, а човек спознао да је „право принцип мира““. Одступањем од хришћанских основа права, сматра Иљин, почела је да се дегенирише правна свест модерног човека. Дух скептицизма, релативизма и нихилизма ушао је и у ову област, па су замагљени појмови и границе добра и зла, и кренуло се путем правног позитивизма који руши идеале правног поретка засноване на хришћанству и природном праву. Цвета правни формализам који води револуционарном нихилизму, од комуниста до наших дана.

Што се државе тиче, за Иљина је она орган духовне солидарности, „позитивно-правна форма отаџбине, а отаџбина чини њен духовни саржај“. Ако власт и народ немају правне свести, држава се претвара у апарат за вршење голог насиља, или изнуђени компромис партијског надметања.

Иван Иљин и искушења демократије

Као сведок 20. века и демократије која је често била „средство за магарчење маса“ (Константин Победоносцев), Иљин је

јасно видео куда води „партијска изградња државе“, о чему је, у истоименом огледу објављеном у „Нашим задацима“ писао 1950. године (превод Бранислава и Марије Марковић): „Рекло би се, шта може бити природније и боље у слободној држави од слободног формирања партија? Слободни грађани траже своје истомишљенике, налазе их, организују и истичу на изборима као своје кандидате! То чини саму суштину демократије!.. Ако тога нема демократија нема будућност... Није ли тако? Међутим, историја последњих деценија је показала да се демократија распада управо због њене партијске природе.

Ако је формирање партија слободно, ко може онда да спречи људе да формирају партију која тражи монопол за себе? То није правовремено спречено у Русији; ни у Италији; нису успели томе да се супротставе ни у Немачкој, Аустрији, Пољској, Летонији, Естонији, Шпанији, Португалији. А сада Југославији, Мађарској, Чешкој, Румунији, Бугарској и Кини. А зар је Енглеска при социјалистичкој влади забранила англо-фашизам? А куда воде догађања у државама Јужне Америке, где партије већ сто педесет година воде грађански рат и сада само мисле о томе како да успешно понове „европске лекције“? Не леже ли само у основи партијске демократије она начела која ову руше и отварају врата десном или левом тоталитаризму?!... Ми знамо зашто поборници партијске слободе најрадије не говоре о овом изопачавању демократије преко партијности, овој антидемократској епидемији, која је захватила савремене демократске државе: њима се само чини да је у питању низ „несрећних случајева“ или „скандалозних злоупотреба“, које у „пристојном друштву“ не треба помињати, као што се у кући обешеног не помиње конопац. Они се боје да кажу да савремене демократије пропадају управо због своје партијске природе и доктринарног либерализма. Боје се и не умеју да се боре. А ми ћемо покушати да из лекција историје извучемо одговарајуће закључке.

Партија је савез грађана који су се организовали како би узели државну власт у своје руке. Томе теже све партије и демократске и антидемократске. Разлика између њих је у томе што демократи сматрају да је неопходно поштовати правила устава,

а антидемократи су склони да та правила игноришу. Међу овим правилима постоје писана и неписана (традиционална, „сама по себи разумљива“): поштовати све – значи „водити поштenu игру“ („фер плеј“). Таква игра је, наравно, редак изузетак.

Тако, демократска обећања, партијашка кумства, мутно или просто нетранспарентно финансирање, инсинуирање против честитих људи из туђе партије, уз прикривање сопствених гадо-сти, ометање противника да слободно говори и све уз махинације светске закулисне сцене – никако не представљају „поштenu“ игру, али се практикују мање или више у свим демократским државама. И ето, демократске партије се боре да освоје власт, допуштеним или полудопуштеним путевима, а антидемократске дозвољеним и недозвољеним средствима. Прве – с тим да после извесног времена обнове „игру“, то јест борбу, а друге – да униште друге партије, и сачувају власт за себе „за сва времена“ (што им наравно неће успети).

Само по себи се разуме да тоталитарне партије не заслужују ни најмање симпатије; ми смо се довољно нагледали тога како и од кога оне настају и куда воде. Међутим, сада морамо „ставити под лупу“ не само тоталитарне партије, већ идеју партије као такву, принцип партијски уопште.

Политичка партија је увек мали део целог, мали део грађана и ништа више; и она сама то зна, и зато себе назива партијом (од латинске речи *pars, partis* – део). Међутим, она претендује на много више, на цело, на власт у држави, на њено освајање. Она тежи да наметне држави свој (партијски) програм у целини, упркос обећањима и жељама осталих грађана, који или уопште нису изашли на изборе (25% их апстинира), или нису гласали за њу. Већ због саме ове чињенице, свака партија представља мањину која намеће своју вољу већини. И већ само због тога сваки демократски систем би морао да формира само коалиционе владе, чији би задатак био да проналазе спасоносни компромис међу партијама („деловима“), како би представљале „Цело“.

Али историја приказује да се при садашњем, страственом и распаљеном духу партијности такав договор постиже само уз велике напоре: партије не желе једна другу. Дакле, партијски

поредак распаљује честољубље и партијско такмичење, и „делови“ потискују једни друге из власти. У најбољем случају, то доводи до штетних по државу осцилација: удесно, улево, удесно, улево – независно од стварних државних потреба: средишњи коњ, рукуничар, стоји у месту, побочни, логови, наизменце сурвавају кочије у најближи јарак, кочијаша или нема, или он изгубљено посматра, а путници са страхом гледају шта раде јогунасти запрежни коњи и стрепе шта ће им се десити...

При томе се полази од тога да је победничка партија, наводно, добила „већину“ на изборима. Каква је то „већина“? У најбољем случају, то је већина датих гласова, и при томе никако не увек – апсолутна већина тих гласова (више од половине), а понекад и релативна већина (то јест, више него код других партија). Али ретко се дешава да на изборима учествује више од 75% од укупног броја уписаних гласача; а дешава се да број оних који су гласали падне на 60% или 55% оних са правом гласа. Тада на власт може доћи партија која је добила између 38% или 28% гласова од укупног броја свих бирача, а можда и мање од тога. И то је формално-фиктивна „већина“, то јест неоспорна мањина претендује на власт у држави. А у неким државама (на пример у Румунији) њој се „у виду премије“, додаје на папир још 10-20% гласова (мртвих душа).

Али ако би пак нека партија и добила чак 51-60% гласова свих бирача, ту „већину“, обично, чак и у најстаријим и признатим демократијама, никако не би чиниле свесне и убеђене њене присталице. Статистика избора је одавно показала да ствар решава непартијска, колебљива, „пливајућа маса“, која нема везе са партијским програмом, већ гласа „према расположењу“. Тако у Енглеској, победу увек доноси „талас“ друштвеног расположења: ако он крене удесно, покренуће се точкови конзервативног млина; ако крене улево, почеће да ради жрвањ (онај који све поново меље) социјализма. Није ли поучно то, што на пример, у Швајцарској од 100% бирача, само 14% припада разним партијама, а 86% гласа према расположењу. Партијски комитети у свим земљама знају то и зато бацају „мрежу за рибе“ што је могуће даље и шире, како би партијски злоупотребили све непартијске гласове.

Тако се „већина“ гласова добија уз помоћ притисака (агитације), а зависи и од случаја, властољубивости и демагогије; често се већина остварује на најапсурднији и најнелојалнији начин. Једни верују демагошким обећањима, која се готово никад не испуњавају, јер се често ни не могу испунити; други се дају поткупити – испред биралишта се бирачима отворено дају чекови (види истраживање Брајса); трећи дају глас као слабовиди; четврти јер мисле да бирају „мање зло“; пети су застрашени; шести су подлегли масовној хипнози итд.

„То није важно – рећи ће нам: – он је дао листић за нашу партију, а остало нас не интересује... Ми не можемо да знамо зашто је он гласао овако, а не другачије: из страха, ради личне користи, из уверења, незнања или глупости. И шта се нас тиче његова свест о правима? Важан је листић у гласачкој кутији, а не свест бирача о правним нормама...“

И ето, управо су овакве празнине у свести о правима злоупотребљаване од стране тоталитарних партија: ако свести о правним нормама нема – онда зашто не организовати изборе засноване на чистој лажи, кукавичлуку, корумпираности и безочној демагогији?...

Ако чак условно и „заборавимо“ све то и сагласимо се да је та и та партија „стварно“ добила на изборима „већину“, онда остаје још да одговоримо на најозбиљније питање: зар је већина (аритметички тачна, крајње лојална!) заиста критеријум државног просперитета? Зар се исправност, вредност, квалитет, државност програма утврђује квантитетом? Зар историја не зна за такве примере када су бирачи гласали за тиране, авантуристе, тоталитарне партије, за прогон најбољих људи (Аристид), за смртну казну праведника (за смртну казну Сократу је гласало 300 од 500 људи)?

Наравно неко може заступати мишљење да је „већина“ гласова мера добра и зла, „користи и штете“, „здравља и болести“, „спаса и пропасти“, али тешко се то схватање може прогласити за најумније, најпроницљивије и најдубље. Ми ћемо као Руси поставити себи питање: није ли управо мањина донела Русији реформу Петра Великог, ослобођење сељака, земско самоуправљање и Столипинову земљишну реформу? И зар није већином

гласова 1917. била изабрана Уставотворна скупштина, које ћемо се по злу дуго сећати?

Партијски принцип пролази у савременим државама кроз велику и дубоку кризу. Он своди политику на квантитет и на условне формалности. Он игнорише свест живих људи о њиховим правима, развија у народу дух грађанског рата. И то није све: он ће довести до пропасти формалне демократије која га је прокламовала. Ми не сумњамо у то да ће човечанство, раније или касније, бити принуђено да тражи нове путеве и решења, и што пре то тражење почне, биће боље“.

Он је указивао и на то да се демократија лако може изродити у тоталитаризам, о чему је писао у свом огледу „Од демократије ка тоталитаризму“ (превод Бранислава и Марије Марковић): „У наше време је доста раширена предрасуда да демократски поредак, наводно, штити људско друштво од тоталитарног режима и да свако одступање од демократије у правцу ауторитарног система води друштво у тоталитаризам. Да ли је то тачно?

Обе ове форме државе, и ауторитарна и демократска, добро су нам позната из историје. Свака држава којом управља власт, независно од народног избора и контроле, јесте ауторитарна држава: такве су све патријархалне општине, све теократске државе, све диктаторске републике, све аристократске наследне републике, све аутократске диктатуре и све апсолутне монархије. Ауторитарни поредак не искључује народно представништво (али му даје само саветодавна права): владар државе (лични или колективни) слуша савете народа, али управља самостално.

Такво ауторитарно законодавство и управљање нипошто не води тоталитарном режиму. Тоталитаризам значи искључење било какве самоактивности грађана: њихове личне слободе, њиховог корпоративног организовања, локалног и професионалног самоуправљања, одлучивања у личним и породичним стварима, њихове привредне иницијативе и њихове културне самоделатности. Такав (или њему сличан) режим представља у историји човечанства ретке и краткотрајне изузетке, неуспеле покушаје који нису ни у ком случају повезани са ауторитарном формом државе. Такав режим и није могао да буде консеквентно остварен до 19. века због

непостојања техничких услова (железничких пруга, телеграфа, телефона, радија, авијације) и административне оперативности (организације свеопште зависности и узајамног денунцирања); овакав режим је, строго говорећи, био могућ тек у 20. веку. За нас је поучна историја Русије: наша земља је политички настала, ојачала и културно процветала под ауторитарном формом државе, а сада живи у беди, трпи понижења, културно се не развија, физички изумире – управо под тоталитарним режимом...

Овакав режим је детерминисан укупним (тоталним) обимом државне регулативе. Међутим, ауторитарни систем не инсистира на том обиму: он може да се задовољи мањим административним мешањем, без претензија да наметне свестрано туторство над животом. Штавише, велики владари су увек тежили да развију код грађана слободну самоактивност и да подстичу њихове иницијативе. И када корумпирани писци, у жељи да угоде левим или десним тоталитаристима, почну Петру Великом да приписују тоталитарне тенденције, они тиме само показују своје незнање и говоре неистину. Петар Велики је имао један велики задатак: да пробуди стваралачку иницијативу руског човека у свим областима живота: оно што је он сам називао „присиљавањем народа“, било је подстицање његове воље ка стваралачкој самоделатности.

И зато не треба ствари представљати тако као да ауторитарни систем води тоталитаризму, а демократски чува народ од њега, јер управо демократски систем може бити склон систематском јачању свог административног апарата. Тај процес сада можемо пратити у Европи.

Тежња ка мешању у све аспекте живота, у циљу његовог ауторитарног регулисања, појавила се у историји под утицајем или теократско-црквених мотива, или демократско-социјалистичких побуда.

/.../У току читавог 19. века управо је револуционарна демократија Европе, настављајући да и даље себе сматра демократијом, проповедала и припремала максимално ширење државно-административног апарата, то јест увођење тоталитарног режима; большевици нису представљали ништа друго до екстремну, чврсту и доследну струју овог правца. И сада, после страшних и поучних

искустава левог тоталитаризма у Русији, а потом и у Пољској, Чехословачкој, Мађарској, Румунији, Бугарској, Југославији и источној Немачкој – управо европска социјал-демократија чини све што је у њеној моћи да у свим демократским земљама оствари привредни и културни тоталитаризам (почев од индустрије па све до „национализације“ лекарске службе итд)... Ето зашто је противстављање демократије и тоталитаризма предрасуда, илузија и грешка.

Истина, демократска држава може да испољи и слободољубиве тежње и брани слободу и самоактивност грађана (Швајцарска, САД). Али демократска држава може да поклони поверење и тоталитарно расположеној већини (на пример, у Енглеској, Шведској), која ће и почети да уводи тоталитарно-социјалистички режим на основу општег и равноправног гласања, рада парламента и министарстава. За то се и залажу европски социјал-демократи, праћени гласним и одобравајућим коментарима њујоршког Социјалистичког Весника. Јер социјал-демократи свих земаља су по својој основној идеји и програму трећа по броју тоталитарна партија у свету (после комуниста и наци-фашиста). А чињеница да они настоје да остваре свој леви тоталитаризам еволуционим путем и по свим правилима формалне демократије никако их не чини мањим тоталитаристима. Према томе, демократски систем није гарант да ће народ избећи тоталитарни режим. Постепено увођење социјализма ће значити прелаз на диктатуру социјалистичке већине, али, не заборавимо, већине састављене према условним и изопаченим схемама формалне демократије.

Тоталитарну природу социјализма почели су сада да схватају и сами социјалисти. Ту и тамо у њиховој средини сада се конфузно говори и пише како они не желе „тоталитарност“, како настоје „да повежу социјализам и слободу“; или, како не инсистирају на „социјализму“ већ „на слободољубивим социјалним реформама“. Ова конфузна прича, међутим, не мења план прокламован пре сто година. Њихови другови, који се налазе на власти, раде свој посао, а логика политичког развоја одредиће судбину њихове тоталитарне идеје“.

Иван Иљин, у свом огледу „Владати морају најбољи“, истиче да се аристократско и демократско не искључују (у преводу

Владимира Јагличића): „Владати државом морају дословце најбољи, а они неретко произилазе из државних школа и из поколења образованих слојева народа. Демократија заслужује признање и подршку само уколико остварује истинску аристократију (то јест, издваја ка врху најбоље људе): а аристократија се не изрођује и не штети држави једино уколико у њен састав улазе истински најбоље силе народа.

Уверимо се у то.

„Аристос“ на грчком значи „најбољи“. Не „најбогатији“, не „најстаријег порекла“, не „најутицајнији“, не „најспособнији и најпромућурнији“, не привилегован, не најстарији узрастом. Већ управо – најбољи: искрени патриота, државотворни мислилац, политички искусан човек, човек части и одговорности, пожртвован, паметан, одлучан, организационо даровит, далековид и образован. Овим својствима могла би се додати и друга, на пример храбар, предусретљив; али тешко је одбацити макар и једно од набројаних својстава, и међу најбоље сврстати човека похлепног, поткупљивог, интернационалисту, нечасног, лишеног државничког разума и искуства, безвољног глупана, организационог неспособњаковића или наивног незналицу. Управо најбољи морају владати у свим државама и при свим режимима. Сваки режим је рђав, ако владају лоши. Ружно је и противприродно рећи: „потребна нам је демократија, па макар били бирани, долазили на власт и владали безвољни глупани, поткупљиви лопови, нечасне распикуће и томе сличан социјални олош“. Напротив, неопходно је и праведно одговорити: „Демократија која не уме издвојити најбоље, не оправдава себе; она упропашћује народ и државу – и мора пропасти.“ Безумно је у земљи уводити демократију да би она упропастила државу и народ, како су у Русији учинили 1917. године. А чему води владавина истински најгорих људи, то Руси на себи осећају већ, ево, тридесет и другу годину... Сурова је то школа!

Могуће би било назвати наш захтев политичким аксиомом (то јест очигледном истином): владати морају најбољи. У препознавању таквих људи може се начинити грешка, можемо се слагати или не при њиховој процени, али задатак њиховог

препознавања је неспоран и темељан. Могуће га је изразити у виду лозинке: пут припада часним и умним патриотима! Тај пут им припада независно од тога из каквог слоја, класе или партије потичу! Важне човекове одлике су његова политичка вредност и његова политичка воља; неважни су његово порекло, његова професија, његова класна и партијска припадност. Важни су његови природни и умни ресурси, а не његови преци; важна је верност отаџбини, суштинско усмерење његове воље, а не његова партијска књижица. Странчарење (свако!) не задовољава све човекове захтеве, већ их само прикрива или подупире. А карактер човеков стоји пре свега и драгоценији од свега.

Зато сви избори морају имати у виду јединствен, главни и неопходни циљ: издвајање најбољих синова народа и стављање политичких питања њима у задатак. Глупо је и слепо ласкати демагозима који, прикривени партијским књижицама, јаросно бране интересе некакве класе, слоја и националне мањине, територијалног округа или просто – свој лични!

Као прво, државни послови траже јединствен, општи, свенародни интерес, а не појединачну похлепу. Демагог који распаљује страсти управо због приватног интереса отворено сведочи о својој политичкој неподобности; он је у политици фалсификатор; он је сличан Циги који хвали најгорег коња; према наивном и поверљивом народу он иступа усвојству развратитеља деце, човека који згрће лично богатство путем подвале и лажи. Као друго, сама његова демагогија сведочи о његовој карактерној непостојаности: он распаљује страсти да би се истакао и упропастио државне послове, претварајући их, у најбољем случају, у ствар личне властољубивости, а у најгорем случају – у ствар свог богаћења. Русија се може спасити једино издвајањем најбољих људи који истрајавају не на партијском, и не на класном, већ на народном интересу. Са овим се морају сагласити сви, и сви се на то имају усредсредити. То треба разјаснити самом Руском народу пре свих.

За то морају бити предузете све мере, на пример: ослобођење народа од безначајних партија; увођење гласања по окрузима са истицањем персоналних, лично свима познатих кандидата; и,

основно, израда својеврсног конкурентског сарадничтва државног центра са бирачима.

Демократски избори су само условно целисходно средство за безусловно праведан циљ (избор најбољих). Ако такав циљ и таква средства почињу да се сукобљавају, онда условно средство мора уступити место безусловном циљу. Захтев да владају најбољи односи се на саму природу, на саму идеју државе; уређење при којем се на власт успињу најгори биће осуђено од стране живота и срушиће се пре или касније, са већом или мањом срамотом. Свака држава позвана је да буде аристократска у нашем смислу речи; и монархија, и диктатура, и демократија; могло би се са сигурношћу рећи: кад би историјски закони државе били на политичкој висини, они би издвајали истински најбоље људе из свих слојева становништва, и тада професионални револуционари не би имали шта да раде на свету.

Зато је питање „народних избора“ (по четворогодишњој формули – свеопште, једнако, директно и тајно бирачко право) питање средства, а не вишег необоривог циља или догме. То средство у једној држави и у једној епохи може да се покаже целисходним, а у другој земљи и епохи мањкавим. Дечје наивно је веровати у то средство као у политичку „панакеју“. Ни изблиза сваки народ није увек способан да на власт упути најбоље, уз помоћ таквих избора. Питање треба поставити друкчије: какав народ, и када, у држави каквих размера, на ком нивоу религиозности, моралности, правне свести, образовања и богатства, уз какав изборни систем, у спокојном или бурном периоду живота – одиста може тај задатак успешно да реши?

Запитајмо се, зато: какве темеље морају поседовати савремене емигрантске партије да би могле рачунати на то да ће руски народ – после сверазорне, духовно опустошујуће и борбено противправне епохе комунизма, после зацарења у земљи апсолутног сиромаштва (нерачунајући обогаћене совјетске каријеристе!), после тридесетдвогодишњег ропства, после одвикавања од самосталног мишљења, после потпуне и укорењене неупознатости са питањима политике, привреде и дипломатије, после очврсле навике да се плаши, краде, цинкари, да спасава свој живот довијањем

– умети да спроведе такве изборе? Ако поседују озбиљне темеље, онда их не треба одговарати; а ако их не поседују, већ оне који су засновани на нечему супротном – онда чему неодговорне програмске пустоловине? Русији треба такав изборни систем који би јој отворио праву могућност да нађе и издвоји своје истински најбоље људе како би они дошли на власт. У тим изборима најбољих људи не могу и не морају учествовати чланови интернационалне партије, осведочени погромаша и целати Руског народа, „пали“ комунисти, префарбани издајници, итд. А то значи да ти избори не могу да буду ни општи, ни директни. Најбољим људима могу се сматрати само они који нису изгубили част и савест, они који су патили, а не они који су мучили страдалнике. Иначе ће Русија опет бити предата на милост и немилост политичком шљаму који ће се из црвене боје префарбати у црну, да би саздала нов тоталитаризам, нову тамницу и нови распад. Избави нас од тога, Господе!“

Наши задаци – Иљинова опорукa

После Другог свеског рата, не потписујући се, Иљин је издавао „Наше задатке“ као својеврсни гласник Руског опште војног савеза. Основне теза Иљинова била је да водећи слој будуће Русије не може бити самозатворени наследни сталез. То је слој жив, који се увек попуњава најбољима и ослобађа неспособних, створена каста. Припадност водећима, то јест елити, од војске, преко судства, до школства, није никаква привилегија, него тешка обавеза. Зато је неопходно обновити осећање ранга. У свом тексту „Идеја ранга“ он о томе говори (превод Бранислава и Марије Марковић): „И ето, у данашњем свету постоје два различита погледа на свет: ранговски и егалитарни. Они се боре међу собом – на читавом земаљском простору и у свим областима културе. Да размотримо то детаљније.

Прво. Људи једнакости (егалитаристи) не воле и не подносе ничију супериорност, они окрећу главу, труде се да је не примете, да је увек подвргну сумњи, да је критикују, исмеју, укаљају интригом или клеветом; или, још горе, фалсификују, рекламирајући

„своје“ – обично неталентоване, дволичне, али послушне следбенике. „Ми не подносимо никакво ‘превасходство’ – говорили су ми умни људи, републиканци једне од демократских држава. – Сваком истакнутом човеку ми ћемо отежати и пореметити живот, како се не би превише занео; али ако он, и поред тога, нешто постигне, ми ћемо му, можда, подићи споменик после смрти“... „Код нас у школи – причао је професор из друге демократске државе – ученици се плански оптерећују огромним бројем информација, у њима се гуши све што је везано за стваралачку машту: инсистира се на једнакости, на једнообразности, гуши се индивидуалност.“ Слушајући таква признања, пада ми на памет Петар Верховенски (у *Злим дусима* Достојевског). „Нису потребне више способности! Више способности су увек тежиле освајању власти и постајале деспоти... Њих прогањају или кажњавају. Цицерону су одсећи језик, Копернику ископати очи, Шекспира каменовати... Робови треба да буду једнаки... Ми ћемо сваког генија угушити још у колевци. Све под исти заједнички именитељ – потпуна једнакост“...

Тако, људи који бране једнакост сматрају да је сваки духовни ранг – произвољан, измишљотина, посезање или узурпација: такав је био дух прве Француске револуције, који је прокламовао да се „сви људи рађају једнаки“, а као доказ – наводио гиљотину. У складу са оваквим гледањем, у људима је оно што је битно-суштинско слично и једнако, док је различито, особено и оригинално (штавише супериорно) небитно. Једна совјетска комунистичка је тако и говорила: „Сви треба да раде само оно што сви могу да раде.“ (Доле више способности!).

Овакво гледање, са историјске тачке, резултат је породичних и социјалних неправди, увреда, зависти „подземља“ (описаног код Достојевског), безбожја и духовног слепила; оно се храни апстрактним мишљењем, одбацујући све што није слично и презирући сваку супериорност. Оно долази до изражаја у „опште-прихваћеним“ судовима („сви су једнаки, сви су равноправни, свима све једнако!“) и „опште-негативним“ судовима („нико не сме да буде бољи, виши, богатији: никоме не признавати никаква преимућства“ итд). Такво гледање је неодговорно, охоло,

материјалистичко, завидљиво, мрзилачко, безбожничко, револуционарно и социјалистичко. Оно губи из вида природу, која вечно производи различитост; и зато је оно противприродно. Оно занемарује и дух, који чува сваког човека као јединствено биће у својој врсти, драгоцену у својој самосвојности „сина Божијег“ – зато је оно и противдуховно. Са политичког аспекта, ово гледање „верује“ у опште право гласа, у аритметичко збрајање гласова, у „народни суверенитет“; и тежи републици.

Друго. Људи који признају значај ранга (поборници духа и праведности, индивидуалисти), не прихватају ни природну једнакост, ни вештачко и насилно изједначавање. Они сматрају да се сви људи, колико год их има, рађају као неједнаки, посебни и самобитни, а касније, захваљујући свом развоју и усавршавању – постају све више самобитни и самосвојни. У томе не само да нема ничег лошег и ничег опасног, већ је то, напротив, природно-нормално и духовно пожељно. А пошто су људи од природе различити и својеврсни, праведност тражи да се према њима односимо неједнако, то јест у складу с њиховим особинама, квалитетима, знањима и радом. Праведност, дакле, не полази од једнакости, већ, напротив, од конкретне неједнакости, која се успоставља свуда где је то могуће.

Дакле, људи ранговског гледања виде природну неједнакост својих ближњих, поштују њихову духовну особеност и уверавају се на сваком кораку посматрањем, умом и срцем, да једнакости у стварности нема, да њу измишљају ограничени и завидљиви људи и да би њено успостављање било неправедно и насилно. Ако и виде негде „сличност“, они остају у уверењу да се иза те видљиве и површне сличности крије суштинска и драгоцену неједнакост. Жива суштина људи није у ономе што их чини сличним већ управо у ономе што их чини јединственим у својој врсти и незаменљивим.

Ранговски поглед настаје, историјски говорећи, из природног очинства-материнства, а духовно – из религиозног пијетета. Он налази храну у пажљивом посматрању природе, осетљивој савести, осећању праведности, живој, индивидуализирајућој љубави и молитвеном сазрцању савршенства Бога. Он се изражава

у опрезним и промишљеним „појединачним“ судовима – било позитивним (на пример, „људи ретко личе једни на друге“, „неки људи су завидљиви“, „тај човек је паметнији од других“, а „овај је поштенији од осталих“; „ја сам срећан што се могу поклонити пред њеном добротом“ или „пред његовом храброшћу“ итд; отуда „култ хероја!“), било негативним (на пример, „многи људи не подносе туђу супериорност“, „има људи који нису зрели да дају свој политички глас“, „многи демагози уопште не размишљају о социјалној правди“ итд). Ово гледање покреће осећање одговорности и праведности; оно је способно за трезвену скрушеност, уме да се радује туђем квалитету; оно је духовно, склоно традицији и конзервативности; оно је природно, органско, лојално и религиозно. Политички, оно тежи избору најбољих људи – било путем именовања, било гласањем, и залаже се за монархију.

Дакле, људи по природи нису једнаки; и то није несрећа, већ дар Божји. Ми само треба да препознамо тај дар и да с њим правилно поступамо. Правилно – то јест на одговарајући, праведан начин. „Звезда се од звезде разликује у слави“ (1 Кор 15, 41); исто се и човек од човека разликује по снази, здрављу, способностима, моралним квалитетима, умној проицијивости, снази воље, духовном сазрцању и реалним поступцима. Не видети све то значи бити слеп, негирати то је бесмислено, а пренебрегавати – штетно. Болестан човек није за војника; он ће само бити на терету болници. Слаб човек не може да вуче терет или да копа земљу: то би га брзо убило. Бесмислено је талентованог виолинисту претварати у столара, даровитог математичара у морнара, генијалног песника у шефа одсека, способног трговца у куvara, човека рођеног да буде шумар – у механичара. Али исто тако је бесмислено, или чак погубно, од разбојника правити чиновника, давати издајницима и лоповима право гласа, уводити шпијуне у министарство спољних послова, именовати фалсификатора новца за министра, произвести кукавицу за маршала или партијског интриганта за кардинала. Одакле то уверење да је сваки глупак у стању да обавља државне послове? Како се може безвољна варалица именовати за војсковођу (Базен)? Може ли човек са погледима трејдјунионисте да управља империјом (Мекдоналд)?

Због чега слепца не стављају пред микроскоп? Може ли безбожна незналица да буде свештеник? Какву ће децу васпитати развратна гувернанта? За какве слободне политичке изборе је способан поткупљиви, заплашени, изгладнели народ, навикао на лажи?

Дакле, у идеји „ранга“ постоје две стране: прво, има се у виду способност својствена човеку – то је његов стварни ранг; друго, имају се у виду његова овлашћења, права и обавезе, које му признаје друштво или држава – то је његов социјални ранг. Разуме се да се ова два ранга могу разилазити. Мудри праведник може бити без икаквог социјалног ранга; зли глупак се може провући за министра, генерала и председника. Поштен човек може да буде крајње сиромашан, опште познати лопов – може постати директор банкарског конзорцијума. Ранг духовне супериорности (правичност, генијалност, таленат, знања, храброст, снага карактера, способност разумевања, политичка далековидост) – и ранг опуномоћености човека (звање, чин, власт, ауторитет) не морају се слагати. Јер, с једне стране, људи су, кад бирају најбоље, кратковиди, лакомислени и неодговорни, поткупљиви и неискрени; с друге стране, честољупци, властољупци и незајажљиви су енергични, упорни и често чак спремни да се служе свим средствима. Прави социјални ауторитет настаје када се ова два ранга подударе. И када се то деси, идеја ранга слави свој празник: пред нама су велики император (Петар Први), победоносни војсковођа (А. В. Суворов), праведни епископ (Теофан Затворник), проницљиви научник (Д. И. Менделеев), истакнути организатор (С. И. Мамонтов), социјални васпитач (Н. И. Пирогов), општепризнати генијални песник (А. С. Пушкин), композитор (А. П. Бородин), сликар (И. К. Ајвазовски). Овде су се ранг духовне величине и ранг људског признања поклопили, и национална култура цвета.

Али ова два ранга могу и да се не подударе. Ако је то изузетак, онда то сви доживљавају као велики минус: најбољи људи расправљају о томе, осуђују, негодују, настоје да исправе ствар; они лошији су индиферентни или, напротив, настоје да искористе слабу тачку у своју корист (на пример, развратни миљеник). Ако су те појаве уобичајене или преовлађују, то значи да таквом народу у датој епохи избор најбољих не полази за руком, да је

цео режим неодржив, да „поштење и таленат не вреде много“ и да предстоје социјални потреси. Такви су, на пример, бездушни и неморални родитељи, порочно свештенство, подмитљиво чиновништво; лош владар, незналица и глуп професор, ограничен и зао учитељ; владавина недаровитих „уметника“, окрутан официрски кадар, судије без доброг познавања права, чланови парламента без осећања одговорности, полиција лишена грађанске храбрости итд. Таква масовна појава болесног и тобожњег ранга доводи до разочарења, у душама буди „подземље“ и револуционарност и баца људе ухимеру једнакости... При томе, елементарна праведност нам налаже да признамо и кажемо да предреволуционарна Русија за такво пропадање није знала. Разбуктана у њој химера једнакости имала је сасвим друге узроке: политичку наивност народа, антиранговско расположење руске интелигенције, прелазни стадијум у економији, ширење полуобразованог слоја, ратне неуспехе и, као последњи импулс – изненадно укидање монархистичког ранга и заклетве, које су испровоцирали одређени политички кругови.

Никаква друштвена организација није могућа без ранга. Држава са неуспешном ранговском селекцијом је слаба, нестабилна, можда непосредно осуђена на пропаст. Од болесног и фалсификованог ранга страда све: породица, школа, академија, црква, војска, држава, привредно предузеће. Цела ствар је у томе како да се препознају доиста најбољи (људи природног ранга) и они истакну, уз доделу, касније, неопходних овлашћења и обавеза (социјални ранг). То се најбоље постиже путем именовања, на пример, у цркви, војсци, школи, економији; често и у држави. Али дешава се да се то каткад најбоље остварује путем избора, на пример, у академским установама, културним друштвима, у животу парохије и у локалној самоуправи; понекад и у државним оквирина. Међутим, ту не постоји јединствен шаблон за сва времена и све народе; оно што је добро за једну земљу може бити погубно за другу; ту нема нити може бити политичке „панацеје“ (свеисцељујућег средства). Именовање има своје привлачне стране и мане, а избори своје опасности и искушења. И можда није далеко време када ће се доћи до новог начина бирања,

комбинованог са именовањем, чиме ће се превладати недостаци једног и другог начина.

Прво. Избори. – Што је више у народу зависти и партијности, то ће бити слабији његови избори. Што је нижи ниво његовог образовања, то ће бесмисленија бити цела изборна процедура. Што се више у народу шири честољубље, то ће неуспешнији бити његов избор. Што су утицајније у његовом животу тајна (религијска или политичка) друштва, то ће пре ранг бити фалсификован и изопачен.

Друго. Именовање. – Што је јачи у народу кастински дух, то ће неуспешнија бити сва именовања (протекција, непотизам, ласкање). Поткупљивост (корупција) може директно искомпромитовати читав жељени поредак. Слабо развијено осећање одговорности и одсуство контроле могу уништити државу која се гради путем именовања.

У ствари, требало би постићи то да социјални ранг буде усклађен са духовним рангом човека, како би именовани био у народу вољен и прихваћен као свој; да изабрани мисли не о партијској, не о класној, не о провинцијалној и не о личној користи, већ о свенародно-државној. Тада ће питање ранга бити добро решено.

Али како су појаве „болесног ранга“ увек и свуда могуће, то је у стварном животу неопходно поштовање двају правила:

Прво. – Општа увереност да они који именују и бирају доиста траже најбоље људе и настоје да ускладе терет датих овлашћења с духовно-природним рангом људи које предлажу („најбоље људе напред!“). Свако одступање од овог правила ће се штетно одразити по државу.

Друго. – Општа спремност да се лојално прихвати могућа грешка ранга и од случајне појаве „болесног ранга“ не прави друштвени или национални скандал непослушности. Несимпатичном, неискусном, невештом, безвољном, недаровитом начелнику треба помагати – у име части, у име савести, у име патриотизма, у име свенародне и државне ствари, а не правити интриге на његов рачун, наносити му штету и изоловати га. Томе учи идеја ранга и монархистичка свест о правним нормама, која тражи да се верно служи не само великоме Цару.

Занимљиво је да се у Русији идеја ранга историјски одржала углавном на религиозној основи и на патриотском осећању. Ето зашто је заклетва („љубљење крста“) имала у Русији такав значај. Ето зашто је руски народ хиљаду година веровао у праведну вољу Цара, у његову свесрдну бригу о читавом народу без изузетка и у његово тражење праведности за све. Ранг се у Русији заснивао на вери и љубави; и зато је у душама изазивао искрену и благородну лојалност. Управо због тога Русија никада није знала за републиканско уређење

Русија мора бити држава која се обнавља на новој идеји – не више „народњаштво“, „демократија“, „социјализам“, „империјализам“, „тоталитарност“, него идеја „религиозна по духу и национална по духовном смислу“, а то је православно хришћанство. Руском народу треба покајничко очишћење, које ће у њему обновити „живу хришћанску савест, веру у силу добра, исправно осећање зла, чувство части и способност за верност“.

У новој Русији, вера и наука се не смеју противстављати једна другој. Нови морал мора бити религиозно крепак и основа грађанске храбрости. Нова правна свест треба да је религиозна, духовно укореењена, праведна, братска, верна части и отаџбини. Ново осећање својине подразумева каквотност која мора да буде социјална по духу и патриотска по љубави.

БЕЛИ ПРЕПОРОД РУСИЈЕ И ЧОВЕЧАНСТВА

Пут духовне обнове

Иљин је размишљао искрено хришћански. По њему, прави разлог појаве емиграције која је бежала од бољшевика је био казна Божја за многобројне грехе руског народа. И то је тешка казна; јер, како је писао у чланку „Родина и ми“ 1926. године: „Ми сами смо – живи комади наше Русије, њена крв у нама тугује и пати; њен се дух моли у нама и болује/.../ У свету се може живети не нашавши своју родину, – зар је мало оних који су сада безродни; свуда они муте, желећи да свима наметну своју беду. Али ко ју је имао, никад је неће изгубити, осим ако је не изда и ако се, после тога, не буде усуђивао да јој се покајнички врати... А свима нам је Русија дала, и то једном заувек, неумрло и непотрошено богатство, које се крије у нама самима, које нас свуда прати – дар у векове векова“. И додавао је: „Какво год уређење да се успостави у Русији, после прелома, какви год јој људи буду „на челу“, какви год „програми“ да победе, – Русија ће постојати, расти и цветати само онда кад се у њој зацари дух части, служења и верности; јер дух бешчашћа, лакомости и издаје опет ће је повести путевима револуције, распада, „преуређења“, „социјализма“ и „интернационализма“ – путевима срамоте и бешчашћа“.

Јер, по Иљину, „Русија је пре свега, живи збор руских правдољубаца, „правостојатеља“, верних правди Божјој“. Он каже

да је руска идеја – „идеја сазирућег срца“. О томе како се Русија (а с њом и човечанство) могу препородити, Иљин је писао у својој књизи „Пут духовне обнове“ објављеној 1937. године у Београду. Ево неколико основних његових ставова из тог дела (у преводу Добрила Аранитовића). Говорећи о вери, Иљин каже: „Сви верујемо: /.../ Али, у шта заправо верују они који не верују у Бога и који отуда себе сматрају „атеистима“ уопште или „безбожницима“? Они верују у најразличитије небожанствене силе и околности. /.../ Постоје људи који то признају и отворено заговарају: „ја хоћу земаљску срећу, уживање и спокојство, јер је то најважније у животу“ (хедонизам); „ја у животу тражим новац и власт“ (мамонизам); ... „цела ствар састоји се у томе да се одважно загосподари земаљским добрима и неограничено ужива у њима“ (большевизам)... Постоји одређени духовни закон који господари људским животом. Према том закону човек постепено постаје истоветан с оним у шта верује. /.../ Тако је увек било.

Ако човек верује само у чулна уживања, прихватајући их за нешто најважније у животу, волећи их, служећи им и предајући им се – он се сам постепено претвара у чулно биће, у тражитеља земаљских задовољстава, у сладострасну животињу, и то ће се испољавати на његовом лицу, у начину ходања, светлеће из његових очију и управљати његовим поступцима. Ако човек верује у новац и власт, онда његова душа постепено усахњује у халапљивој прождрљивости, у хладној жудњи за влашћу; искусни посматрач ће све то уочити у његовом погледу, у његовом говору, и неће погрешити очекујући од њега одговарајуће поступке. Ако поверује у класну борбу и завидљиву једнакост, онда ће он убрзо постати професионални завидљивац и мрзитељ и у његовом ће погледу до изражаја доћи окорела злоба, а у поступцима политичка озлојеђеност, итд. Закон поистовећења кроз веру манифестује се и на путевима добра, већ и на најнижим ступњевима живота и вере; истинску снагу и пуноћу постиже управо код верујућих људи. Ако човек верује у Бога или у божанско начело које се манифестује у земаљским појавама и збивањима, онда божански садржај постаје за њега центар живота, стање које је увек пристуно у души. Није све достојно вере: вреди живети само за

оно и вреди веровати само у оно због чега и ради чега се вреди борити и умрети. Јер смрт је истински и највиши критеријум свих животних садржаја. Довољно је само применити овај критеријум, са свом потребном озбиљношћу и у свом његовом дубоком значењу, и осветлити њиме било који животни садржај – и његова истинитост и убедљивост ће се открити пред нашим очима. Смрт пред нас поставља питање о оном најважнијем, о основама нашег земаљског постојања, о личном животу у његовој целини. /.../ Вреди ли да живиш онако како живиш и да верујеш у оно у шта верујеш? Ако вреди, онда вреди за то и борити се и умрети! Јер оно због чега не вреди умрети није достојно ни живота ни вере!“

О односу између вере и науке Иљин у „Путу духовне обнове“ сведочи: „Права ученост не одводи од Бога, него к Њему. Прави научник одлично схвата да се „научна“ слика света све време мења, усложњава, продубљује, улази у детаље, не пружајући никада ни потпуну јасност ни јединство... Зна да су његове „дефиниције“, „објашњења“ и „теорије“ само несавршени покушаји приближавања живој тајни материјалног и душевног света. О продуктивности науке нема спора – о њој сведоче целокупна савремена техника и медицина. Али што се тиче њених теоријских истина и могућности њиховог доказивања, ту наука плови морима проблематичног и тајанственог. Овуда пролази граница између научника и полуобразованог човека. Прави научник зна докле се простире његово знање, па је отуда духовно скроман... Многи прави и велики научници гајили су и гаје живу веру у Бога; њихов поглед није био заслепљен оним што је већ познато и стечено, него је остајао прикован за тајне свемира и богатства која оне скривају. Сасвим је другачија ствар с полуобразованошћу. Такав човек не уме да истражује и спознаје, он уме само да да „разуме“ оно што је просто и површно и – да памти. Он живи од научених формула од којих у глави постаје све површно и просто; он прихвата све као „јасно“ и зато умишља да је, пошто му је све јасно, позван да све „објасни“ другима. Ето откуда код полуобразованих људи толика претенциозност и неодговорност – стекавши без напора своју површну јасност, не научивши се у раду ни сазнању ни одговорности ни скромности, они гледају

навише а не наниже, не гледају у дубину него у апстрактну празнину где је све лако, лакомислено и неукорењено. Они сами не стварају ништа већ све позајмљују од других, преузимајући, подражавајући, прихватајући и понављајући. Не мало је оних код којих и само читање књига поприма истоветан значај; „они и читају само зато да би имали право да не мисле својом главом“. Неретко они бирају себи једног човека који за њих постаје „ауторитет“, „учитељ“ и „вођа“...

Такви полуобразовани фанатици верују свом „учитељу“ с истом лакомисленом неоснованошћу са којом врују у свемоћ мисли и у своју умишљену „науку“. Тајанствена дубина материјалног и духовног света остаје за њих недоступна и целокупно њихово гледање на природу и људе показује се као предмет њиховог сујеверја. Што је баналнији њихов поглед на свет, тим фанатичније верују у њега. А према религији се односе с презиром и непријатељством и не слутећи да управо вера верујућих може да буде и одговорна и озбиљна и дубока. То је извор савременог милитантног атеизма“.

Говорећи о патриотизму, Иљин се, пре свега, обраћа појму отаџбине: „Онај који говори о отаџбини подразумева (свесно или несвесно) духовно јединство свога народа... Сваки народ је позван да прихвати своју природну и историјску „датост“ и да је духовно преради, превлада, одухови на свој начин, пребивајући у свом, особеном национално-стваралачком акту. То је његово неускративо, природно, свето право и, у исто време, његова историјска, општечовечанска и, што је најважније, религиозна обавеза. Он нема духовно право да се одрекне те обавезе и тог позвања. А ако се једанпут одрекне – онда се духовно дезинтегрише и пропада, историјски силази с лица земље. Сваки народ добија од природе и Духа Божијег. Сваки народ је позван да прихвати и природу и Дух; и Духом да одухови и себе и природу. То одуховљење код сваког народа протиче на особен начин и треба да буде самостално. Национална духовна култура јесте својеврсна химна испевана Богу у историји или духовна симфонија која историјски одзвања Творцу свега./.../ И та музика духа је особена код сваког народа, и та музика духа јесте Отаџбина... Отаџбина

(је) нешто од Духа Божијег; национално доживљени, однеговани и у земаљске послове преточени дар Духа Светога. Није могуће угасити ову светињу у себи. Њу треба живети. Њу треба стваралачки и достојно чувати у себи. Њу не треба препустити другим народима да је поробе и погазе. За њу се вреди борити и умрети. И сваки хришћанин, увидевши то, појмивши то – позван је не да се одазове на искушења празног и лицемерног интернационализма, већ да одважно и часно постави пред себе све проблеме који доводе у забуну његову хришћанску свест, и да потражи њихово разрешење у духу истинског, духовног патриотизма“.

По Иљину, „живот народног духа налази у стваралаштву генија свој концентрисани и зрели израз... Геније преузима и носи бреме свога народа, бреме његових несрећа, његових тражења, његовог живота... Генију је дата моћ за којом су чезнуле и ради које су се мучиле читаве генерације у прошлости, и из те моћи исходи и исходиће духовна помоћ и радост читавих генерација у будућности. Он учи своју браћу духовној победи, он им показује како они сами могу постати духовни победници. Стваралачко достигнуће генија указује пут онима који воде полустваралачки живот; њима предстоји само да усвоје ту творевину и то стваралаштво, да се уметнички поистовете с њима и у том васпостављању они ће наћи за себе ону духовну слободу без које би били осуђени на чамотињу... Геније ставља свој народ пред лице Божије и изговара за њега и у његово име символ његове предметне вере, његовог созерцања, знања и воље. Тиме он открива и учвршћује национално духовно јединство, оно велико духовно „Ми“, које означава саму суштину Отаџбине. Геније је онај стваралачки центар који обликује духовни живот и довршава духовно стваралаштво свога народа“. Сама идеја нације, по Иљину, јесте важан и неопходно потребан појам: „Проблем истинског национализма може се разрешити једино у вези са духовним поимањем отаџбине, јер национализам је љубав према духу свога народа и при том управо према његовој духовној особености...

На том путу љубав према отаџбини спаја се с вером у њу, с вером у њену мисију, у творачку силу њеног духа, у онај будући процват који је очекује. Ма шта да се деси с мојим народом, ја знам

вером и визијом, љубављу и вољом, живим искуством и победама прошлости да мој народ неће бити остављен од Бога, да су дани пада пролазни, а да су духовна достигнућа вечна, да ће тешки маљ историје исковати од мог народа духовни мач о каквом је певао Пушкин. Да се ми заувек разумемо: није могуће волети отаџбину, а не веровати у њу, јер је отаџбина жива духовна снага. Волети свој народ и веровати у њега/.../ не значи затварати очи пред његовим слабостима, несавршеностима и, можда, манама. Сматрати свој народ оличењем апсолутног и највећег савршенства на земљи била би сушта охолост и болесна националистичка умишљеност... Духовна љубав се уопште не препушта неоснованој идеализацији, већ трезвено созерцава и види с крајњом објективношћу. Волети свој народ не значи ласкати му или крити од њега његове слабе стране, већ их часно и одважно износити и неуморно се борити против њих. Национални понос не сме да се изроди у тупаву умишљеност и површно самозадовољство, он не сме да сугерише народу манију величине. Прави патриота се учи на политичким грешкама свога народа, на недостацима његовог карактера и његове културе, на његовим историјским спотицањима и привредним неуспесима. Управо зато што воли своју отаџбину, он непрестано и одговорно мотри где и у чему његов народ не стоји на потребној висини, не боји се да укаже на то, сећајући се сјајне народне пословице: „Туђа земља бива велика својом разметљивошћу, а наша ће постати крепка својом покудом.“ Духовна љубав није опијеност или надменост, она не само што гори већ и светли“.

Иљин поставља питање да ли се свој народ сме критиковати, и каже: „Различите су критике. Постоји иронична, зловна, неправедна, нихилистичка и рушилачка критика – тако критикују непријатељи. Али постоји и срдачна, брижна, васпитна, продуктивна критика, чак и кад је гневна; то је ставралачка критика, тако критикују одани пријатељи. Таква критика ништа не „осујећује“, а „сугерише“ мужевност и вољу за превладавањем својих слабости. Тако се критикује своје, вољено – не одвајајући се од њега, већ пребивајући у њему, у сливености и поистовећењу с њим“.

Отаџбина, по Иљину, нема везе са психологијом стада: „У таквом сливању и поистовећењу превладава се она душевна

расцепканост (психички „атомизам“) у којој су људи приморани да живе на земљи... То превађавање друштвеног атомизма не састоји се, међутим, у томе да човек престаје да буде самостално, особено и затворено биће („монада“). Не, уобичајени начин бивствовања, од природе му дат, очуван је. Али напоредо с тим настаје снажно стваралачко јединство људи у општем и заједнички ствараном окриљу, у националној духовној култури где смо сви једно, где су сва блага наше отаџбине (и духовна и материјална и људска и природна и религиозна и економска) једна за све нас и заједничка свима нама, и творци духа, и „културни посленици“, и уметничка дела, и станишта, и песме, и храмови, и језик, и лабораторије, и закони, и територија“...

Иљин се бори против сваког покушаја денационализације: „Денационализујући се, човек губи приступ најдубљим кладенцима духа и светом огњу живота, јер су ти кладенци и тај огањ увек национални: у њима су уграђени и живе читави векови свенародног рада, патњи, борбе, созерцања, молитви и мисли. Код Римљана је прогонство означавано речима: „забрана воде и ватре“. И заиста, човек који је изгубио приступ духовној води и духовном огњу свога народа постаје одрођени изгнаник, обескорењена и јалова скитница по туђим духовним друмовима, обезличени интернационалиста. Тешко њему и његовој деци: прети им опасност да се претворе у историјски песак и смеће. Национална обезличеност је велика несрећа и опасност у животу човека и народа. Против ње је неопходно борити се упорно и надахнуто. А ту борбу треба водити од детињства.“ По Иљину, национализам није просташтво: „Кажу да национализам води ка међусобној мржњи народа, издвајању, „провинцијализму“, умишљености и културном застоју. Али све се то односи на болесни, дегенерисани, изопачени национализам и апсолутно се не дотиче духовно здраве љубави према свом народу... По тој методологији свему се може упутити приговор и све се може одбацити: довољно је само приписати болесне манифестације здравом телу и што је могуће сугестивније описати последице неразборитих злоупотреба уколико би се то дело уопште могло и назвати злоупотребом. Злоупотребити се може све — не само

отров већ и здрава храна, не само рад већ и сан, не само глупост већ и памет... Постоји дакле дубоки, духовно истинити, стваралачки национализам кога треба усађивати људима од раног детињства“.

Борећи се против свих интернационала, Иљин у „Путу духовне обнове“ истиче да пут не води ка интернационалном, него ка стваралачком надилажењу уско националног: „Неопходан је дакле трећи пут на којем ће човечанству поћи за руком да очува свето начело отаџбине и да у исто време одоли искушењу како болесног национализма, тако и сверазарајућег интернационализма... И само пробуђена и ојачана национална духовност – отаџбина као организам националне духовне културе – може бити у стању да нађе приступ творевинама туђег националног духа. Тада се човеку открива свељудско братство, братство свих људи пред лицем Божијим, али то братство неће бити интернационално него наднационално. Потребно је једном за свагда повући јасну границу између интернационализма и наднационализма. Интернационализам пориче отаџбину, националну културу, сам национализам, духовни акт самобитно-националне структуре. Интернационалист, будући у духовном погледу нико, жели одмах да постане „свечовек“, а то му не полази за руком јер је свечовечанство духовно стање које може бити доступно једино духовно и национално самопотврђеном човеку. Оно што се открива бездуховном интернационалисти није „свечовечанство“ већ елементарна животна низина која не нуди културни успон и процват већ општу деградицију и опште стапање... У тој низини он ће и пронаћи ниво за свој вољени „интернационализам“.

Тако руски националист који не жели руски дух остаје Рус по устројству свога тела и душе, свога свесног и несвесног, али је то „рускост“ најнижег, најгорег, елементарно-примитивног нивоа, и таквој бездуховној, изанђалој, вулгарној „рускости“ биће лако да ступи у опште деградирајући и опште стапајући процес, са исто тако бездуховним, изанђалим, вулгарно-елементарним интернационалистима других нација. Кроз асимилацију с њима он може чак постепено да створи некакав анационални и бездуховни тип обескорењеног интернационалисте који је заборавио

свој матерњи језик и дух, а туђи није научио, него живи попут некаквог интернационалистичког „Тарзана“... Наднационализам нипошто не пориче национализам и патриотизам, него сам израста из њих. Наднационалиста није нико и ништа, он има своје плодносно окриље које га води. И управо му оно даје могућност да се уздигне на висину са које се пред њим открива свечовечански духовни хоризонт. Сликвито говорећи, само са своје родне планине човек може да сагледа далеке туђе планине. Појмити дух других народа може само онај који је учврстио себе у духу свог народа... Наднационализам је доступан само правом националисти: само је он у стању да сагледа ширину духовне васељенскости и да, не саблажњавајући се њоме, не склизне у духовну обескорењеност... Да би се братимило, потребно је пре свега бити, и то бити сам по себи, бити пред лицем једног Оца. Да би се братимило, потребно је не стидети се свог националног бића већ га носити с поносним духовним достојанством. Ето зашто је такозвани „хришћански интернационализам“ вештачка измишљотина, сентиментална и лажна, и зашто сваки пут када се она истиче треба питати: не истиче ли се због тога да би један народ могао успешније разбити, освојити и покорити други народ?... Онај, дакле, који се одрекао свог индивидуалног духовног лица (свеједно да ли се ради о човеку или о народу) не успиње се на некакав виши степен општег, него ишчезава са историјске сцене... Национализам је права и истинска љубав личног „ја“ према оном за њега јединственом националном „ми“ које га једино може уздићи до великог општечовечанског „ми“. Човек може да нађе оно општечовечанско само на овај начин: да продуби своје духовно-национално окриље до оног нивоа на коме обитава духовност схватљива свим вековима и свим народима“.

Из свега овога, израста и држава, за коју Иљин вели: „Јединство човека и његовог народа – национално и патриотско јединство – обично поприма облик правне повезаности и испољава се у виду државног јединства. Стога национализам и патриотизам живе у души у најтешњој вези са државотворном правном свешћу. Инстинкт, дух и осећање права, допуњавајући се узајамно, стварају у души ону целовиту, мужевну и морално прекрасну

енергију неопходну за јуначку одбрану отаџбине; у исто време, та енергија не дозвољава човеку да падне у стање завојевачке похлепе. Та енергија је манифестовање природне правне свести“. Између унутрашње и политичке слободе човекове постоји органска веза, и само унутарње слободан човек може бити слободан и политички, при чему политичка слобода тражи већу зрелост од слободе унутрашње. Јер, политичка слобода се тиче и других, док се унутрашња односи само на појединца и његово духовно делање.

У „Путу духовне обнове“, Иљин се бавио и васпитањем детета. По њему, без обнове породице нема никакве друге обнове: „Овде почињу да се буде и развијају успаване силе личне душе; овде дете учи да воли (кога и како?), да верује (у шта?), и да жртвује (шта и због чега?); овде настају праоснове његовог карактера; овде се у души детета рађају извори његове будуће среће и несреће; овде дете постаје мали човек, из кога ће се касније развити велики човек, или, можда, ситна протува“. Васпитати дете значи у њега заложити приступ ка свим сферама духовног искуства – да би његово срце научило да се љубављу одазива на све Божје и људско у овом свету. Децу треба богатити ризницама матерњег језика, песме, молитве, бајке, житијима светих и биографијама јунака, поезијом, историјом, поносом због своје армије као ваплоћене силе државе, храброшћу свог народа, познавањем његових територија, склоношћу ка добровољном стваралачком раду.

У „Путу духовне обнове“ Иљин се бавио и питањем својине. Човек је лик Божји на земљи, и у њему пламса стваралачки огањ. Он зато мора имати сопствено стваралачко огњиште, свој дом, у коме ће живети са супругом и децом, где ће моћи да покаже слободну стваралачку иницијативу. Зато је приватна својина основ слободног радног стваралаштва, и зато су комунистички тоталитарци прво на њу ударили, да би човека учинили робом.

СРБИ ЧИТАЈУ БЕЛО ДЕЛО

О рецепцији Иљинових дела у Србији

Колико знамо, први послератни превод Иљинове књиге на српски језик био је превод „Пута духовне обнове“, који је Владимир Меденица са својим „Логосом“ остварио крајем деведесетих година прошлог века. Ову књигу је са одушевљењем поздравио Небојша М. Крстић, оснивач часописа „Образ“ и православни политички делатник, убијен у намештој саобраћајној несрећи о Ваведуњу 2001.

Затим се појавила књига „О супротстављању злу силом“. Штампана је 2001. године, у издању „Zepher Book World“ и Новинско-информативног центра „Војска“ из Београда. Зaslуге за њено објављивање имао је пуковник Борислав Гроздић, који је докторирао са темом „Православље и рат“. Пишући о православном схватању борбе против зла, пуковник др Гроздић и др Илија Кајтез у свом тексту „Хришћанска – православна етика о неким питањима рата и ратовања“ кажу: „У вези са проблемом који се овде разматра намећу се занимљива питања. Уколико је продуховљена љубав толика да преображава, значи ли то да је у процесу супротстављања злу присиљавање потпуно немоћно, бесциљно, штетно и погубно? Уколико сам обавезан да постигнем морално очишћење у себи, значи ли то да злочинац неометано може да врши злодела? Ако је јасно да само присилом није могуће превладати зло, да ли то значи потпуно одбацивање сваког присиљавања? Зар дубље искључује оно елементарније? Да ли је

присила сама по себи зло? Да ли љубав принципијелно искључује примену физичке силе?

Да би одговорио на наведена питања Иљин указује на термилошко замагљивање проблема – „погрешан термин раздваја душу и заклања јој очигледност“ – и сматра да је свако изједначавање присиљавања и насиља велика грешка. Зато он „насиље“ одређује као деловање произвољно, неосновано, одвратно; „насилник“ је човек који прелази границе дозвољеног, напада, тлачи. Тај термин – „насиље“ – сам по себи неизбежно носи негативан предзнак и изазива одбојност; доказивати „допуштено“ насиља значи доказивати „допуштено недопустиво“. Иљин уводи врло разгранат апарат категорија да би на очигледан начин захватио појаву као такву и решио привидни парадокс. Тако термин насиље задржава да означи оне случајеве који потичу из эле душе, односно од оног ко подстиче на зло, док за присиљавање које потиче од добронамерне душе и од оног ко побуђује на добро уводи нове термине – принуда, спречавање, присиљавање и др.

Указујући на то да вођење човека под заставом „несупротстављања злу насиљем“ води ка потпуном несупротстављању злу, Иљин, с друге стране, тврди да то, кад човек физички присиљава дугог човека, само по себи не мора увек да буде зло. Насилник напада, а онај ко спречава парира. Насилник тражи покорност себи самом, а онај ко присиљава насилника тражи повиновање духу и његовим законима. Насилник користољубиво мрзи, а оног ко спречава насилника не покреће ни злоба ни похлепа, већ праведан гнев. Праведна сила, усмерена против злочинца, и злобно насиље, без обзира на кога је усмерено, нису једно исто, а њихово мешање је беспредметно и веома штетно.

На то основно питање – да ли је у духовном смислу допуштено супротстављати се злу и физичком принудом и спречавањем, присиљавањем, односно праведном силом – Иљин одговара позитивно, уколико је задовољено пет основних услова: /...уколико постоји истинско зло, а не неки привид зла; ако је то зло несумњиво уочено; затим, ако су љубав и воља у души онога који се злу супротставља и, најзад, уколико је потребно његово практично спречавање.

Познати читалац руске философске мисли у нас, професор др Радомир Ђорђевић, у првом тому својих „Студија о руској философији“, има и и оглед о Иљину. Поред биографских података, Ђорђевић највећу пажњу поклања Иљиновој књизи „О супротстављању злу силом“, у коме тврди да је основна разлика између Иљиновог и Толстојевог схватања хришћанства став руског мислиоца о томе да права религија почиње од Бога и води прихватању света и борби за свет, док толстојевштина креће од човека и води порицању света. Права вера, прихватајући свет, води борбу проив зла у њему, а толстојевштина се, нихилистички, повлачи пред насиљем зла.

О Иљиновом схватању права

Андреј Митић је, у нишком часопису „Теме“, 2011. објавио текст о Иљиновом схватању права, у коме, између осталог, пише: „Оригиналност Иљиновог прилаза правним проблемима огледа се у једној софистицираној синтези западноевропске (правне) филозофије са једне стране и самобитне руске природно-правне традиције филозофско-правног идеализма. Спајајући Кантово и Хегелово филозофско-правно наслеђе, пре свега, са идејама руског филозофско-правног идеализма и конзервативним системом вредности прожетим православним духом, Иљин чини искорак ка једној либерално-конзервативној синтези, која тежи да помири духовну аутономију личности (која носи са собом вредносни комплекс природних права) и очување традиционалне националне државно-правне руске свести која кореспондира вредносним константама руске политичке културе“.

Поглед у даљину

Приказујући, у „Православљу“, новинама српске Патријаршије, Иљинову књигу „Поглед у даљину“, анонимни аутор каже: „Трагајући за решењем кризе модерне цивилизације, Иван А. Иљин изградио је својеврсну филозофију очигледности. Сагледавањем свих релевантних аспеката атрофиране културе савременог

човека, он се не задржава само на критици, већ нуди и алтернативу. Своју философију очигледности није систематски излагао, она је расута по његовим многобројним есејима и огледима. Иљинови есеји писани су јасно и прецизно, али и философски проницљиво и елегантно. Поглед у даљину је један од његових зборника текстова који се баве савременом културом у ширем смислу (подразумева се култура као свеобухватност људског постојања).

Криза коју преживљава савремено друштво, како бележи Иљин, није политичка или привредна, него, пре свега, криза која је духовне природе. Она је резултат сукоба у самом човеку, сукоба између онога што он доиста јесте и онога како жели да се покаже у очима других; није важно ко сам ја заиста већ каквог ме види окружење. На тај начин долази до корупције готово свих врлина и дезинтеграције човековог бића. Такав (растројени) човек ствара, како тачно запажа Иљин, „културу без вере, без срца, без созерцања и без савести“. „У темељу тако одрођене културе – пише он – лежи искривљено постојање, расцепкан, размрвљен живот душе лишене корена која избегава све што је савршено“. Дакле: „савремена криза – криза је раздвојеног човека“.

Култури живота растројеног човека који космос полако претвара у хаос, Иван Иљин супротставља културу очигледности. По његовим речима, „очигледност је – светлост; али није свако светлוצање у стању да нам донесе очигледност. Постоје, такође, халуцинације, као и проблесци у ваздуху. Очигледност је – светлост која потиче из самог предмета, која нас обухвата и употпуњује, која нама овладава...“ Човек, сусретом са том, слободно можемо рећи, таворском светлошћу, бива духовно преображен и доживљава потпуну јасност, проверену увереност; на тај начин, како сматра Иљин, долази до „изненадног прекида и краја, и (тада отпочиње) ново постојање“.

Бела идеја

Приказући Иљинову књигу „Бела идеја“ (Логос, Београд, 2012), Добрица Гајић прецизно уочава основне ставове Иљинове

публицистике: „Илинова књига „Бела идеја“ садржи двадесет један изабрани чланак, у којима је овај истакнути руски филозоф, осим текста „Бела идеја“ који је из 1926. године, третирао различите друштвене и политичке теме после Другог светског рата – повезане са Русијом, руском емиграцијом и белим покретом. У тексту „О историји ђавола“ Илиин пише о интересовању филозофије и уметности за демонске садржаје, наглашавајући да Ничеова дела *Воља за моћ*, *Антихрист* и *Ево човека* на директан и отворен начин проповедају зло. Ничеови следбеници су повезали његово оправдавање зла са Марксовом доктрином, кренувши да остварују своје планове почетком 20. века. Илиин прави разлику између демонизма („живот без Бога“) и сатанизма („рушење Бога“), истичући да се његово поколење суочило са истинском ђаволском стихијом која би се, једном речју, могла дефинисати као „антихришћанство“ (7–8).

Чланак „Завист као извор несрећа“ показује да је људска завист главни узрок не баш сретних догађаја у прошлом веку. Према Илиновој оцени, социјализам и комунизам су завидљиви, тоталитарни и терористични. У светској полуинтелигенцији види он „највећи расадник зависти“ (11). Затим осуђује химеру „свеопште једнакости“ и предрасуду „свеопште слободе“ и пише о највећој религијској кризи човечанства, у којој су људи „устали против саме идеје Бога“ и показали спремност да искорене све верујуће на земљи (12–13). /.../

У тексту „Шта је држава – корпорација или институција?“, Илиин указује на слабости „формалне демократије“ и у времену после Другог светског рата тражи „трећи пут“ за Русију (15–16). Појашњавајући проблем, образлаже да држава може бити „корпорација“ или „институција“ (16). Прва почиње од појединца и гради се „одоздо према горе“, друга се гради „одозго“ и у њој народ „не управља собом, већ се васпитава и повинује“ (16–17). Илиново становиште је да би здраву државу требало да чине елементи и једног и другог. Русија треба да створи сопствену државну форму, где ће спој институције и корпорације бити у складу са руским национално-историјским околностима. /.../ На државну форму, у чланку „О државној форми“, Илиин гледа као

на устројство живота и живу организацију народа. Мишљења је да сваки народ има право на сопствену државну форму и конституцију, тако да државност не треба позајмљивати и имитирати. /.../ „Претпоставке стваралачке демократије“ јесте текст који је усредсређен на искуство слободе, релативно висок ниво свести о правним нормама, економску независност грађана, минимални ниво образовања и обавештености, политичко искуство, лични карактер и патриотско осећање. /.../Иљин, што се може видети у тексту „О формалној демократији“, разликује „механичко“ и „органско“ схватање државе и политике (35). За механичко схватање човек је инстинктивни појединац, полази се од тога да се људи рађају једнаки и да имају једнака права, тј. једнако право гласа. Другим речима, срж демократије налази Иљин у следећој политичкој догми: „сви су формално слободни, сви су формално једнаки и сви се међусобно боре за власт ради сопствених интереса, маскираних општом коришћу“ (36).

Чланак „О органском схватању државе и демократије“ почиње Иљин запажањем да тачно разумевање суштине државе, политике и демократије претпоставља одбацавање вештачких измишљотина и лажних доктрина. Иљин не мисли да су сви људи „разумни“, „по природи добри“ и „лојални“, јер нас живот у супротно уверава (40). Противи се томе да људима треба дати право гласа „независно од њихових унутрашњих особина и квалитета – независно од њихове свести о правима“ (40)./.../

У тексту „Партијска изградња државе“ Иљин полази од тога да партија представља „савез грађана који су се организовали како би узели државну власт у своје руке“, чему стреме и демократске и антидемократске партије (46). По природи ствари, партија тежи наметању сопственог програма читавој држави, без обзира на оне који су апстинирали или јој нису дали свој глас. Коалиционе владе се тешко састављају, јер партије нису међусобно толерантне и то изазива по државу штетне осцилације./.../

Ауторитарном државом, пише Иљин у чланку „Од демократије ка тоталитаризму“, управља власт која није зависна од народне воље и контроле, с тим што ауторитарни поредак не одбацује народно представништво које може да има само саветодавна

права, пошто владар самостално управља државом, био он лични или колективни. Такав систем не води тоталитаризму, јер тоталитаризам као форма искључује било какву самоактивност грађана, не јавља се често у историји и тек у 19. и 20. веку техничка средства омогућила су његово успостављање. /.../

Тоталитарни режим, у тексту „О тоталитарном режиму“, Иљин дефинише као „политички систем који је бескрајно проширио своје мешање у живот грађана, и целокупну њихову делатност укључио у опсег свог управљања и принудног регулисања“ (55). Свеобухватно управљање чини суштину тоталитаризма, а оно је оствариво кроз спровођење „најконсеквентније диктатуре, засноване на јединству власти, на једној искључивој партији, на монопољу послодавца, на узајамном шпијунирању и на беспштедном терору“ (56). /.../У чланку „Шта је федерација?“ Иљин наводи да је пажљивим ишчитавањем руских заграничних новина дошао до закључка да највећи број заговорника федерализма нема довољно знања о том питању. Објашњава потом да се у државном праву федерацијом „назива савез држава који је заснован на споразуму и који регулише њихово уједињење на законит начин“ (59). Реч је о центрифугалном, а не центрипеталном процесу. Набраја примере уједињења Швајцарске, САД, Немачке, Канаде и Аустралије, истичући да се класична федеративна држава ствара одоздо-нагоре. /.../Текст „Животне основе федерације“ Иљин почиње оценом да у животу једног народа државна форма настаје историјским и органским путем, при чему је она условљена његовим „спољашњим“ (број становника, клима, географски чиниоци, расни и племенски састав итд.) и „унутрашњим“ (вера, душевне особине, свест о правима, морал и др.) особеностима (64). /.../Федеративни поредак, по Иљину, има неколико основа:

1. Постојање две или више самосталних држава;
2. Оне би требало да буду релативно мале;
3. Државе које желе да ступе у федерацију морају да имају реалну потребу за уједињењем;
4. Развијена свест народа о својим правима;
5. Смисао за политички компромис (64–67).

/.../Текст „Социјалност или социјализам“ започиње констатовањем дистинкције између ова два појма. Социјалност је за Иљина „жива праведност и живо братство људи“ и њен први услов налази се у брижљивом одношењу према достојанству и слободи људске личности (71). Социјалисти су преварили људе обећавајући им праведност и братство, јер су им отели „достојанство, слободу, способност за братство и пут ка праведности“ (71). Државном уређењу социјалност треба да буде циљ и задатак, јер се оно, наводи Иљин Аристотелове речи, формира „зарад лепог живота“ (71). У историји се показало да је социјализам увек био повезан са свакојаким илузијама и најнеоснованијим надама, што савремена епоха треба да елиминира, тврди Иљин. Људи могу љубављу и добровољним пристанком да прихвате постојање заједничког власништва, али без тога ће оно иницирати репресивни тоталитарни режим, свеопште ropство и опадање културе.

У тексту „У потрази за праведношћу“ Иљин наглашава да се не сме губити из вида да је руски народ кренуо за бољшевицима тражећи нову праведност. Сви народи ће једном увидети, пише Иљин, „да социјализам и комунизам уопште не воде праведности већ новој неравноправности, и да једнакост и праведност никако нису једно те исто“ (75). /.../ Чланак „О фашизму“ сагледава фашизам као многострану и сложену појаву. Фашизам је „реакција на бољшевизам“ и представља концентрацију „десних државно-одбрамбених снага“ (81). У времену хаоса и тоталитаризма који је изазвала левица, фашизам је, гледано кроз Иљинову оптику, био „здрава, неопходна и неизбежна појава“ (81). Иљин примећује да је фашизам био у праву када је захтевао „праведне социјално-политичке реформе“ и када је „полазио од здравог национално-патриотског осећања“ (81).

Но, фашизам је, по Иљину, починио и неке дубоке и озбиљне грешке:

1. Одбацио је религију;
2. Створио је десни тоталитаризам;
3. Успоставио је партијски монопол, који је изазвао корупцију и деморализацију;
4. Раширио је екстремни национализам и шовинизам;

5. Мешао је социјалне реформе са социјализмом и увео етатизацију привреде;

6. Пао је у идолопоклонички цезаризам, са својственом демагогијом и деспотизмом (82).

Грешке фашизма, писао је Иљин, схватили су Франко и Салазар и настоје да их избегну. /.../

Чланак „О православљу и католичанству“ посвећен је значају православља за руску историју и културу. Самобитност Руса види Иљин „у посебном и самосвојном духовном акту“ (104). Под актом разуме човеково доживљавање, поимање, размишљање, хтење и деловање. Наглашава да су на стварање руског националног акта утицала четири значајна фактора:

1. Природа;
2. Словенска душа;
3. Посебна вера и
4. Историјски развој (105).

За схватање и тумачење руског стваралачког акта Иљин тврди да није добро бити ни фанатичан словенофил, ни заслепљени западњак, већ треба бити што објективнији и правичнији, поготово када се ради о односу православља и католичанства.

/.../У тексту „О руској идеји“ Иљин пише о потреби да се, без обзира на све што је снашло његово поколење, верује у Русију и да се њена стваралачка идеја преноси будућим генерацијама. Та идеја „мора да буде израз руске историјске особености и, истовремено – руске историјске мисије“ (117). Она је, како каже, увек водила Русију. Руска идеја је, суштински гледано, идеја сазрцавајућег срца и то је „главна снага Русије и руске самобитности“ (118). По овој идеји љубав је најважнија у животу и њу је руска душа прихватила од хришћанства. Иљин оцењује да се руско православље више ослања на Јована, Јакова и Петра, а мање на Павлове речи. Живо сазрцање представља први знак руске вере и руске љубави. Срце и сазрцање претпостављају постојање слободе, јер ће се без ње угасити њихово стваралаштво. Сазрцавање мора бити и предметно. Руси не треба да подражавају друге народе и од њих позајмљују духовну културу, већ треба да стварају своју посебну културу. /.../

У чланку „Бела идеја“ Иљин се са пијететом сећа борбе припадника белог покрета и пише о настојању да се сачува историјска истина о њиховом деловању. Иљин верује да после одласка комуниста у прошлост неће доћи до ишчезнућа белог покрета и да ће се његов дух „сачувати и органски ући у биће и изградњу нове Русије“ (134). Према Иљиновом мишљењу, бели покрет не би требало сводити на заговарање грађанског рата и контрареволуцију, јер у борби против комунизма бели имају „позитивни идеал отаџбине“ (134). У редовима белих налазили су се припадници различитих слојева и класа, јер је бели дух био одређен њиховом „преданошћу отаџбини“ (134). Иљин помиње да „бела ствар никада није била и неће бити ствар `рестаурације и `реакције`“, јер циљ је да се Русија исцели и обнови – а не да се врати „на оно болесно стање које је за последицу имало револуцију, са свим њеним понижењима и срамотом“ (135)./.../

Године 2013, у Београду, у Руском дому, организован је један скуп посвећен Иљину. На сајту Руског дома у Београду вест је, октобра 2013, гласила овако: „Ове године у Русији се веома широко прославља јубилеј 130 године Ивана Александровича Иљина – истакнутог православног филозофа, правника, политичког мислиоца. У октобру 2012. године формиран је међународни Иљински комитет, који организује низ манифестација са циљем да се пробуди ново интересовање за проучавање и коришћење идеја овог мислиоца у државном и културном препороду Русије.

Иван Иљин је сматрао да је Србија блиска Русији и духовно и културно видео је у Србији јединог верног савезника Русије. Писао је у својим радовима – „наша браћа Срби“. Много својих радова посветио је српском краљу Александру.

То, што је истакнути руски мислилац-пророк тако високо ценио руско-српски савез, даје нам за право да говоримо о савезу две земље – нације. Међународни Комитет Иљина је иницирао да се у Београду одржи научно-практична конференција „Духовно братство и геополитички положај: везе Русије и Србије у историјској ретроспективи и перспективи. Поводом 130-годишњице И. А. Иљина“, која је посвећена питањима развоја и продубљивања руско-српских културних, политичких и економских веза.

У недељнику „Печат“ 22. новембра 2013. појавио се текст „Између аве Јустина и владике Николаја“, чији аутор, Јово Бајић, између осталог, пише: „Одмах после Русије, Србија је на првом месту по броју објављених дела Ивана Александровича Иљина, и по броју научних радова о делу овога мислиоца.“

Два Ивана: руски и српски

Једна од најдивнијих религиозних творевина српског језика, Лалићева „Четири канона“, настала је у периоду када је Лалић, после погибије свог сина Влајка, најдубље зашао у простор језика и тамо срео Истину Која је Христос. На том путу, сапутник му је био нико други до Иван Иљин, о чему сведочи наш угледни истраживач српске књижевности, др Александар Јовановић, у свом огледу „Духовни патриотизам Ивана В. Лалића“ („Црквени живот“ 12/2010). Док је радио своју завештајну песничку књигу, „Четири канона“, Лалић је правио исписе из лектире која га је, у те дане, надахњивала. Јовановић вели: „Дана 3. августа 1995. године Лалић је испис текста „О национализму“ Ивана Иљина (1883-1954), руског религиозног мислиоца, заправо поглавља из књиге „Пут духовне обнове“ која је објављена први пут /.../ године у Београду, на руском језику. Лалић је поглавље прочитао у часопису „Руски алманах“ и био је одушевљен. Испис се доноси у целини: „Проблем правог национализма могуће је решити само у вези са духовним поимањем отаџбине јер *национализам је љубав према духу сопственог народа, поготово према његовој духовној посебности*. Онај ко говори о отаџбини под тиме подразумева *духовно јединство свога народа*. Он под тим подразумева нешто што остаје пресудно и објективно без обзира на нестанак појединих субјеката и на смену покољења./.../ *Мој пут према духу је пут моје отаџбине; њено уздизање према Богу и духу је моје уздизање. /.../ Такво стапање патриоте са његовом отаџбином води ка чудесном поистовећивању њихових духовних енергија“.*

Као да је Иљинов текст помогао песнику да експлицитно и прецизно изрази оно што је његова поезија увек говорила, а што би, у овој прилици, могло да се именује као снажно осећање

духовног патриотизма“. Јовановић додаје: „Током наших сусрета у то време, није пропустио ниједну прилику а да ми не спомене Иљинов текст, као и да морам обавезно да га прочитам. То је прави и изузетно модеран текст, поновио је више пута“.

Сигурни смо да би Иљин у Лалићу и његовој поезији, попут „Шапата Јована Дамаскина“ и „Четири канона“, препознао оно о чему је сањао у свом огледу „Када ће се препородити велика руска поезија?“

БЕЛИНА У МОМ ЖИВОТУ

Сусрети са Иљином

Од када сам се срео са мишљу Ивана Иљина, доживљавам га као свог учитеља. Светле, чисте речи, засноване на дубоком молитвеном и животном опиту, искуство судара са оба тоталитаризма 20. века, нацизмом и комунизмом, монархизам утемељен на истини о Богу као Домаћину васионе, Монарху као домаћину и брижнику државе и Оцу као домаћину породице („Бог, Краљ, Дом“ су, по Светом Николају Жичком, три највеће вредности српског народа), избегавање мућења воде да би изгледао дубље – то је Иљин. Он је човек који је од муке приликом паковања кофера за пут умео да сазда прекрасан есеј; он је човек који је умео да пева философирајући, али и да објашњава конкретне методе у борби против комунизма. Способан да даје математички прецизне дефиниције, он никада није био сув и досадан за читање, као многи – премноги мудријаши овога света. И у свему је, за мене, био бели – белина његовог духа, његове молитве, царствене мисли, државотворног деловања, бело усијање трезвеномне љубави допирали су до мене из мутне свакодневице, у којој је толико вртложења црнила и хаоса.

Још 2001. приредио сам, и у „Светигори“ објавио Иљинову књигу „У потрази за праведношћу/ Хришћанско-политички есеји о историји, друштву и култури“ (највећи број огледа превео је песник и преводилац из Крагујевца, сјајни Владимир Јагличић). У предговору сам, између осталог, записао: „Иљинови текстови,

иако писани половином 20. века, нису ништа изгубили на актуелности. Напротив! Довољно је прочитати текст „Какви су комунисти људи“ и погледати шта се десило са Србијом и Црном Гором у пост-титовској Југославији, захваљујући Титовој „духовној деци“ која су заузела места у власти и делу опозиције, па схватити да су комунисти посебан „антрополошки тип“ (Берђајев), који се, док год постоји, не може променити набоље, осим ако се радикално не преуми и не врати Богу. Такође, његова упозорења о „формалној демократији“, његово подсећање на монархијску власт као жртвену службу, на политику као пут поштења и достојанства, а не мародерства и личног богаћења, његово сведочење о хришћанском национализму који није глупави пагански шовинизам – неопходна су како руском, тако и сваком православном народу који жели да има будућност“.

Спремајући се да још дубље уђем у борбу за одбрану свог народ, читао сам изванредну књигу Ивана Иљина „О суштини правне свести“. Кристално јасне, његове мисли су ми донеле, толико потребне, шире увиде у проблем патриотизма. Њене делове сам, за себе, превео, а онда и понудио свом народу у књизи „Паланка философије“, коју су „Двери српске“ објавиле 2004. године. Једна од првих ствари на које је Иљин указивао била је чињеница да патриотизам није никакво „животињство“, никакво ниско нагонско биолошко чувство које се јавља у шовинистичком чопору, спремном да коље (познат је старчевићевски израз о „пасмини славосербској“ као „накоту за сјекиру“). Напротив, патриотизам је узвишени призив да се Родина нађе и воли: „Да би човек волео своју отаџбину, неопходно ју је наћи и реално осетити да је она заиста „моја отаџбина“. Очито, то осећање даје се већини људи без потраге, као исход природног и неприметног привикавања на услове живота који их окружују. Али управо због тога духовна суштина патриотизма често остаје неуочена. Љубав према родини у душама живи као неразумна, предметно неодређена склоност, која час замире и губи своју снагу у недостатку „одговарајућег надражаја“, а час букне као слепа и противуразумна страст, која не мисли о духовном пореклу, која лута по таму, заглушујући и зов добре воље и глас правне свести. Тај спени афекат дели судбину

свих афеката над чијим објашњењем и очишћењем човек не ради: он се постепено изрођава и понижава човека.

Он се изрођава час у празну форму борбеног шовинизма и тупе националне умишљености, час у слепу пристрасност према другостепеним емпиријским чињеницама, а час у лицемерни полет, иза кога се крије лична или класна корист. Човек, који у себи има такав патриотизам, не зна ни оно шта он воли, нити оног због чега он воли. Он не иде за духовно-политичким мотивима, него следи политички нагон крда, и живљење његовог чувства се колеба, као код праве животиње, између бесплодне апатије и нагона грабљивице.

Човек може читав живот да проживи у границама своје државе и да не нађе своју родину, тако да ће његова душа до краја бити пуста и мртва за патриотизам; и тај неуспех или неспособност постепено ће га довести до стања духовног сирочета, до стваралачке неукорењености и јаловости. Јер налажење родине је чин духовног самоодређивања, који човеку показује његово сопствено стваралачко тле, и који самим тим омогућује духовну плодотворност његовог живота. Такав човек неће волети своју родину зато што је није нашао.“

Волети отаџбину не значи повлађивати њеној немоћи и слепилу. Напротив! Иљин је то знао, и упозоравао: „Дуг живот у туђини не чини исту родину, без обзира на навикнутост на тамошњу свагдашњицу и природу и постојано правно општење; крвна и национална веза не могу да разјасне питање родине људима мешане крви; припадност држави може бити недобровољна и у души стварати постојану „антипатриотску“ напетост. То значи да се родина не одређује и не може исцрпсти тим садржајима: она је нешто веће и дубље него свако од њих понаособ и сви они узети скупа /.../Важно је управо оно шта волимо у вољеном и због чега то волимо. И, гле, истински патриота биће онај који за своје чувство пронађе предмет који заиста заслужује самопожртвовану љубав и службу. То се може изразити тако да се каже да прави патриота не воли своју отаџбину на обичан, слепо пристрасан, начин, који је мотивисан чисто субјективно и који свом предмету даје тобожњу вредност, него духовно, видовитом љубављу, која

произилази из признавања правог, неумишљеног, објективног достојанства, својственог вољеном предмету. Љубити родину значи љубити нешто што у самој ствари заслужује љубав, тако да је онај који воли У ПРАВУ кад је у питању његово осећање љубави, и то да је у праву онај који јој служи. Штавише, предмет, који се назива родином, толико је сам по себи објективно и безусловно прекрасан да душа која га је нашла, која је обрела своју родину – не може да је не воли. Човек не може а да не воли своју отаџбину; ако је не воли, то значи да је није нашао и да је нема. Јер се родина да наћи управо вољом за духом а дух је самостална и највиша красота; могуће ју је видети и не знати, али, видевши и познавши је, немогуће је не заволети је. Ето због чега у темељу патриотизма лежи чин духовног самоодређивања. Човек уопште свој живот одређује тако што налази у себи предмет љубави; тада њиме овладава ново стање, у коме се његов живот пуни вољеним садржајем, приближавајући се њему и извору његовом. Притом истинска љубав увек даје способност за самопожртвовање, јер она приволева човека који љуби да свој предмет љуби више од себе. /.../“

Али, шта родољуб воли, волећи Родину? Колико је његова љубав оправдана? Зар је могућа жртва за нешто тако апстрактно, као што је Отаџбина? Јесте, могућа је. И Иљин нас на то подсећа: „Оно на шта је усмерена моја љубав према отаџбини је духовни живот мога народа, његова стваралачка дела и услови за њих неопходни (материјални, културни и политички). Не народ сам по себи, него народ који води духовни живот, и не само живот народа, него живот заиста духовни, и духовно висок, и не само услови живота - земља, и клима, и привреда, и организација, и власт, и закони, – него све то као оно што је дато духа ради и створено духом и због духа. Управо духовни живот и јесте оно због чега и зашто је могуће и треба волети свој народ, борити се за њега и погинути за њега. Кроз њега све добија свој истински значај и праву вредност. У њему је суштина родине, она суштина коју треба волети више но себе, за коју вреди живети управо зато што за њу вреди и умрети. Са њим заиста треба сјединити и свој живот, и своју судбу, управо зато што он (духовни живот, нап. В.

Д.) има објективну вредност пред лицем Божјим. Духовни живот мог народа и дела њиме саздана су важни, неопходни и драгоцени сами по себи, због чега су и универзални: не само за мене, него и за мене, и за мој народ, и не само за мој народ, него свагда и за све, за све људе који сада живе и који ће било када живети. /.../Нико не може другом човеку указати на његову родину – ни васпитачи, ни пријатељи, ни јавно мњење, ни државна власт. Патриотизам је стање духовно, и зато он може да се јави једино самостално, у аутономном поретку – у личном, али аутентичном и предметном духовном искуству. Свака наредба споља може само да смета том искуству или да доведе до несрећне симулације. Не може се волети по принуди и туђем наређењу: љубав може да се јави једино „сама“, у лакој и природној предметној радости која пробуђује и гађава душу. Та предметна радост или обасјава човека – и тада он постаје живи орган вољеног предмета и не оптерећује се њиме, него се радује својој срећи, или мимоилази његову душу – и тада ништа не може да му помогне. /.../“

По Иљину, патриотизам је стваралачка сила: „Бреме емпиријског постојања може се надићи само стваралаштвом, то јест страдалним и трудољубивим саздавањем нових предметних вредности; човека ослобађа само порив ка духу, само остваривање духовних стања; лични страх и лична пропаст могу бити превладани само оном љубављу и оном радошћу који су посвећени неуништивом, божанском садржају. И гле, баш у том духовном стваралаштву сваки народ има своје, суштствене особености. Сами чворови емпиријски датог карактера – условљеног расом, нацијом и језиком, климом и природом, друштвеним животом и васпитањем – развезују се и расплићу се код сваког народа на свој начин, и на себи својствен начин тај народ расплетене нити претвара у тканину. /.../ Сам начин личног одуховљења, сам ритам духовног живота у созерцању и делању истог, сам степен жеђи и утаживања исте, сам патос очајања и славословља – свезује душе једног народа сличношћу и блискошћу. И та сличност доводи до тога да се људи повезују дубоком узајамном привлачношћу, која их приволева да цене заједнички живот, да га устројавају и усавршавају његову организацију. Истоветност духовног живота

постепено води снажном општењу и узајамном деловању, а то, са своје стране, рађа и нове стваралачке напоре, нова достигнућа, ново постајање још сличнијим. Духовна сличност рађа духовно јединство, и обратно. /.../ И сваки народ носи и остварује духовне акте нарочитог, националног саздавања и зато ствара своју духовну културу на себи својствен начин: на свој начин научно истражује и философира, на свој начин види лепоту и васпитава естетски укус, на свој начин тугује и моли се, на свој начин воли и умире, твори врлину и пада у каљугу порока. /.../ Народи се уклапају у својеврсна духовна јединства, од чега просторна, расна и свака друга емпиријска веза добија своје истинско и дубоко значење – предметно духовног саприпадања.

Ето због чега се национални геније и његово стваралаштво често јављају као предмет народне љубави по преимућству. Живот народног духа, који чини саму суштину родине, налази за себе усредсређење и зрео израз у стваралаштву генија. Он говори у име своје, али не само за себе, него за сав свој народ; и то о чему он говори јесте за све јединствен, али већини нејасан, предмет; и то, шта он говори о њему јесте истинска реч која открива и природу предмета и суштину народног духа; то како он говори раскида везаност и угњетеност народног духа, јер његову реч носи истински ритам народног живота. Геније узима са себе бреме свог народа, бреме његових несрећа, његових трагања, његовог живота, сав његов *opus esendi* и подигавши га, он побеђује тако да та победа – на путевима непосредног или посредованог општења – постаје извор победе за све, који су повезани с том национално-духовном сличношћу /.../. Стваралачко достигнуће генија указује пут свима који воде полустваралачки живот, ослобађајући их кроз примање, уметничко поистовећивање и подражавање. Ето због чега геније за свој народ занавек остаје извор духовног ослобађања, радости и љубави. Он је оно огњиште са кога је, прво као варница, планула сила националног духа, онај вођа који народу отвара пут ка Богу – Прометеј, који му даје небески пламен, Атлас, који на плећима носи духовно небо свог народа. Његов чин – то је чин народног самоодређења у духу, и уз његово стваралаштво се окупљају потомци његови

као око неког јединственог и заједничког олтара националног богослужења.

Геније ставља свој народ пред лице Божје и за њега и у његово име изговара символ његове предметне вере, његовог предметног созерцања, знања и хтења. Он тиме открива и утврђује национално духовно јединство, оно велико духовно „ми“ које представља саму срж родине. Геније је тај стваралачки центар који за свој народ саздаје духовну предметност његовог постојања: он оправдава живот свог народа пред лицем Божјим и тако постаје истински градитељ родине.“

Ако се све ово зна (а зна свако ко жели да зна, и није затворио срце за истину), јасно је да родољуб може бити и грађанин света. Иљин сведочи: „Сједињавање родољуба са родином води чудесном и плодотворном поистовећивању њихових духовних енергија. У том поистовећивању личне снаге родољуба крепе духовни живот његовог народа, а родољуб добија неисцрпни извор стваралачке енергије у свенародном духовном полету; и то узајамно храњење, враћајући и умножавајући снагу, човеку даје непоколебиву веру у његову родину /.../ Шта год да се деси с његовим народом, он вером и познањем поима да Бог није оставио његов народ, да су дани пада пролазни, духовна достигнућа вечна, да ће тешки чекић историје од његове отаџбине сигурно исковати мач моћни и победнички. Не може се волети отаџбина а да се у њу не верује, јер је родина жива духовна сила у коју се не може не веровати. Али у њу може да верује само онај ко живи њоме, с њом и за њу, ко с њом сједињује изворе своје стваралачке воље и свог духовног самоосећања./.../ Воleti родину значи волети њен дух и преко њега све остало, не просто „душу народа“, то јест његов национални карактер, него управо духовност његовог националног карактера и национални карактер његовог духа. Онај који уопште не зна шта је дух и не уме да га воли, тај и не зна шта је родољубље, него има само нагон групног и националног опстанка. Али онај ко уме да воли дух тај зна његову наднационалну, свељудску суштину; зато он не уме да мрзи друге народе, јер види њихову духовну силу и духовна достигнућа. Он у њима воли духовност њиховог националног карактера, мада

национални карактер њиховог духа може да му буде туђ. И та љубав према туђем духу и његовим достигнућима уопште му не смета да воли своју родину.

И гле, да воли своју родину уме само онај ко не уме да мрзи и презире друге народе, јер само он зна шта је дух, а без тога се не може истински љубити своја отаџбина. Истински отачаствољубац у свом народу воли оно што морају волети, – и волеће кад упознају – и сви други народи, али зато он и код других народа воли оно што чини извор њихове величине и славе. Истински патриота не само да није слеп према духовним постигнућима других народа, него он стреми да их појми и усвоји, да их уведе у духовно стваралаштво своје родине, да би обогатио њен живот, продубио њен пут и исцелио могућу недовршеност њених достигнућа. /.../ За нормалну правну свест сав род људски улази у правни поредак, у ту живу тканину субјективних правних ћелија: и љубав према својој отаџбини не води га ка порицању природног права на постојање и духовни раст других народа. Право других народа за њега се не окончава тамо где почиње интерес „мог“ народа, нити се право „мог“ народа простира до граница његове „моћи“, него само до границе његове духовне неопходности. Сваки народ има неотуђиво, природно право да води национално – аутономан живот, јер аутономија јесте сама суштина духа, и сваки народ у борби за своју националну аутономију је праведан пред лицем Божјим. /.../ Нема човека и нема народа који би били једино средиште духа, јер дух живи у свим људима и у свим народима. То не видети значи бити духовно слеп, а то значи бити лишен и патриотизма и правне свести. Тај пут духовног ослепљења јесте заиста „ванетички пут“, туђ правој љубави према родини, јер истински патриотизам није слепа љубав, него љубав видовита, и њено присуство није туђе добро и праведности, него је оно само једно од највиших достигнућа етичности.“ А Радомир Константиновић вели да је патриотизам „маска жудње за злочином“. Није него!

И нашег великог мислиоца, покојног др Марка С. Марковића, витеза из Орлеана, доживљавао сам у „иљиновском“ кључу; пишући, од 2002. до 2006, текст о Марку С. Марковићу, нисам могао да

не уочим сличности са Иљином. Ево уоченог: „Постоје духовне сродности између људи; наравно, и између мислилаца. Нико не може оспорити сличност између Шекспира и Достојевског, или између Микеланђела и Родена. У једном дубоком, унутрашњем смислу постоји сродност између великог руског религиозног философа, Ивана Александровича Иљина (1883–1954) и Марка С. Марковића. Једна од основних је и ова: Иљин и Марковић су представници руске и српске политичке емиграције. Због своје непартијности и дубине, обојица су били несхваћени и неприхваћени у оној мери у којој је то било неопходно због њиховог значаја. Иљин је доживео посмртну сатисфакцију: данас је најчистији философ у Отаџбини, а лично је председник Русије Владимир Путин наредио да се прах његов и његове жене Наталије пренесе, 2005. године, из Швајцарске у Русију. Иљин сад почива на славном гробљу Донског манастира у Москви.

Још су веће сличности њихових живота. Иљин је морао да напусти Совјетију под претњом смртне казне, а Марковић је, као национални борац, са пушком у руци, морао да се склони из Отаџбине, коју је окупирао Броз са својим комунистичким хордама. Марко С. Марковић је имао више среће само зато што је успео да види своју Србију, макар пола века касније, а Иљин је умро не дочекавши ту радост. Нешто суштинско их везује управо кад је у питању стваралаштво, које су оба схватили као службу Богу и роду. (Сетимо се Иљинових речи. „Ето шта ми је једина утеха: ако су моје књиге потребне Русији, Господ ће их сачувати од нестанка; а ако нису потребне ни Богу, ни Русији, нису потребне ни мени самоме. Јер ја живим само за Русију.“). Обојица емигранти, Иљин и Марковић нису увек били примани најбоље ни у самим емигрантским круговима (Иљина су нападали „хришћански либерали“, а Марковића „демократски левичари“ попут Десимира Тошића који је, наравно, имао више разумевања за Милована Ђиласа него за једног српског монархисту). Неслога руске и српске дијаспоре такође су заједничке и болне позадине Иљиновом и Марковићевом деловању.

И још једна сличност: Иљин се звао Иван, а у свим руским бајкама најмлађи брат Иван, иако на први поглед наиван и

простодушан (Иљин је, као и Марковић, заузео најнезахвалнију интелектуалну позицију у XX веку – био је хришћански мислилац), увек је побеђивао „мудраце овог света“. Иљинова мисао је, до данас, путоказ за обнову Русије, ако руски народ буде хтео да се врати стазама својих Светих предака. Марко, пак, носи име највећег јунака српске епске поезије (Добрица Милутиновић, славни Хамлет београдског глумишта, изговорио је, приликом упознавања с њим, речи које ће мали дечак заувек запамтити: „О, Марко, то је херојско име!“), чији је основни етички став у његову душу заувек усадила мајка Јевросима.

Иљин је за мене, био огањ који спаљује сваку лажну мисао и сваки сентиментализам, као што он сам каже у свом огледу „Огањ“ (у преводу Владимира Јагличића): „Крај домаћег огњишта седели су наши далеки преци, гледали у ватру и размишљали о свом суровом животу и његовим опасностима, предвиђали нове нападе непријатеља и припремали се за отпор. Јер, читава историја Русије протицала је у борби, тако да је душа руског човека увек захтевала жртвену спремност. И гле, оно што човек дуго и непрекидно сазрцава, предајући се и упијајући – то постаје његов дар, његов живи пралик, извор снаге и одушевљења. Човекова душа неприметно се сједињује са својим вољеним симолом. Од сазрцавања ватре, душе наших предака и саме су постајале ватреноподобне: живе, лаке, интензивне, јасне, светлеће и јаке. Није узалуд исток саздао религију „огњепоклоника“, није случајно у пламену видео симбол Божанства који подарује очишћење и очигледност. Но, огањ је учио наше претке још и слободи, и јединству. Јер, тамо где живи древни пламен домаћег огњишта – тамо је лична настањеност човекова, тамо је његов сопствени дом, његово неприкосновено слободно станиште. Нека је и мала његова колиба, нека је невелика његова домаћа власт, али у тим границама он жели да буде слободни домаћин и има право на то. Домаће огњиште је, код свих народа, било први освештани израз слободе и самосталности. Крај огњишта се сакупљала читава породица и осећала своје јединство. Људи су причали један другоме о бригама, о тузи и успесима, о радостима; они су саветовали једни друге о потребама и опасностима. Они су

палили лампу пред иконом и читали Свете списе. Овде су приповедали бајке и епове...

Идући за Иљином и његовом мишљу, дошао сам до четрдесет пете године свог живота, и даље знајући да ће Христос победити све који без Њега покушавају да створе рај на земљи, рај против Бога и рај против Божјег човека, који јесте пакао.

Књига коју читалац има у рукама плод је скромних настојања да се Иљина мисао прикаже што ширем кругу читалаца, при чему треба истаћи да на српском језику постоји низ превода његових књига, у издању „Логоса“, на челу са његовим неуморним трудбеником, главним амбасадором руске философије у нас, Владимиром Меденицом, као и „Бернара“, који води познати заљубљеник у лепоте руске литературе, Никола Дробњаковић. Благоје Пантелић је, у „Отачнику“, објавио „Основе хришћанске културе“. На српском се могу читати и „Пут духовне обнове“ (најбољи увод у Иљинову мисао), „Пут ка очигледности“, „Бела идеја“, „О супротстављању злу силом“, „Загледан у живот/ Књига промишљања свакодневице“, „Појуће срце/ Књига тихих сазрцања“; „Поглед у даљину/ Књига промишљања и надања“, итд.

ЗАВЕШТАЊА ИВАНА ИЉИНА

(Превео Владимир Димитријевић)

ШТА ОЧЕКУЈЕМО ОД СВОЈИХ ПАСТИРА?

У Русији је отпочела велика борба за религијско очишћење и обнову. Треба предвидети да ће то бити борба велике напетости и дугог даха. Руски човек мора себи да поврати целосну веру, у којој ће се *срце и разум, сагледање и воља* – слити у јединствени поток такве снаге да ће се на њега одазвати и *инстинкт*; тада ће бити нађене нове стваралачке идеје и створиће се нова хришћанска култура. Од хришћанског пастирства треба да очекујемо савет и помоћ у том послу. И православно духовништво у себи ће наћи духовну силу, мудрост и искреност за тај подвиг.

Шта ми, православни Хришћани, желимо од својих пастира? Са каквим захтевима им приступамо? Чиме они могу заслужити нашу љубав и наше поверење?

Нећу говорити о богословском образовању и припреми за духовно пастирство, које треба да буде проникливо и пажљиво у личном општењу. Само по себи се разуме да духовна лица треба да познају Писмо, и Предање, и читаво учење Цркве – боље од нас, и да схватају дубље од нас, да би нам помогли у часовима сумње и у потрази за разумевањем. Они морају владати душевно-духовном уметношћу пастира, дубоким осећањем и јасним погледом духовника, који проникливо разуме људску душу и који је способен да јој покаже прави пут у тешком животном тренутку. Та познања су неопходна, такво искуство је драгоценост; овде не може бити двоумљења. Али, мени се чини да ми од њих очекујемо више; оно што је за нас важније од свега то је – истинити

и живи еванђелски дух, онај дух, који нам сведочи о Христовој благодати. Под тим подразумевам: *молитвену силу, љубеће срце, живу хришћанску савест...*

Шта човеку може пружити богословско школовање које проистиче од апстрактног, сувог, логички умујућег рација, који срцем не сазире Христа Спаситеља и не помаже нам да Га видимо? Какво значење има апстрактна „егзегеза“ или дедуктивни аргумент у сазерцатељним и молитвеним пространствима живе религиозности? Могу ли они дати религијску очевидност души која тражи Божју светлост и огањ, која очекује живог Бога? Колико пута, слушајући у иностранству беседе и проповеди инославног свештенства, размишљамо о томе колико је оно богато књишком образованошћу и колико сиромашно даровима срца и духа! Како је то туђе руској православној души!

Заиста, нема бољег религијског поучавања, нема дејственијег проповедничког служења од *силе и искрености личне молитве*. Јер се вера снажи и шири не захваљујући логичкој аргументацији, нити од напора принуђујуће воље, нити од понављања речи и формула, него од *живог прихватања бога, од молитвеног огања, од очишћења, усхићења и просветлења срца, од живог сагледавања, од реалног усвајања благодати*. Мислим да много зависи од способности свештеника да се *искрено и без остатка моли срцем*, јер ако је он неспособан за то, и моли се тако *у својој самоћи*, онда ће црквена молитва ражизати, очишћавати и просветљавати срца његових парохијана. Тај пламен усамљене молитве гореће и у његовом црквеном богослужењу, и у његовој проповеди, и у делима његовог живота. И ми, његови парохијани, одједном ћемо осетити срцем да се „Сами Дух“ у њему моли „уздисањима неисказаним“ (Римљ. 8, 26) и да се ти уздисаји нама предају на неизрециви начин.

Пастир, коме је својствена та искреност и сила молитве, као да је нека „неопалима купина“ у својој парохији: његови парохијани, каткад ни сами не примећујући и не уочавајући то, постају саучесници његове молитве; њима се предаје топлота његове вере; они се присаједињују његовом духовном полету. Његове поуке се примају на нарочити начин: не само умом, него и срцем, живом

свешћу и часном вољом. Његове беседе носе стваралачко духовно искуство; оне су прожете живим хришћанским сазерцањем; оне полазе од срца и примају се свом душом. Чак и обичан сусрет са њим се већ осећа као утеха и охрабрење без речи.

А у темељу тога лежи извесни религијски закон, према коме *дубина вере расте и снажи се у молитви*, јер молитва је *благодатно узношење душе Богу*, које озарава, очишћује и уверава. Ето због чега пастир мора бити живи извор и жива школа молитве.

Друго, што желимо да нађемо у њему, – то је *живо љубеће срце*. Јер најбоља хришћанска благовест и утеха потичу од доброте и срдачног схватања. Док људско осећање сахне и бива заглашено у разумски-апстрактним теолошким конструкцијама док год ум хладно расуђује и пресуђује, непријатељствује у споровима и камени се у мржњи, све дотле човеку остаје недоступно читаво откривење Господа Исуса Христа. Људи лишени срца у Еванђељу не поимају најважније; а схвативши то, не живе по томе и не остварују га. Себичњачка похлепа човека чини слепим и глувим. „Реке воде живе“ (Јн. 7, 38) теку само за људе који воле; јер љубав човеку отвара вид и слух, – и за Христово откривење, и за живот и страдање других људи.

Ако свештеник има ту љубав, она се осећа и у његовој црквеној молитви, и у његовој проповеди, и открива се и у његовим делима. Код онога ко са њим разговара или му помаже јавља се нарочит осећај: он осећа да је од свог духовника примио нешто драгоцену, животну важно и охрабрујуће, да је искусио *светлост и топлоту духовног огња*, да је осетио живу доброту, да се приближио ономе што је Христос имао у виду када је говорио о љубави. Јер живо срце има залиху доброте за све: утеху за невољника, помоћ потребитоме, савет за беспомоћнога, лепу реч за свакога, срдачан осмех за цвеће и птичице. И просто општење са таквим човеком неприметно постаје жива школа срдачног саучешћа, љубавне тактичности, хришћанске мудрости. И све је то прекрасно и благодатно, јер истински *духовник* и јесте носилац хришћанског духа, духа љубави и срдачног сагледања.

Ево и трећег што очекујемо и тражимо од наших пастира, – то је *слободна и стваралачка хришћанска савест*. Та савест

мора живети у њему као самостална и независна сила, као критеријална мера добра и зла, мера, по којој бисмо ми сами могли проверавати, исправљати и снажити нашу сопствену савест. Тамо, где ми понекад беспомоћно сумњамо и колебамо се, он, као *мајстор савести*, мора видети јасно и дубоко; где ми блудимо и падамо у заблуду, он мора знати и показивати прав пут; где ми питамо, он мора имати одговор. Он мора да нас подржава у искушењима и саблазнима; мора нам бити ослонац приликом наших колебања и изнемогавања. Он мора одмах да сагледава где постоји нечасност, неискреност, издаја; али да при томе чува правичност у суду и пресуђивању. Јер савестан хришћанин не преувеличава – ни у потврдном ни у одричном смислу; његово суђење потиче од смирења које предметно види, али се изговара са храброшћу и снагом, јер га не изговара он, него *предметни огањ у њему*. Нама је неопходан искрен и отворен исповедник, који се никад и ничим не може поткупити, који није похлепан, који се не боји силника и који је слободан од властољубивости; нама је неопходно живо огњиште хришћанске савести, са чистим пламеном и кротком светлошћу.

Ми смо сами дужни да му обезбедимо независан и достојанствен живот: једном заувек смо дужни да „*требу*“ одвојимо од *надокнаде* да бисмо и у себи и у свом пастиру угасили идеју о томе да се молитва „*купује*“ и благодат „*продаје*“; да не би било трговине светињом; да би пастир могао да се моли слободно, не помишљајући о „*заради*“ и да би парохијанин могао да му се обраћа слободно, не рачунајући ништа што је у вези са сопственим средствима и расходима. Благодан и новац су супротне природе; Божје дело је недостојно мерити монетом. Дело у цркви јесте дело духа, љубави и савести, дело молитве и сазерцања; и парохијани имају обавезу да са свог пастира скину бригу о земаљском, обезбеђујући му оно што му је неопходно и достојно.

Мислим да се све оно што сам овде рекао не односи само на православне заједнице и пастире, него и на свештенике *свих* хришћанских а можда, у последњој, најдубљој димензији, и не само хришћанских конфесија. У сваком случају, свуда, где провејава истински Дух Христа, парохијани ће бити срећни ако у

свом пастиру имају живи извор *молитве, љубав и и хришћанске савести*, јер ово троје представља најдрагоценије и најснажније повезивање хришћанске цркве. Мени при том не изгледа да су очекивања која сам исказао превише висока и тешка за остварење, јер посао свештеника, пастира и духовника није обична професија, слична осталима, него захтева *нарочиту призиваност и нарочите дарове*. Ти дарови нису дати сваком; али онај коме нису дати, не треба ни да претендује на такво звање. Овде није ствар толико у „знању“ и „умећу“, колико у „надахнућу“; не толико у обредној усмености, колико у живој пуности осећања; не у обављању „треба“, него у *духу којим се врше*. Пастир који не зна за те захтеве и који у њима није оснажио своје срце, – на чему ће учврстити своју веру и молитву, како ће своје парохијане повести Богу, чиме ће напунити свој храм, како ће ојачати своју парохију?... Питам и не налазим одговор...

То је оно главно. То је оно најсуштинскије када је реч о будућој религијској изградњи Русије.

О ХРИШЋАНСКОМ НАЦИОНАЛИЗМУ

Културу не ствара један човек. Она је наслеђе многих људи, духовно међусобно уједињених. Свака двојица пријатеља у свом општењу образују извешан културни ниво, и стварају извесне културне садржаје. Тако ствари стоје и у свакој породици, у сваком друштву, у свакој организацији, у сваком сталежу и код сваког народа. Људи се не уједињују случајно једни са другим: њих узајамно привлачи сличност материјалних и духовних интереса; из те сличности јавља се општење; дуготрајно општење увећава узајамну сличност, а, ако општење има стваралачки карактер, узраста онда и узајамно привлачење, снажи се узајамна веза. Ту везу учвршћује традиција, која се предаје од поколења поколењу. Тако постепено настаје јединствена и за све заједничка култура.

Најдубље сједињење људи рађа се из духовне једнородности, из сродног душевно-духовног устројства, из сличне љубави према једноме и заједничком, из јединствене судбине, која људе повезује у животу и смрти, из једнога језика, и из заједничке молитве. Управо такво је национално јединство људи.

Национално осећање не само да не противуречи хришћанству, него од њега добија свој виши смисао и утемељење; јер оно ствара јединство људи у духу и љубави, и срца везује за оно највише на земљи – за дарове Светога Духа, који су даровани сваком народу и које сваки од њих преображава у историји и културном стваралаштву. Ето због чега је хришћанска култура на земљи остварива управо као национална култура и због чега национализам не подлеже осуди, него радосном и стваралачком примању.

Сваки народ има инстинкт, који му је дат природом (а то значи – и Богом), и дарове духа, које у њега излива Творац свега. Код сваког народа инстинкт и дух живе на свој начин и стварају драгоцену својеврсност. Такође, сваки народ на свој начин ступа у брак, рађа се, болује и умире; по своме ленчари, труди се, газдује и одмара се; по своме тугује, плаче и очајава; по своме се смеши, смеје и радује; на свој начин хода и игра, на свој начин пева и ствара музику; по своме говори, декламује, прави досетке и беседи; по своме посматра, сазире и слика; по своме истражује, сазнаје, расуђује и доказује, по своме сиротује, твори милостињу и прима госте; по своме гради домове и храмове; по своме се моли и поступа херојски; по своме ратује... Он се по своме узноси и не пада духом; по своме организује. Сваки народ има другачије, сопствено осећање правде и правичности; други му је карактер, другачија дисциплина; другачија представа о моралном идеалу; другачији политички снови; другачији државотворни нагон. Речју: сваки народ има друкчије и особено душевно устројство и духовно-стваралачки акт. И сваки народ има нарочиту, национално-зачету, национално-порођену и национално-одстрадану културу.

Тако је због природе и историје. Тако је и у инстинкту, и у духу и у свему културном стваралаштву. Тако нам је свима дато од Бога.

И то је добро. То је прекрасно. И никад није било осуђено у Светом Писму. Различите су траве и цвеће у пољу. Различито је дрвеће, вода и облаци. „Друга је славу сунцу, а друга месецу, а друга звездама: и звезда се од звезде разликује у снази“ (1. Кор. 15, 41). Богат је прекрасан врт Божијег; изобилан врстама, блиста у облицима, сија и радује нас многоликошћу. И сваком народу приличи да постоји, и да се украшава, и да Бога слави на свој начин. И у самој тој разноликости – већ се поје и узноси слава Творцу. И треба бити духовно слеп и глув да се то не би схватило.

Мисао да се угаси та многоликост хвале, да се разори то богатство историјског врта Божијег, да се све сведе на мртав једнолики калуп, на „униформу“, неједнакост песка, на безличност после духовне разноликости која је у свету већ просијала, могла би да се роди само у болесној души, од злобних, завидних

грчева, или у мртвом и слепом мудријашењу. Таква плитка и простачка, противкултурна и сверазорна идеја била би сушта пројава безбожништва. Извући је из Хришћанства, из Еванђеља, из Православља – било би сасвим немогуће.

Јер је хришћанство даровало свету идеју личне, бесмртне душе, индивидуалне по свом дару и одговорности, особене по гресима, самоделатне у покајању и љубави, то јест идеју метафизичке својеврсности човека. Према томе – идеја метафизичке својеврсности народа је само верно и доследно развијање хришћанског схватања. Преподобни Серафим Саровски говорио је да се Бог у човеку стара тако као да је он у Њега – једини... То је речено о личном човеку. А о индивидуалном народу? Зар се Бог о њему уопште не стара? Одбацује ли га, осуђује и обриче на пропаст? Сваки крин одева у нарочите и прекрасне хаљине; сваку птицу небеску памти и храни је; и све власи на глави човековој пребраја, – а својеврсност народног живота проклиње, као начело зла, и одбацује, као грех и мрскост?

Може ли се Хришћанин држати таквог погледа на ствари?

Сваки народ Богу служи како уме – читавом својом историјом, читавом културом, свим трудом и појањем својим. Један народ служи стваралачки, и духовно цвета; други – нестваралачки, и духовно куња.

Постоје и такви народи који престају да служе и постају шљака историје; постоје и такви који се у свом малом и оскудно-беспомоћном служењу гасе, не достигавши процват. А постоје и такви који своју службу могу да достигну само ако их други воде, ако их води духовно снажнији народ...

И национализам је стога уверење и страствено осећање, истинито по својој бити и драгоцену у стваралачком смислу:

- да је мој народ добио дарове Духа Светога;
- да их је примио својим нагонским чувствилиштем и на свој начин их стваралачки преобразио;
- да је као последица тога његова снага изобилна и призвана на велика, културотворна дела у будућности;
- да зато мом народу приличи културно „самостајање“, као залог величине (Пушкин), и независност национално-државног постојања.

И у том осећању, истинитом и дубоком, хришћанин је у праву и не подлеже осуди. То осећање обузима сву душу његову и оплодотворава његову културу.

Национално осећање је љубав према историјски-духовном облику и стваралачком акту свог народа.

Национализам је вера у богоблагодатну силу свог народа и зато – у његов призив.

Национализам је воља за његов стваралачки процват у даровима Духа Светога.

Национализам сагледава свој народ пред Лицем Божијим, сагледава његову душу, његове таленте, његове недостатке, његову историјску проблематику, његове опасност и његове сабласти.

Национализам је систем поступака, који проистичу из те љубави, из те вере, из те воље, из тог сагледавања.

Ето, због чега истински национализам није мрачна, анти-хришћанска страст, него духовни огањ, који човека узводи према жртвеном служењу, а народ духовном процвату.

Хришћански национализам је усхићење од сазирања свог народа у плану Божијем, у даровима Његове Благодати, у путевима Царства Његовог.

То је благодарeње Богу за те дарове; али то је и брига и туга за свој народ, ако народ није на висини тих дарова.

У националном осећању је – извор духовног достојанства: националног, а преко тога и свог – личног.

У њему је извор јединства – јер нема дубљег и трајнијег јединства од онога у духу и пред Лицем Божјим.

У њему је и источник правне свести – тог осећања своје правоте у најдубљој, последњој димензији, осећање своје безусловне привезаности и везаности, свог дома и своје истинске смелости.

Национализам учи и смирењу – у сагледавању слабости и сломова свог народа (сетимо се Хомјаковљевих покајних стихова о Русији.)

Национализам човеку отвара очи и за националну самосвојност других народа; он учи да се не презиру други народи, него да се поштују њихова духовна достигнућа и њихово национално осећање; јер и они учествују у даровима Божјим и они су их преобразили на свој начин.

Тако осмишљен национализам учи човека, да је безнационалност духовна искорењеност и бесплодност: да је интернационализам духовна болест и извор саблазни, и да је наднационализам доступан само правом националисти. Јер створити нешто, прекрасно за све народе, може само онај ко се учврстио у стваралачком акту свог народа. „Светски геније“ увек је и пре свега национални геније; а покушај да се постане „велики“ из интернационализма и пребивајући у његовој атмосфери, давао је и даваће само тобожње, показне „знаменитости“ или планетарне злочинце. Истинска величина је укореењена. Прави геније је националан.

Залуд је говорити да националиста „мрзи и презире друге народе“. Мржња и презир уопште не чине суштину национализма; они се могу приписати свему, ако је душа човекова зла и завидива.

Истина, постоје националисти, који се предају тим осећањима. Али, се изопачити може све и злоупотребити се може све. Може се злоупотребити гимнастика, отров, слобода, власт, знање, реч; изопачити се може љубав, уметност, суд, политика, чак и молитва; па ипак нико не мисли да забрани и искорени све то зато што неки људи изопачене форме примају као једино могуће, а здраве форме уопште не примећују...

Може ли се волети своја Црква а да се не презиру друге вероисповести? Наравно, може се. И гле, овај хришћански племенити дух могућ је и у национализму.

Може ли се волети своја породица а да се не гаје, као последица тога, осећања мржње и презира према другим породицама? И гле, тај хришћанско-братски дух могућ је и код национално мислећих људи. Управо тај дух и лежи у основи хришћанског национализма.

При правилном поимању национализма – религијско осећање и национално осећање не откидају се једно од другог, и не супротстављају се једно другом; него се стапају и образују некакво животно стваралачко јединство, из кога и у чијем окриљу израста национална култура.

То не значи да народ постаје предметом религијског обожавања нити се идеја Бога низводи на ниво земаљске нације. Народ није Бог и обожавање истог је – богохулно и грешно. И Бог је изнад

свих земних подела – расних, језичких, душевних и историјских. Али, народ мора бити постављен пред лице Божије и његове силе морају бити облагодaћене одозго. И ако се то савршило и ако је то признато онда живот његов добија религиозни смисао, а религија себи налази достојно жилиште у националном духу. Све постојање и сва историја се осмишљавају као самостално и самосвојно служење Богу: примање дарова Светога Духа и увођење истих у националну културу. Према томе: народ није Бог, али сила духа његовог – од Бога је. Пут његове историјске борбе и његовог страдања – јесте пут усхођења ка Богу. И тај пут је – драг и свештен за националисту. И осећајући то, он исповеда да је домовина свештена, да њоме треба живети, да се за њу вреди борити пред лицем Божјим и, ако треба, умирати.

Хришћански национализам живот свог народа и достојанство свог народа премерава религијским мерилом: идејом Бога и Христа, Сина Божијег. Управо то премеравање хришћанског националисту учи безусловној преданости и безусловној верности: и оно га учи наднационалном сагледавању људске васељене и васељенском братству људи. Истинска васељенскост не само да не пориче национализам, него израста из њега и оснажује га, јер истински националиста у васељенско братство може да ступи само као живи представник свог народа и његовог националног духа.

Онај духовни акт, којим народ ствара своју културу, јесте акт национални; он ниче у националној историји, има нарочито национално устројство, ставља свој печат на сав садржај националне културе. Човек може да то не примећује: народ може бити несвестан тога. Али, то остаје и траје. И код сваког народа постоји изванредан степен духовне зрелости, на коме он постаје свестан особености свог националног духа и своје националне културе и схвата да су му одозго дати Дарови и да их је он примио, усвојио и на свој начин ваплотио. Тада нација схвата свој религиозни смисао, а национална култура се учвршћује на оба (дотада неосвешћена) религиозна корена. Религиозна вера осмишљава национализам, а национализам себе узводи Богу.

Такве су основе хришћанског национализма.

МОЛИТВА ПРЕД ОДЛУКУ

(Из бележака убијеног друга 8. новембра 1917. године)

„Јер не знамо шта ћемо се молити као што треба,
Него сам Дух се моли за нас уздисајима неизрецивим“
(Римљ. 8, 26)

Ту ноћ пред одлуку никад нећу заборавити. Било ми је јасно да Русија стоји пред понором, да народ не уме ни да се разабере, ни да се супротстави саблазни, да нас, трезвених и верних, нема много, и да се морамо борити до краја. И трагедија живота први пут ми се открила.

Трагедију сам видео и видим у томе да у животу нема излаза који умирује савест; и он сам, живот, захтева одлуке и поступке. И што је драгоцене и свештеније оно за шта се бориш, што се мање види испред нас, што су непоправљивије последице твојих одлука и поступака, – тиме је теже.

У Русији су се појавили злочинци, људи још никад на земљи виђеног душевног устројства, опседнути, свирепи, бестидни. А народ наш је поверљив, као мало дете, и страстан, као невоспитани одрасли. Видим саблазни, видим срамоту која се приближава, видим неминовни слом – и срце се кида од љубави и бола. Не могу да не видим да ће борба бити беспоштедна и крвава, да ће у борби бити покварености и суровости – и срце се грчи од ужаса и одвратности.

И како је лако рећи: „Господе, ослободи ме од одлуке!“...

И немогуће је. То би значило рећи: „Узми од мене силу мога духа, који је жива прилика Духа Твога! Угаси моју слободу, која је скривена у тој сили! Скини са мене и служење, и одговорност, и бреме света Твога!...“ – То би била молитва слабости, кукавичлука и бекства. То би била молитва о гашењу људског достојанства, о одузимању богосличности: „Узми од мене Твој благодатни огањ духовности, јер ја не могу и нећу да га носим!“...

И ја сам почео да мислено тражим помоћ од других људи: да се саветујем, да тражим упутства, да маштам о слепом потчињавању наредби... Био сам сам, није било никога са ким бих прозборио; али изгледало је да је срећа – скинути са себе неопходност одлуке и поћи за неким, снажним, благим и страшним...

И ја схватих да је и то немогуће. Од кога ћу да се скривам иза другог – од Бога и од самог себе? Онога коме бих од сада морао да се потчињавам морао бих изабрати сам. И моја одлука да се „потчињавам“ – такође би била моја сопствена одлука. И у чему год да се потчињавам, сваки пут бих се потчињавао сам, добровољно; и слободно бих остваривао заповеђено. И ако би се потом показало да се десила несрећа, или кривица, или грех или брука, – ја бих ужаснут схватио да сам несрећу изазвао сам, да је кривица – моја, да су брука и грех – моји: јер ни сила, ни слобода, ни одговорност мога духа нису ме напуштали!

И тада сам схватио да човеку на земљи није дато да се сакрије иза другог – од одлуке и одговорности.

Треба да устанеш, да сам узмеш „постељу“ своје раслабљености и да ходиш...

„... Научи ме да служим делу Твоме! Помози ми да нађем путеве Твоје! Покажи ми вољу Твоју!“

Али, где, постоје заповести, у којима је изражена Воља Његова. И поступајући по Његовим заповестима, зар не творим вољу Његову? И зар се тада не скида одговорност са мене? Ево – заповести, коју си дао, и коју сам по мери својих снага испуњавао... Треба само наћи тачан израз те заповести – и не мислити о последицама... Највиша заповест је заповест о љубави... Али, какве љубави? Делатне или оне која се уклања? Страшне или ганутљиве? Жртвене или издајничке? Како је буквално речено у Закону?

И одједном сам схватио да не смем да се скривам иза слова закона због тога да бих одговорност пребацио на Творца. Јер заповести нису дате робовима, који дрхте пред словом, него слободнима, који поимају дух и смисао. Слободни су позвани да виде збивања, да самостално распознају добро и зло, да бирају, одлучују и на себе узимају одговорност. Да, љубав је највиша од свих заповести. Али, да ли је могуће из љубави према злотвору предати му слабог да га раскомада? Од љубави према саблазнитељу предати му ове мале да их саблажњава? Из љубави према богохулном безбожнику предати му светиње да им се изругује? А ја ћу неприметно у заповест љубави уложити изопачени смисао и рећи: „Зар ти ниси заповедио?!“, покушавајући да са себе скинем одговорност и да је пребацим на Даваоца закона...

Од слабости је – лицемерје. Од лицемерја – лаж. И све ради тога да бих се одрекао духовне слободе...

„... Научи ме духовној слободи! Ишчупај из мојих груди малодушност и срце које дрхти! Помози ми да слободно нађем путеве своје, – своје путеве, али који не одводе од Лица Твога! Пошаљи ми пуноту љубави која не дозвољава суровост чак ни у гневу према непријатељима Твојим! Дај ми ту силу љубави, која је способна да се сва преда и да Те исповеда и у самртном часу! И растопи у мени огњем љубави Твоје људску мржњу! Не дај мом срцу да прегори у њој! И не дај ми да умрем у осуровљености гнева и казне!...“

Да ли ћу дати само душу? Не, него и душу душе своје – нежност срца, отвореност нелукаве воље, детињу чистоту безневљивости... Хоћу ли их васпоставити? И како ћу их себи вратити?... „Пошаљи ми силу неме, али непрестане молитве! Пошаљи ми неисказане уздахе Духа Твога! Пошаљи ми дар очишћења сузама!...“

Одлука је сазрела. Спреман сам.

ПРЕТПОСТАВКЕ СТВАРАЛАЧКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Онај политички ток који, очито, преовладава у савременом свету, морао би бити именован као „фанатизам формалне демократије“. Фанатизам је зато јер је тај ток своју лозинку претворио у „исповедање вере“, у „панацеју“ (свелек), у „критеријум добра и зла“, у „предмет слепо оданости и заклетве“; као да се мора бирати само између *тоталитарног режима и формалне демократије*, јер ничег више нема (мада у самој ствари постоји *joш много штошта друго!*) То је фанатизам формалне демократије која читаво државно устројство своди на форму општег и једнаког права гласа, одвраћајући се од човекове каквоте и од унутарњег *достојанства* његових намера и циљева, мирећи се са *слободом зликоваштва и издајништва*, сводећи читаву ствар на *видивост гласачког листића и аритметику гласова* (количина).

Али, у стварности таква демократија ни од чега не штити; ни од свеопште поткупљивости, не од издајничких завера, ни од свеопште експлоатације слабих, добрих, незнавених и глупих од страве варалица, ни од анархије, ни од тираније, ни од тоталитаризма. Историја (1914-1945) тек што је дала нове сурове лекције, које су додате претходним (из епохе грчко-римске, из епохе Ренесансе и из револуција новијег доба.) Али, зар фанатик обраћа пажњу на лекције историјског искуства? Колико су се пута *формалне демократије* изрођавале, губиле своју стваралачку силу и разарале државе! И ми, руски патриоти, неопходно морамо да домислимо то питање и да се договоримо једни с другима.

Демократско устројство није свагда и није увек на месту. Ово има своје неопходне основе или „претпоставке“: ако их нема, онда нема ничега осим дуготрајног распадања и пропасти, демократије?

1. Прво: народ мора да *разуме слободу*, да има потребу за њом, да зна да је цени, да уме да се њоме користи и да се за њу бори. Све то скупа треба да се назове *умећем слободе*. Ако га нема – демократија је осуђена на пропаст.

Ствар је у томе што се демократија уопште не састоји у „распојасавању“ народа, него у замени спољашње обавезе, која иде дозго, – унутарњим *самообавезивањем, самодисциплином*. Слободни народ *сам* зна своја права, самог себе одржава у границама части и закона; он зна *ради чега* му је дата слобода: он је испуњава истинском стваралачком иницијативом – у религији, у локалној самоуправи, у привреди, у комуникацији, у науци и у уметности. Он неће поћи за нитковима, који га саблажњавају „допуштеношћу свега“, него ће их принудити да умукну. Он неће дозволити тоталитаристима да му слободу одузму, него ће је одбранили.

Народ лишен умећа слободе настрадаће од две класичне опасности: *анархије и тираније*.

Ако он слободу прихвати као „допуштеност свега“, и ако почне да је злоупотребљава (да гази све законе, да упада у туђе ставове, да отима туђу имовину, и убија своје праве и умишљене непријатеље, да руши, пали и уништава), настаће анархија која ће с почетка земљу и државу повести у пропаст да би је потом заменила тиранија – каткад *сопствена*, унутарња; каткад *инострана*, окупаторска.

Ако не схвати да му је неопходна слобода и ако не умедне да се њоме користи, он ће је предати било ком авантуристи у замену за обећање личне или класне добити. Он ће је *продати* оном тиранину који ће умети да распали његове страсти, да организује свој бестидни кадар, да привуче људе неостваривим плановима и да „награди“ руљу „хлебом и играма“.

Тада ће демократија пропасти. Историја о томе сведочи безброј пута.

Зар није јасно да је прва опасност (анархија) Русију снашла 1917. године, и да је њен остваритељ био Владимир Уљанов, а да

је друга опасност (тиранија) снашла Немачку 1933. године и да је њен остваритељ био Адолф Хитлер?

2. Друга претпоставка стваралачке демократије је довољно висок ниво *правне свести*.

У сваком од нас постоје две силе, које су углавном једна другој супротстављене: *сила нагона* и *сила духа*. Нагон, узет сам по себи и необуздан духом, – јесте *вук* у човеку: он је грабљив, покварен и суров. Али, он је лукавији и превртљивији од шумског вука. Човек голог нагона – не познаје ни веру, ни савест, ни сажаљење, ни част; он се подсмева части, исмејава доброту, не верује ни у какве принципе. За њега је добро све оно што му одговара. Он тражи власт и богатство. Он је управо онакав каквим га је, са дивљењем и усхићењем, описао Фридрих Ниче у свом антихришћанском делу „Воља за моћ“; где Ниче призива да се крене ка „врховној звери“, „дивљем“ и „злом“ човеку са „веселим грохотом“, са „грубом“ и „дивљом нарави“, ка безбожном уживаоцу.

Бездуховном нагону супротставља се *дух* у човеку, начело срца, разумне воље, одговорног присуства и савести. Дух се појављује у жеђи за свештеним, у потрази за Богом, у способности самоконтроле и у делатној љубави. *Правна свест* једна је од основних његових пројава: „Ја сам личност са духовним достојанством и правима, знам шта могу, морам и не смем; и исту такву слободну и одговорну личност ја поштујем у сваком другом човеку“.

Човек који има здраву правну свест – јесте слободни субјекат *права*; он има вољу за *лојалност* (послушност закону), он ће умети да чува и своја и туђа права, обавезе и забране; он је живи ослонац правног поретка, самоуправе, армије и државе.

Човек, *лишен правне свести*, сличан је звери и понаша се као вук. Човек који је кадар да се покорава само из страха претвара се у вука чим страх отпадне. Човек без осећања одговорности и части неспособан је како за лично, тако и за друштвено самоуправљање, те *стoga није способан ни за демократију*.

Ако у народу нема здраве правне свести, демократско устројство ће се претворити у решето злоупотреба и злочина. Беспринципијелни људи и протуве су подмитљиви, знају то један о

другом и покривају се узајамно: људи чине издају, овајде се тиме и то зову „демократијом“. Њих и земљу од пропасти може да спасе само строги ауторитарни (нипошто не тоталитарни!) режим.

3. Трећа претпоставка је *самосталност привређивања грађанина*. Под тим не подразумевам богатство, нити предузимаштво, ни власништво над земљом, него личну способност и *друштвену* могућност да своју породицу храниш поштеним, макар и најамним, радом. Слободан грађанин себе у животу мора да осећа као *самосталног трудбеника*, који није избачен из живота своје земље, него је нагонски укључен у реалне животне токове. Само онај који се осећа кадрим да буде хранитељ самог себе и да доноси корист свом народу има основу за *независно расуђивање у политици* ради непоткупивог исказивања своје воље, и гласања. Он под ногама има извесну стваралачку укорененост, а у души *истински начин мишљења*, који га приводи исправном поимању *државног* домаћинства и исправном осећању *државних* потреба и нужди. Без овога се демократија претвара у непрекидно хватање у коштац неукорењених рвача: о држави и њеном устројству, о Отаџбини и њеном спасењу не мисли *нико*, зато што су сви заузети *лично* зарадом.

Човек, лично неспособан за поштен рад, јесте професионалац мрачних умећа, опасна протува, мајстор варалаштва, поткупљиви нитков. Он живи ван правног поретка и правне свести и зато је *политички идиот*. После изгубљених ратова, грађанских ратова и дугих револуција – у земљи се нађе безбројно мноштво таквих авантуриста одвиклих од рада, који су као створени за то да разоре и униште сваку демократију. Срећковићи постају „успешни бизнисмени“ (скоројевићи – парајлије); од неуспешних се ствара готов најамни кадар за све могуће „псеудогенерале“, радикалне партије, инострану шпијунажу и разбојничке банде.

Човек, који нема *друштвену* могућност да храни своју породицу поштеним радом, трагична је појава *незапосленог*. Он није крив за своју несрећу и често сам ужаснуто посматра како га дуготрајна незапосленост деморалише и убија. Тешко је обрачунати се са масовном незапосленошћу, јер њу изазивају сложени узроци: привредне кризе, пренасељеност, економска заосталост

земље, рушилачки ратови и револуције. А ти узроци бивају лакше уклоњени генијалном иницијативом једног човека, ако се такав нађе, него парламентарним несугласицама.

На оба ова пута демократија страда од *изобиља у земљи и руље*, која се одвикла од поштеног рада и која жуди за подмићивањем, забавом и авантурама. Историчар ће се, свакако, сетити изрођавања древне римске демократије, распадања италијанске грађанске заједнице у доба Ренесансе, рата „црвене и беле руже“ у Енглеској, тридесетогодишњег рата у Немачкој и прве француске револуције; он ће се сетити и седам милиона незапослених у предхитлеровској Немачкој, урачунаће у то стање неких држава у савременој Европи – и свему овоме ће додати своју прогнозу за Русију после бољшевиизма.

Установивши основне претпоставке живе и стваралачке демократије морамо даље указати још и на следеће:

4. Постоји минимални ниво *образовања и обавештености*, без кога било какво гласање постаје своја сопствена карикатура. Овде није неопходна само елементарна писменост, која човеку дозвољава да уместо „отиска прста“, умоченог у мастило, словима напише име и презиме. Овде је неопходно схватање самог изборног процеса и предложених програма, умно оцењивање кандидата, разумевање државног и привредног устројства земље и њених нужди, исправно сагледавање политичких међународних и војних опасности, и, наравно, доступност извора тачних информација.

Баба Авдотја је 1917. године причала о свом учешћу у бирању „уставотворне скупштине“: „Ја тамо у месну канцеларију дошла, народа колко оћеш; питају: – ти, баба; дошла на изборе? – Ја, ја, на изборе... Која си. Одакле си? – Авдотја Митрјошкина из Погорелаца, – они записали на ’ртију, ставили ми крст на длан и рекли: Иди, баба, кући, гласала си; ја дошла кући...“ Тако су социјалисти – револуционари правили своју „већину“ и „уставотворне скупштине“... Недовољно је, такође, и оно „образовање“ које прима правилно написан чек од партијског секретара што сачекује „писмене бираче“ пре но што приђу гласачким кутијама...

Постоји ниво необразованости, малообразованости и необавештености при коме не гласа народ, него *руља коју обмањују*; из

тога се не рађа демократија, него *охлократија* (власт непросвећене руље). Треба да се буде сасвим наиван па да се уображава да су, тобож, они људи које су варалачки заглупљивали 30–40 година, сутра одједном кадри да постану „свесни грађани“, способни да разаберу шта је државна штета а шта политичка корист: само треба прокламовати „слободу“ и „једнакост“ и – сви ће одмах себе прогласити поборницима републике и федерације, Керенског и Федотова, јер ће „правилно“ схватити „добро“ државе...

5. Али и ово је мало: *неопходно је политичко искуство*, кога ће у будућој Русији бити лишени и *образованији* слојеви, и *мање* образоване масе.

Треба се замислити и себи све јасно представити. Тридесет и четири године су узастопно глађу, страхом и мучењем – одучавали од самосталног мишљења, од политичке и економске иницијативе, од одговорног решавања; и од јутра до вечери, од рођења до смрти, људима су пунили душе мртвачким и лажним схемама вулгарног марксизма и подлостима „дијалектичког материјализма“. Какве је Грађане, какве *демократе* тиме припремала комунистичка власт? Не грађане, него робове тоталитарне државе; не политичаре, него на смрт уплашене каријеристе; не делатнике, него чанколизе и достављаче – њих је стварао совјетски режим; људе потпуно лишене државотворног хоризонта и *поштеног* – да, управо *поштеног*, искуства и самосталног, да, управо *самосталног*, схватања.

Човек који је робијао тридесет година, изморен у оковима, који се одучио од стајања и ходања – какав би то био учесник спортског надметања? А демократија је управо *политичко спортско надметање*... Тог човека под руку треба водити, а не товарити на њега мехове са десетинама килограма одговорности...

Каква је наивност, каква неодговорност, какво историјско слепило потребно да би се могло уображавати да навике *тоталитарног наредбодавца* и *тоталитарног роба* могу створити „демократију“ која би на нешто личила. Како ниско савремени „демократи родом из Русије“ цене овај режим у који се куну! Године, године морају проћи до оног часа у коме ће се руски човек опаметити и отрести са себе те понижавајуће навике и усправивши

се, поново пронаћи свој начин живота, своје достојанство, своју руску самосталност и своју даровиту довитљивост.

Постоји такво политичко неискство при коме је „народна самоуправа“ немогућа, и при коме демократија може бити једино *фалсификована*, као за време срамне „уставотворне скупштине“ 1917. године. Управо на то неки и полажу наде.

6. Међутим, права, стваралачка демократија подразумева у човеку још читав низ својстава и способности без којих она постаје *варљиво лицемерје и распродаја националног наслеђа*.

Оном који учествује у демократском устројству неопходни су лични карактер и оданост отаџбини, црте, које у њему обезбеђују *одређеност погледа, непоткупивост, одговорност и грађанску храброст*. Ако тога нема, он је – пустош, картонска цигла у зиду, труло брвно, зарђала алка у ланцу, унапред обезбеђени издајник. Демократски режим у коме такви људи преовладавају не пада само ако нема ко да га гурне. *бескарактерни* људи су неспособни за било какав добар подухват; они само *лице* на људе; они су лажне величине. Грађани, научени *интернационализму*, грађани су свих осталих држава, само не своје сопствене. Гласачи, који немају *дефинисане погледе* и који не умеју да их бране, слични су дечијим балонима, из којих туђи ваздух излази шумно док се они сами издувају и падају.

А шта рећи о *поткупивима*? Јер само ће странци имати пара; а сиромашу је и поткупивост тешко замерати. Човек, лишен осећања одговорности; не сме да буде пуштен да се бави ни једним јавним послом: све ће упропастити, а затим ће утећи и сакрити се у рули, иза њене многоглаве неумољивости. А *грађанска храброст* је сушти услов живота – за сваког демократу, у свакој демократији.

Залуд би било указивати на историју западних народа. Макар због тога што је то *другачија историја*. И још због тога што ни један од западних народа није тражио спасење у демократији после 30-40 година тоталитаризма. И нарочито због тога што оно што једном народу доноси здравље, другом доноси смрт! И како себе не питати: зашто демократија тако тешко успева балканским, азијским и јужноамеричким народима? Да ли је демократија

спасавала или уништавала Шпанију? Зашто је Немачка која је почела историју своје демократије пре стотинак година, окончала тоталитарним сломом? Зашто демократски режим, који се спроводи по свим парламентарним правилима, никако да извуче из јаруге савремену Француску, без обзира на њено политичко искуство, цивилизованост и грађанскост? У чему се показала лековитост демократије у савременој Пољској, Чешкој, Мађарској и Румунији? – Зар не треба једном заувек одбацити *победнички тон*, кад се као аргумент користи демократско искуство Запада?

И нека се међу емигрантским публицистима не нађе ни један који ће, упркос свему, да се усуди да нам припише скривену симпатију према тоталитарном режиму. Ми смо видели *леви* тоталитаризам и *десни* тоталитаризам; искусили смо на себи оба та режима, све до хапшења, саслушања, претњи, забрана; и више од тога. Имали смо могућност да до дна испитамо оба та режима и са *нескривеним моралним и политичким гађењем односимо се према њима*.

Али о демократији мислимо много *узвишеније и боље* него господа формални демократи. И тврдимо следеће: земља, лишена претпоставки које су неопходне за здраву стваралачку демократију, не сме да тај режим уводи док се за њега не створе основни предуслови. До тога часа увођење демократског уређења може бити само погибелно за ту земљу.

О ОРГАНСКОМ СХВАТАЊУ ДРЖАВЕ И ПОЛИТИКЕ

Онај ко жели да на истински начин схвати суштину државе, политике и демократије, мора од самог почетка да се одрекне вештачких измишљотина и лажних доктрина. Тако је, на пример, будаласта претпоставка да су сви људи „разумни“, „по природи добри“ и „лојални“; живот сведочи о обратном, и треба бити сасвим слеп, да се то не види, или потпуни лажов, да би се то лицемерно порицало. Такође, лажна је доктрина и то да се право гласа људима може дати без обзира на њихова унутарња стања и каквоте (рецимо сасвим тачно – независно од њихове правне свести). То јесте највећа заблуда, да се тобож државни интерес састоји од збира личних интереса и да се на рвању и компромисима средобежних сила може саздати здрава држава. То је слепа предрасуда да тобож милион лажних мишљења могу да се „упресују“ у једну „истину“; или да су тобож „поштено“ пребројани „слободни“ гласови способни да укажу на истинско добро народа и државе; јер није довољно само „поштено“ бројати, него треба бројати управо часне и разумне гласове, а не партијске листиће.

Према томе, живот државе се развија не аритметички, но органски. Сами људи који у том животу учествују, нису аритметички „грађани“ са празним „листићима“ у рукама, него живе личности, телесно-душевно-духовни организми; њима слобода није само неопходна и они је не само траже, него они морају да је буду достојни. Гласачки листић може да преда било ко, али одговорно носити бреме државотворног расуђивања и деловања

уопште не може свако. Човек учествује у животу своје државе као живи организам који сам постаје живи орган државног организма; он учествује у животу своје државе свиме – физичким радом, ношењем оружја, лишавањима у војсци, напорима и страдањима; својом лојалном вољом, верношћу срца, осећањем дужности, поштовањем закона, (целокупном својом личном и јавном) правном свешћу. Он друштво гради инстинктивном и духовном оданошћу, породичним животом, плаћањем пореза, службом и трговином, културним стваралаштвом, па чак и славом свог личног имена.

И то уопште не у оном смислу да држава, као неки тоталитарни „Левијатан“, јесте „све у свему“, да све прождире и све поробљава; него у том смислу да се „ткиво државног постојања“ исткива од органског живота свих његових грађана. Сваки појединачни злочин чини се „у ткиву“ државе, штети му и разара његову живу природу; и свако добро, племенито и културно дело грађанина твори се у ткиву државе, ствара и оснажује њен живот. Држава није некаква апстракција која лебди над грађанима или некакво „све ћу вас подавити“, попут оног медведа из бајке који седне на житеље једне кућице и све их погуши. Не налази се држава „тамо негде“, ван нас (влада, полиција, армија, пореска служба, чиновнички апарат); не, она живи у нама, у виду самих нас, јер смо ми, живе људске личности, њени „делови“, „чланови“ или „органи“. То учествовање није сводиво на спољашња дела и спољашњи „поредак“, оно укључује и наш унутрашњи живот. Али, то укључивање се не састоји у томе да „ми ништа не смемо“, а „држава све може“, да смо ми робови, а држава робовласник, да грађанин мора да живи по начелу: „Слуга покоран“. Уопште не. Тоталитарно изопачење јесте појава која је одмах болесна, ружна и злочиначка. У државу се укључују (граде је, снаже, колебају, усавршавају или, напротив, разарају је) све слободне, личне иницијативе, духовно-стваралачка, унутарња настројења и спољашња дела грађана. Размислимо о томе на живим примерима.

Тако, самоиницијативна пожртвованост грађана може да подржи војску, добије рат и спасе државу (северно-руски градови и Нижегородњи у Смутно доба). Паника становништва у

доба рата, поплаве, земљотреса, епидемије – држави може нанесе непоправиву штету. Политичка клевета, која подрива поверење према законитом Владару, одваја од њега срца грађана, изолује га и разара државу (по правилу: „Ударићу пастира и овце ће се разбежати“). У земљи где грађани схватају војну обавезу као част, као право, као храбру службу – мобилизација пролази сасвим другачије него тамо где људи „секу прсте, зубе избијају, само да војску избегну“. Чиновник који часно чува „народни динар“, гради своју државу; чиновник који себи у браду мрмља „ала волим овај режим, плата иде, а ја лежим“ – јесте непријатељ, своје земље и своје државе.

Онај дан у коме се патриотска верност угаси у срцима, то ће за државу бити судбоносно (фебруар-октобар 1917). Политички организам има пре свега душевно-духовну природу: народ који је изгубио чувство духовног достојанства, који је лишен одговорности и државотворног смисла, који се одрекао части и часности – неизбежно ће издати и погубити своју државу. Није узалуд речено: „светом се управља из дечије собе“, јер управо из дечије собе почиње васпитање грађанина, да би се наставило у школи и завршило факултетом. Грађанин је неодвојив од свога духа и своје правне свести; духовно разорен човек ће на изборима предати сраман и погибељан листић; човек са деморалисаном правном свешћу штетиће својој држави на сваком кораку – неизвршавањем својих обавеза, произвољним преувеличавањем својих пуномоћја, ситним нарушавањем правног поретка и дрским злочинствима, примањем мита и расипништвом, изборном корупцијом и шпијунажом. То није грађанин, него издајник, поткупљиви роб, ходајући кривоклетник, неухваћени лопов. За какво је гласање он способан? Кога он може да „бира“ и за шта њега самог могу да бирају? Шта он у државним пословима разуме? Зар је случајна пословица: „На десет праведника цео град стоји“?

Државотворно дело уопште није „збир“ свих личних претензија или компромис личних похота, или равнотежа „класних“ интереса. Све те похоте и интереси – кратковиди су: они нити гледају државотворну ширину, нити посматрају историјску даљину. Сваки грамзивац размишља о „своме“ и не схвата да прави

грађанин мисли о заједничком. Државотворно дело, пак, почиње управо тамо где живи оно заједничко, то јест оно што је свима важно и све уједињује; оно чега ће или одмах бити код свију, или чега одмах неће бити код свију; и ако – не буде, онда ће се све развалити и бити уништено, и све ће се расути попут песка.

Таква је заједничка и свеопшта безбедност живота; таква је национална армија; такав је праведни суд; таква је права и мудра влада; таква је државна дипломатија; такве су школе, саобраћај, флота, академије, музеји, болнице, санитарне службе, правни поредак, сваковрсно спољашње добро устројство и заштита личних права. Ако је то „лична жеља“, чија је? Ако је класни интерес, којој класи припада? Ниједној. Које је то нужно и корисно? Свима, јер је то свеопште; у томе су сви једно. И све дотле док свако промишља о себи и жели за себе, он о томе (заједничком – прим. прев.) неће ни промислити, нити ће саздати оно што је неопходно. И пошто он није Грађанин, него грамзивац и лопужа, и његово гласање о државним пословима биће пука трагикомична заблуда. (Рецимо, „уставотворна скупштина“ 1917. године!).

Држава се састоји од народа и води је влада; и влада је призвана да живи народа ради, а народ то мора да зна и схвата да своје снаге предаје заједничком делу. Правилно учествовање народа у живот државе овом последњем даје снагу. У томе се пројављује демократска сила истинске државотворности. Реч „демос“ означава народ, реч „кратос“ изражава силу, власт. Истинска држава је „демократична“ у том смислу да она из народа црпи своје најбоље снаге и привлачи га на правилно учествовање у сопственој изградњи. То значи да се мора правити стални одабир оних најбољих снага и да народ мора умети да правилно саздава своју државу.

Не треба мислити да је сам метод тог избора најбољих једном заувек нађен и да је тај метод тобоже применљив у свим земљама и за све народе. У самој ствари сваки народ у свакој епохи може и мора пронаћи тај метод који је најпогоднији и најцелисходнији управо за њега. Свако механичко позајмљивање и подражавање овде може дати само сумњиве или непосредно погубне исходе.

Ако се тај каквотни одабир не спроводи или не успева, управају неспособни или порочни елементи, и почиње пропаст

државе. А ако је народ способен да на прави начин гради своју државу – због политичког неразума, или због личне грабежљивости, или због безвољности, или због моралног распада – држава ће или пропасти или ће почети да се гради по принципу „установа“ и „старатељства“. Одатле је неопходно извести закључке: оно механичко, квантитативно и формално поимање државе, које постоји у западним демократијама, није једино могуће, нити је истинито. Напротив: оно у себи крије највеће опасности; оно не чува органску природу државе; оно откида човеково грађанско право од његове каквоте и способности: оно грађане не сједињује у Заједничком, него тоне у компромис њихових себичних гласања. Зато таква форма „државотворности“ и „демократије“ не обећава Русији ништа добро и не може се ни позајмљивати, нити понављати.

Русији је потребно нешто друго, ново, каквотно и стваралачко.

И ЈЕДАН ЈЕДИНИ НА БОЈНОМ ПОЉУ ЈЕ РАТНИК/ БОРБА СЕ НАСТАВЉА (Уводни текст за „Наше задатке“)

Борба се наставља. Стегови нису савијени. „И један једини на бојном пољу је ратник“ – остаје у пуној снази. Неопходно је обновити и оснажити службу везе; договорити се о стању ствари и најближим задацима.

Све наше основне идеје су се показале као оправдане; оне су истините и непоколебљиве, и немамо шта да мењамо. Служење Русији, а не партијама (чак и онда ако је неко ушао у партију). Борба за ослобађање нашег народа од антинационалне тираније, терора и срамоте. Јединство и недељивост Русије. Одбрана слободе Православне Цркве и националне културе. Одбацивање сваког тоталитаризма, социјализма и комунизма. Верност савести и части до саме смрти.

Тешко је претпоставити да било ко од нас верује у могућност постојања Русије у републиканској форми. Али искрени и убеђени монархиста не може а да не схвати да Цара треба заслужити и да му треба припремати место у срцима и на трону. Не сме се Господар поново предавати на изолацију, издају и поругање. Верност од нас захтева политички такт, самоваспитање, избор људи од части и искуства. Све остале тачке програма можемо да разматрамо.

ИЗБОР КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

На руском:

1. Иван Ильин: *Собрание сочинений в 10 томах*, Руска књига, Москва 1993-1999;
2. Иван Александрович Ильин. *Кризис Безбожия*, Дар, Москва, 2005;
3. Иван Ильин. *Жизнеописание, мировоззрение, цитаты* (серия Человек мира), Санкт-Петербург, ИГ «Невский проспект», Издательство «Вектор», 2007, OCR А. Бахарев;
4. В. Г. Макаров: *Историко-философский анализ внутриполитической борьбы начала 1920-х годов и депортация инакомыслящих из Советской России*, Русский путь, Москва, 2010;
5. И. А. Ильин: *Pro et Contra/Антология* (прир. И. И. Евлампиев), Изд. Русского Христианского гуманитарного института, Санкт-Петербург 2004.

На српском:

1. Иван Ильин: *О супротстављању злу силом*, Zepher Book World, НИЦ „Војска“, Београд, 2001;
2. Иван Ильин: *У потрази за праведношћу/ Хришћанско-политички есеји о историји, друштву и култури*, Светигора, Цетиње, 2001;
3. Иван Ильин: *Пут ка очигледности*, БРИМО, Београд, 2001;
4. Иван Ильин: *Пут духовне обнове*, Логос, Београд, 2008;
5. Иван Ильин: *Загледан у даљину/ Књига промишљања и надања*, Бернар, Стари Бановци – Дунав – Београд, 2010;

6. Иван Иљин: *Загледан у живот/ Књига промишљања свакодневице*, Бернар, Стари Бановци – Дунав – Београд, 2010;

7. Иван Иљин: *Појуће срце/ Књига тихих сазрцања*, Бернар, Стари Бановци – Дунав – Београд, 2010;

8. Иван Иљин: *Бела идеја/ О Русији сутрашњег дана*, Логос, Београд, 2011;

9. Иван Иљин: *Основе хришћанске културе*, Богословско друштво Отачник, Београд, 2014;

10. Александар Еткинд: *Ерос немогућег/Историја психоанализе у Русији*, Zepfer Book World, Београд, 1999.

11. *Енциклопедија руске философије*, Логос, Укронија, Београд, 2009.

Конац дела и Богу слава!

САДРЖАЈ

Бела реч на почетку или: Зашто се Запад плаши Иљина?	9
---	---

О Иљину и белом путу

Иван Иљин – живот и стваралаштво	19
Бела одисеја: Сlike са пловидбе	36
Два Ивана, сиротињска сина: Бела судбина	52
Сазирања белог мудраца	69
Бела вера: Аксиоми религиозног искуства	83
Бели исток и далеки запад	97
Белим по црвеном	112
Изазови беле политике	131
Бели препород Русије и човечанства	151
	217

Срби читају бело дело	161
Белина у мом животу	173

Завештања Ивана Иљина

Шта очекујемо од својих пастира?	187
О хришћанском национализму	192
Молитва пред одлуку	198
Претпоставке стваралачке демократије	201
О органском схватању државе и политике	209
И један једини на бојном пољу је ратник/ Борба се наставља	214
Избор коришћене литературе	215

CATENA MUNDI

Улица Војводе Степе 113, локал 8, Београд

тел. 011 39 80 739, 011 39 80 741

www.catenamundi.rs, kontakt1@catenamundi.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

14:929 Иљин И. А.
323(470)“20“

ИЗМЕЋУ Чеке и Гестапоа : Иван Иљин и
Васкрс Русије / приредио Владимир
Димитријевић. - Београд : Catena Mundi, 2014
(Београд : Динекс). - 218 стр. : портрет И.
Иљина ; 21 см. - (Библиотека Путовође /
Catena mundi ; коло 3, књ. 7)

Тираж 1.000. - Стр. 9-16: Бела реч на почетку
или: зашто се запад плаши Иљина? /
Приређивач. - Библиографија: стр. 215-216.

ISBN 978-86-6343-032-7

а) Иљин, Иван Александрович (1883-1954)
б) Русија - Политичке прилике - 21в
COBISS.SR-ID 210261004

